

SENTENCJE ŁACIŃSKO-GRECKIE

1. Sentencje łacińskie z tłumaczeniem polskim - 1
2. Sentencje łacińskie z tłumaczeniem polskim i niemieckim - 112
3. Sentencje greckie z tłumaczeniem łacińskim i polskim - 184
4. Wykaz autorów sentencji - 223

A.Ch.n. = **Ante Christum natum** Przed narodzeniem Chrystusa.

A.m. = **Ante merídiem** Przed południem.

A.U.C. = **Ab Urbe cóndita** Od założenia Miasta (*czyli Rzymu, ponieważ Urbs pisane z dużej litery = Rzym*). Tytuł historycznego dzieła Tytusa Liwiusza.

A cápite ad calcem Od głowy do pięty; *od stóp do głów; całkowicie.*

A cápite Od głowy, od początku; *w drukarstwie: od początku wiersza, od nowej linijki (akapit).*

A casu ad casum Od wypadku do wypadku; od przypadku do przypadku.

A contrario Od przeciwnego *wychodząc; zaczynać rozumowanie od przeciwnego założenia.*

A fortiori Od mocniejszej strony; *argumentując mocniej, wydobywając słuszniejsze racje.*

A frúctibus eórum cognoscétis eos Po ich owocach poznacie ich. (*Ew. Mat. 7, 16*)

A línea Od *nowej linijki.*

A maióri (ad minus) Od większego (do mniejszego).

A máximis ad mínima Od największych do najmniejszych; *od najważniejszych do najbardziej błahych.*

A mensa et toro Od stołu i łoża małżeńskiego *być odsuniętym; separacja małżeńska, czyli mamy dalej ślub, ale wara od mojej kasy i łoża.*

A minóri ad maius Od mniejszego do większego.

A natúra rei Z natury rzeczy.

A notióribus ad ignotióra Od bardziej znanych do znanych mniej; *badając, wyjaśniając coś wychodzimy od rzeczy znanych, by poznać nieznanne.*

A novo Od nowa; od nowego.

A pédibus usque ad caput Od stóp aż do głowy; od stóp do głów.

A posterióri Wychodząc w rozumowaniu od następnego, późniejszego; *na podstawie doświadczenia, faktów; wnioskowanie ze skutków (o przyczynach).*

A prióri Wychodząc w rozumowaniu od wcześniejszego, przed doświadczeniem, z założenia; *wnioskowanie z przyczyn o skutkach; wyrażam sąd będąc np. do kogoś uprzedzonym.*

A verbis ad vérbera Od słów do bicia; *zaczęło się od dyskusji, a skończyło na rękoczynach.*

Ab absurdo Od niedorzeczności zaczynać; *wychodząc z fałszywego założenia; niedorzeczność brać jako podstawę rozumowania.*

Ab aeterno Od wieczności, od zawsze, *od dawien dawna, od pradawną.*

Ab ante Od stanu poprzedniego.

Ab extra Od zewnątrz.

Ab hinc Od zaraz; od tego miejsca.

Ab incunábulis Od kolebki; *niemal od samego urodzenia.*

Ab initio Od początku.

Ab intra Od wewnątrz.

A Iove principium Początek od Jowisza. *Zaczynaj z Bogiem. (Wergiliusz, Bukoliki 3, 60)*

Ab orígene Od początku.

Ab ovo Od jaja, *czyli od początku; zacznij no mówić nie od środka, ale od samego początku. (Horacy, Sztuka poetycka 147)*

Ab ovo usque ad mala Od jaja aż do jabłek, *od samego początku aż do końca. (u Rzymian uczta zaczynała się od przekąski-jajka, a kończyła na jabłkach. Horacy, Satyry 1, 3, 6)*

Ábiit, non óbiit Odszedł, ale nie umarł; *Odszedł, ale pamięć o nim nie umarła.*

Absens carens Nieobecny jest pozbawiony czegoś; *nieobecny sam sobie szkodzi; nieobecni nie mają racji.*

Absente reo Pod nieobecność oskarżonego.

Absit dicto invidia! Niechaj słowo będzie wolne od nienawiści! *Wypowiadaj się, ale bez nienawiści.*

Absolútum dominium Władza absolutna.

Absque nota Bez oznaczenia (*książka bez daty i miejsca wydania*).

Abúsus non tollit usum Nadużycie nie unieważnia użycia.

Accípere praestat quam inférre iniúriam Lepiej jest krzywdę znośić niż ją wyrządzać.

Acta est fábula Sztuka została odegrana; *Sprawa została zakończona. (Słowa cesarza Augusta na łóżu śmierci. Swetoniusz, Życie Oktawiana Augusta 99, 1)*

Acti labóres iucundi Przyjemne trudy ukończone; *gdy już praca skończona, wtedy dopiero jest miło.*

Actóre non probante reus absólvitur Gdy oskarżyciel nie przedstawia dowodu, wtedy oskarżony jest wolny.

Actus hóminis, non dígnitas iudicentur! Niechaj sądzone będą czyny ludzkie, a nie godność! (*piastowane stanowisko*).

Acu rem tetigisti Dotknąłeś rzeczy igłą; *trafiłeś w sedno sprawy.*

Ad absurdum (reductio) Do niedorzeczności (sprowadzanie); *wykazanie absurdalności twierdzenia poprzez konsekwentne rozumowanie od fałszywej przesłanki.*

Ad acta Do akt odłożyć sprawę; *sprawa być może znalazła swój koniec już tylko w archiwum.*

Ad arbitrium Do samodzielnego osądu; do rozstrzygnięcia według woli.

Ad augusta per angusta Dojść do rzeczy wzniosłych przez ciasne (trudne) ścieżki; *chcesz dojść na wyżyny, to przeciskaj się przez szczeliny.* Por. Per aspera ad astra.

Ad báculum (argumentum) Do kija się uciec jako argumentu (*gdy być może inny argument nie skutkuje albo nie potrafimy innym się posłużyć; a kijem go!*).

Ad captandam benevolentiam Dla pozyskania życzliwości; *by wzbudzić przychylne nastawienie do siebie, pod publiczność.*

Ad captandum vulgus Dla zdobycia poklasku tłumu, *czasami przypodchlebiać się motłochowi.*

Ad deliberandum Do rozważenia; *rozważ to, być nie strześlił głupstwa!*

Ad exemplum Dla przykładu.

Ad extra Do tego, co na zewnątrz.

Ad extrémum Do samego końca, do ostateczności.

Ad felicióra témpora Do lepszych czasów; *Obyśmy się spotkali w szczęśliwszych czasach!*

Ad finem Do końca.

Ad futúram rei memoriam Na przyszłą rzeczy pamiątkę; *Wpisz mi się do pamiętnika, abym kiedyś o tobie myślała.*

Ad gustum Do smaku; *przypraw sobie tak, aby ci smakowało.*

Ad hoc Specjalnie, tylko do tego; *bez zamiaru ogólniejszego zastosowania; doraźnie, na chwilę, na już, na teraz.*

Ad hóminem (argumentum) Argument do osoby; *Nie potrafię przekonać inaczej do swoich racji, więc zbijam go z tropu wytykając mu np. niechlubną przeszłość; czasami jednak chcąc przekonać niedouka przedstawiam argumenty dostosowane do jego poziomu.*

Ad ignorantiam (argumentum) Argument odwołujący się do niewiedzy słuchacza; *dam taki zestaw szkolonych terminów, że nie zrozumie, ale uwierzy niejasnym mądrościom.*

Ad impossibilia nemo obligátur Nikt nie jest obowiązany do wykonywania rzeczy niemożliwych.

Ad infinitum Do nieskończoności.

Ad initium Do początku.

Ad ínterim Na tymczasem, tymczasowo; *bez określenia stałego czasu pobytu.*

Ad intra Do wnętrza, w kierunku wewnętrznym.

Ad Kalendas Graecas Na Greckie Kalendy (*a tych Grecy nie mieli, czyli na "Święty Nigdy". Swetoniusz, Życie Oktawiana Augusta 87*)

Ad líbitum Do woli; jak się podoba; *według swojego zdania; ile tylko dusza zapragnie.*

Ad límina Apostolórum Do progów apostoelskich (*obowiązek biskupów katolickich udania się co pięć lat do Watykanu w celu złożenia sprawozdania*).

Ad maiorem Dei gloriam Na większą chwałę Boga (*dewiza św. Ignacego Loyoli, założyciela zakonu jezuitów*).

Ad máximam Dei gloriam Dla największej chwały Bożej.

Ad meliora témpora Do lepszych czasów; *Obyśmy się spotkali w lepszych czasach!*

Ad misericordiam Do łaski, miłosierdzia się *odwoływać*.

Ad multos annos Do wielu lat żyj!; *Sto lat! Żyj nam wiele lat!*

Ad ostentationem Na pokaz, ostentacyjnie.

Ad patres (veníre) Do ojców (pójść), *tzn. umrzeć*.

Ad perpétuam rei memoriam Na wieczną rzeczy pamiętkę (*napis na pamiętnikach*).

Ad persónam Do osoby się odnieść; *w dyskusji podnieść argument ty-czący rozmówcy, np. "a ty za to masz krzywe zęby"*.

Ad rem Do rzeczy wrócić (*gdy rozmowa zbacza z tematu*).

Ad unum omnes Wszyscy co do jednego, *bez wyjątku*.

Ad usum Delphini Na użytek Delfina, *czyli młodocianego następcy tronu we Francji; publikacja okrojona przez cenzurę na użytek młodzieży*.

Ad usum externum Do użytku zewnętrznego (*o lekarstwach, np. maściach, ale i coś na użytek dla kogoś z zewnątrz*).

Ad usum internum Do użytku wewnętrznego (*o lekarstwach, np. czopki, ale i dla naszej wewnętrznej grupy*).

Ad usum proprium Do użytku własnego, na własny użytek.

Ad utrumque parátus Przygotowany na jedno i drugie; *przygotowany na wszystko, co się stanie*.

Ad verbum Dosłownie. Co do słowa.

Ad vitam aeternam Na życie wieczne, na zawsze; *pójść do życia wiecznego, do nieba*.

Ad vocem Do słowa *tegoż chcę się odnieść; chcę coś dopowiedzieć*.

Addenda To, co należy dołożyć; **przypisy, załączniki**.

Adscriptus glebae Przypisany do ziemi (*o chłopach pańszczyźnianych, by nie mogli przenosić się do innych wsi*).

Adsum Jestem obecny.

Adversus stímulum calcitráre Wierzgać przeciwko ościeniowi (*naostrzonemu kijowi spełniającemu rolę ostrogi*); *walczysz, a przecież głową muru nie przebijesz. (Dz. Ap. 26, 15)*

Advocatus Dei Adwokat Boga (*w procesach kanonizacyjnych uzasadniający świętość kandydata na ołtarze*).

Advocatus diaboli Adwokat diabła (*w procesach kanonizacyjnych szuka dziury w całym, stara się wynajdywać wszystkie mankamenty z życia kandydata na ołtarze*); *przenośnie: obrońca złej sprawy.*

Advocátus, sed non latro Adwokat, ale nie rozbójnik; *niech będzie obrońcą, ale nie grabieżcą wygórowanych cen swych usług; obrońco, nie bądź łapówkarzem!*

Aedificávit domum suam super arénam Zbudował dom swój na piasku; *budować coś na niepewnym gruncie, bez fundamentu. (Ew. Mat. 7, 26)*

Aéquitas séquitur legem Sprawiedliwość idzie za prawem; *konsekwencją prawa jest sprawiedliwość.*

Aequo ánimo Spokojnym duchem, spokojnie.

Aequo pulsat pede Śmierć jednakowo puka nogą w drzwi; *biednym i bogatym woła, otwórz mi!*

Aes alienum Obcy pieniądz, dług.

Afflictatio facit religiosos Utrapienie czyni ludzi religijnymi; *gdy trwoga to do Boga.*

Agnus Dei Baranek Boży (*o Jezusie: Ew. Jana 1, 29*).

Álea iacta est! Kości (*dosł. kostka do gry*) zostały rzucone (*powiedział Cezar przekraczając Rubikon i rozpoczynając w 49 r. p.n.e. wojnę domową*); *rozpoczęła się hazardowa gra o niepewnym wyniku. (Swetoniusz, Boski Juliusz 10, I, 49)*

Álere flammam Podsycać płomień; *dolewać oliwy do ognia.*

Álias Inaczej zwany; innym razem.

Álibi Gdzie indziej być w momencie popełnienia przestępstwa; *dowód niewinności, bo mnie na miejscu przestępstwa nie było.*

Aliena nobis, nostra plus áliis placent Cudze bardziej podoba się nam, nasze innym.

Aliena vítia in óculis habémus, a tergo nostra sunt Cudze wady mamy przed oczami, nasze natomiast za plecami. (*Fedrus*); *por. Dostrzegasz źdźbło w oku bliźniego, a belki w swoim nie widzisz. Vides... (Ew. Mat. 7, 3)*

Álii sementem faciunt, álii metunt Jedni czynią zasiew, inni zbierają plony; kto inny sieje, kto inny zbiera. (*Ew. Jana 4, 37*)

Aliquando bonus dórmitat Hómerus Czasami i Homer zapada w drzemkę; *Nawet najlepszemu poecie brak czasami natchnienia.*

Alit aemulatio ingenia Współzawodnictwo wzmacnia (*dosł. karmi*) uzdolnienia; *przystąp do konkursu, a zbudzi się i z wielokrotni twój talent.*

Alma Mater Matka Karmicielka (*studenci o swojej uczelni*).

Almanach Według średniowiecznej łaciny zbiór przepowiedni na przyszły rok; *Rocznik zawierający artykuły z jakiejś dziedziny wiedzy lub utwory pisarzy powstałe w jakimś okresie czasu.*

Altári serviens de altári vívere debet Kto służy ołtarzowi, powinien żyć z ołtarza. (*por. 1 List Pawła do Koryntian 9, 13*)

Alter alteríus ónera portáte Jeden drugiego brzemiona noście. (*List Pawła do Galatów 6, 2*)

Alter ego Drugi ja, czyli sobowtór. *Pitagoras o swoim przyjacielu. (Porfiriusz, Życie Pitagorasa 33)*

Áltera pars Druga część, druga strona; strona przeciwna.

Amant alterna Caménae Muzy kochają zmiany; *Sztuki lubią urozmaicenie. (Wergiliusz, Bukoliki 3, 59)*

Amantes amentes Kochający bezrozumni; kto kocha, zachowuje się jak szaleniec.

Amémus patriam, pareámus légibus! Kochajmy ojczyznę, bądźmy posłuszni prawom!

Amíci, diem pérdidi Przyjaciele, zmarnowałem dzień; *nie dokonałem niczego dobrego. (Swetoniusz, Boski Tytus 6)*

Amicítia inter pócula contracta plerumque vítreá est Przyjaźń zawarta przy kieliszku zazwyczaj jest krucha jak szkło.

Amicítia nisi inter bonos esse non potest Nie ma przyjaźni jak tylko między dobrymi; przyjaźń może istnieć tylko między ludźmi prawnymi. (*Cyceron, O przyjaźni 5, 18*)

Amicórum ómnia sunt commúnia Wszystko jest wspólne między przyjaciółmi; *jesteś moim przyjacielem, więc co moje, jest twoim.*

Amícum proba, probátum ama! Przyjaciela wypróbuj, ale wypróbowanego kochaj!

Amicus certus in re incerta cernitur Niezawodnego przyjaciela poznaje się w sytuacji niepewnej; *prawdziwych przyjaciół poznajemy w biedzie. (Ennius, Hecuba 17, 64)*

Amicus cognoscitur amore, more, ore, re Przyjaciela poznaje się po miłości, obyczajach, obliczu i czynach.

Amicus curiae Przyjaciół dworu; *bezinteresowny doradca, człowiek bezstronny.*

Amicus humani generis Przyjaciół rodzaju ludzkiego.

Amicus optima vitae possessio Przyjaciół jest w życiu najlepszym majątkiem.

Amicus Plato (amicus Sócrates), sed magis amica veritas Przyjacielem mi Platon (przyjacielem Sokrates), ale większą przyjaciółką jest prawda; *Kocham cię Platonie, ale bardziej kocham prawdę. (Platon, Państwo 595 B; także Arystoteles)*

Amicus tamquam alter ego Przyjaciół jest jakby drugim JA; *jest moim sobowtórem.*

Amicus verus rara avis est Prawdziwy przyjaciół jest rzadkim ptakiem.

Amor caecus est Miłość jest ślepa; *ten kto kocha jest zaślepiony wobec przedmiotu swojej miłości. (Platon, Prawa V, 4, 731)*

Amor omnia vincit Miłość wszystko zwycięża.

Amor patriae Miłość ojczyzny; *patriotyzm.*

Amore, more, ore, re iunguntur amicitiae Przyjaźnie nawiązują się z miłości, zwyczaju, wyglądu, interesu.

An nescis regibus longas esse manus? Czyż nie wiesz, że królowie mają długie ręce? *(i mogą cię zawsze dosięgnąć).*

Anathema sit! Niech będzie przeklęty! *(uroczysta klątwa kościelna, ceremonialna ekskomunika); anatema, obłożenie klątwą. (List Pawła do Galatów 1, 8)*

Ancilla theologiae (philosophia) Filozofia jest służebnicą teologii; *by zgłębiać teologię, musimy posługiwać się wcześniej poznaną filozofią.*

Anguis in herba Wąż w trawie; *Uwaga! ukryte niebezpieczeństwo.*

Anima damnata Dusza potępiona; *skazana na zagładę.*

Anima humana naturaliter Christiana Dusza ludzka z natury jest chrześcijańska. *(Tertulian, Apologetyk 17, 6)*

Anima mundi Dusza świata *(koncepcja Platona).*

Ánimal ratióñale Zwierzę rozumne - o człowieku (Seneka, Listy moralne 41, 8).

Ánimam débeo Jestem winien duszę, czyli zadłużyłem się po uszy.

Anno curente W bieżącym roku.

Anno Dómini (A.D.) W roku Pańskim.

Ante bellum Przed wojną.

Ante lucem Przed światłem; przed świtem.

Antídótum Odtrutka.

Antíqua quae nunc sunt, fuérunt olim nova To co dziś jest stare (niemodne), było kiedyś nowością.

Antíquo modo, antíquo more Według starego sposobu, według starożytnego obyczaju.

Antíquus amor cancer est Stara miłość jest jak rak; stara miłość nie rdzewieje.

Ápage (a me), satana(s)! Odejdź (ode mnie), szatanie! (Ew. Mat. 4, 10)

Appendix Dodatek; aneks, suplement.

Apud Deum autem ómnia possibília sunt U Boga zaś wszystko jest możliwe. (Ew. Mat. 19, 26)

Aqua destilláta Woda destylowana, skroplona.

Aqua et panis est vita canis Woda i chleb to życie psa; na suchym chlebie i wodzie.

Aqua vitae Woda życia; wódka.

Aquae et ignis interdictio Zakaz korzystania z wody i ognia, czyli wykluczenie ze społeczności rodzinnej, wspólnotowej.

Áquila non capit muscas Orzeł nie łapie much; Ktoś wielki nie zajmuje się drobiazgami.

Áquilam voláre doces Uczysz fruwać orła; laik poucza specjalistę; nie ucz ojca dzieci robić.

Árbiter elegentiárum Znamca w sprawach elegancji, mody (przydomek Petroniusza. Tacyt, Roczniki 16, 17-19)

Argumenta non numeranda, sed ponderanda sunt Dowody należy nie liczyć, a ważyć; siła dowodzenia nie w ilości argumentów, ale ich jakości. (Cyceron, O powinnościach 2, 22, 79)

Argumentum a báculo (ad báculo) Do kija się uciec jako argumentu (*gdy być może inny argument nie skutkuje, albo nie potrafimy innym się posłużyć; a kijem go!*).

Argumentum a contrario Od argumentu przeciwnego wychodząc; zaczynać rozumowanie od przeciwnego założenia.

Argumentum ad captandum vulgus Dowodzenie dla zdobycia popkasku tłumu, *czasami przypodchlebiać się motłochowi.*

Argumentum ad crumillam (crumenam) Argument do mieszka słuchacza; *odwołać się do kieszeni; wiesz, ty też z tego coś będziesz miał; argument łapówki.*

Argumentum ad hóminem Argument do osoby; *Nie potrafię przekonać inaczej do swoich racji, więc zbijam go z tropu wytykając mu np. niechlubną przeszłość; czasami jednak chcąc przekonać niedouka przedstawiam argumenty dostosowane do jego poziomu.*

Argumentum ad ignorantiam Argument odwołujący się do niewiedzy słuchacza; *dam taki zestaw szkolonych terminów, że nie zrozumie, ale uwierzy niejasnościom.*

Argumentum ad invidiam Argument odwołujący się do zawiści (*uprzedzeń*) słuchacza; *Wiesz, ten i tamten to Żydzi; Nie słuchaj go, bo to heretyk itp.*

Argumentum ad iudicium Argumentacja odwołująca się do zdrowego rozsądku.

Argumentum ad misericórdiam Argument skierowany do litości *ławy przysięgłych.*

Argumentum ad persónam Argument odnoszący się do osoby; *w dyskusji podnieść argument tyczący rozmówcy, np. "a ty za to masz krzywe zęby", "jak taki prostak może mieć rację?"*.

Argumentum ad pópulum Argumentacja odwołująca się do publiczności; *pod publiczkę, demagogiczna.*

Argumentum ad rem Argumentacja rzeczowa; *rzeczywiste dowodzenie.*

Argumentum ad vanitátem Argument odwołujący się do pochlebstwa, do próżności odbiorcy.

Argumentum ad verecundiam Argument odwołujący się do autorytetu, *który również szanuje przeciwnik.*

Argumentum ex silentio Dowód wyprowadzony z milczenia; *cisza, więc nie ma sprzeciwu, zatem sprawa udowodniona.*

Arma virumque cano Opiewam orężne czyny męża. (*Wergiliusz, Eneida I,1*)

Ars (bene) moriendi Sztuka (dobrego) umierania.

Ars alit artificem Sztuka żywi twórcę.

Ars amatoria = Ars amandi Sztuka kochania. (*tytuł poematu Owidiusza*)

Ars epistolandi Sztuka pisania listów.

Ars est celare artem Sztuką jest ukryć sztukę; *niełatwo jest ukryć wysilek tworzenia.*

Ars longa, vita brevis Sztuka trwa długo, życie krótko. (*Hippokrates*)

Ars non habet osorem nisi ignorantem Sztuka nie ma wroga, chyba że to ignorant.

Arte et Marte Sztuką i Marsem (*czyli orężem*) walczyć.

Arte regendus amor Sztuka powinna kierować miłością. (*Owidiusz, Sztuka kochania I,4*)

Artes liberales Sztuki wyzwolone. (*w średniowieczu 7 nauk świeckich stanowiących wstęp do studiów wyższych. Składały się z: 1. trivium: gramatyka, retoryka, dialektyka; 2. quadrivium: arytmetyka, geometria, astronomia, muzyka.*)

Artis est artem tegere Sztuką jest ukryć sztukę; *Niech sama sztuka czyni wszystko, by się wydawało, że to nie sztuczność, a rzeczywistość.*

Asinus ad lyram Osioł do lutni; *pasuje jak wół do karety.* (*Geliusz, Noce attyckie 3, 16*)

Asinus asino pulcherrimus Osioł wydaje się dla osła najpiękniejszy.

Asinus asinorum in saecula saeculorum Osioł nad osłami na wieki wieków; *Tępym zostaniesz już na zawsze.*

Attēdite a falsis prophētis Strzeżcie się fałszywych proroków. (*Mat. 7, 15*)

Audaces (Audentes) fortuna (ad)iuvat Śmiałym los sprzyja; *jeśliś odważny, to i los ci pomoże.* (*Wergiliusz, Eneida, 10, 284*)

Audacter calumniare, semper aliquid haeret Szkaluj śmiało, zawsze coś przyłgnie. (*Plutarch, O pochlebcy i przyjacielu 24*)

Audi alteram partem Wysłuchaj drugiej strony; *nie opieraj się na jednym zdaniu, pojedynczej opinii.*

Audi multa, loquere pauca Słuchaj wiele, mów mało.

Audi, vide, tace, si vis vivere in pace Słuchaj, patrz i milcz, jeśli chcesz żyć w spokoju; *obserwuj, a nie wychylaj się ze swoim zdaniem.*

Audiat et áltera pars! Niechaj będzie wysłuchana i druga strona!; *przy ocenie sądowej nigdy nie można ograniczać się do wysłuchania tylko jednej strony procesu. (Seneka, Medea 2, 2, 199)*

Aúrea mediócritas Złoty umiar, złoty środek; *nie wpadaj w krańcowość. (Horacy, Pieśni 2, 10, 5-8)*

Aúrea praxis, stérilis theoria Złota jest praktyka, teoria zaś jałowa.

Aúrea prima sata est aetas Pierwszy posiany został wiek złoty. *Na początku panował czas rajskiej rozkoszy. (Owidiusz, Metamorfozy I, 89)*

Auri sacra fames! Przeklęty głódzie złota! *(Wergiliusz, Eneida 3, 57)*

Auro loquente omnis sermo inánis est Gdy przemawia złoto, każda inna mowa jest daremna. *(zasada łapówkarzy)*

Auróra Musis amíca Jutrzenka jest przyjaciółką Muz. *Ranek sprzyja pracy twórczej. Kto rano wstaje, temu Pan Bóg daje.*

Aut bibat, aut ábeat! Niech pije albo niech się wynosi! *(Cyceron, Dysputy tuskulańskie 5, 40, 118)*

Aut líberi, aut libri Albo dzieci albo książki. *(Nietzsche)*

Aut mors, aut victoria Śmierć albo zwycięstwo.

Aut odit, aut amat múlier; nihil est tertium Kobieta albo kocha, albo nienawidzi; nie ma trzeciej ewentualności.

Aut prodesse volunt, aut delectáre poétae Poeci pragną albo pomagać, albo dawać zadowolenie. *(Horacy, Sztuka poetycka 333)*

Aut víncere, aut mori Albo zwyciężyć, albo umrzeć.

Aváro ómnia desunt, sapienti nihil Chciwemu wszystkiego brak, mędrcomu niczego.

Ave, ánima cándida! Witaj duszo czysta! *(napis na nagrobkach)*

Ave, atque vale! Witaj, a zarazem żegnaj! *(Catullus, Carmen 101)*

Ave, Caesar! (imperátor), moritúri te salútant Witaj Cezarze! (imperatorze), pozdrawiają cię idący na śmierć. *(pozdrowienia gladiatorów wkraczających na arenę)*

Ave, Maria! Zdrowaś Maryjo! *(Ew. Łuk. 1, 28)*

Barba crescit, puer nescit Broda rośnie, a chłopiec nie wie, co wiedzieć powinien.

Barba non facit philosophum Broda nie czyni filozofem; *Nie stajemy się mądrzejsi, chociaż sztucznie przydajemy sobie powagi. Nie rób tak poważnej miny, bo i tak nie jesteś mądrzejszy.*

Beatae memoriae Błogosławionej pamięci.

Beate vivere est honeste vivere Życ szczęśliwie to znaczy żyć uczciwie. *Szczęśliwy, kto żyje godziwie.*

Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur Szczęśliwymi są miłośni, albowiem oni dostąpią miłosierdzia. *(Ew. Mat. 5, 7)*

Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram Szczęśliwymi są łagodni, albowiem oni posiadą ziemię. *(Ew. Mat. 5, 4)*

Beati mortui, qui in Domino moriuntur Szczęśliwi są zmarli, którzy umierają w Panu *(Apokalipsa 14, 13)*

Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt Szczęśliwymi są czystego serca, albowiem oni Boga oglądać będą. *(Ew. Mat. 5, 8)*

Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur Szczęśliwymi są czyniący pokój, albowiem będą nazwani synami Bożymi. *(Ew. Mat. 5, 9)*

Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum caelorum Szczęśliwymi duchem są ubodzy, albowiem ich jest królestwo niebieskie. *(Ew. Mat. 5, 3).*

Beati, qui esuriunt et sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur Szczęśliwymi są ci, którzy pragną i łakną sprawiedliwości, albowiem oni będą nasyceni. *(Ew. Mat. 5, 6)*

Beati, qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur Szczęśliwymi są ci, którzy płaczą, albowiem oni będą pocieszeni *(Ew. Mat. 5, 5)*

Beati, qui non viderunt, et crediderunt Szczęśliwymi są ci, którzy chociaż nie zobaczyli, to jednak uwierzyli *(Ew. Jana 20, 29)*

Beati, qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum caelorum Szczęśliwymi są ci, którzy cierpią prześladowanie dla sprawiedliwości, albowiem ich jest królestwo niebian *(Ew. Mat. 5, 10)*

Beatius est magis dare, quam accipere Szczęśliwszą jest rzeczą dawać niż brać *(Dzieje Ap. 20, 35)*

Beatus esse sine virtute nemo potest Nikt nie może być szczęśliwy, jeżeli nie jest cnotliwy. *Tylko człowiek szlachetny może być szczęśliwy.*

Beatus ille, qui procul negótiis Szczęśliwy ten, kto z dala jest od trosk. (*Horacy, Epody 2, 1*)

Belláque mátribus detestáta I wojny przez matki przeklinane. (*Horacy, Pieśni 1, 1, 24*)

Bellum civíle Wojna domowa.

Bellum letále Wojna na śmierć.

Bene bonis, male malis Dobrze powinno dziać się dobrym, a źle złym.

Bene de patria méritus Dobrze zasłużony dla ojczyzny.

Bene dignóscitur, bene curátur To, co dobrze rozpoznane, jest dobrze leczone.

Bene docet, qui bene distinguit Dobrze uczy, kto dobrze rozróżnia pojęcia; *by dobrze uczyć, trzeba być precyzyjnym w definiowaniu pojęć.*

Bene meréntibus Dobrze się zasługującym, *np. medal, order, nagrodę.*

Bene méritus Dobrze zasłużony.

Bene nati Dobrze urodzeni, *czyli niepośledniego rodu, szlachetnie urodzeni.*

Bene natus et possessionátus Dobrze urodzony (*czyli wysokiego rodu*) i posiadacz majątku ziemskiego.

Bene qui látuit, bene vixit Dobrze przeżył, kto przeżył w ukryciu.

Bene tibi! Tobie niech będzie dobrze!, *Na twoje zdrowie!*

Benedíctus, qui venit in nómine Dómini Szczęśliwy, który przybywa w imię Pańskie. (*Ps. 117, 26*)

Beneficium accípere libertátem est véndere Przyjmować dobrodziejstwo to sprzedawać swą wolność; *przyjmujesz od kogoś wziętek, tracisz wolności majątek.*

Beneficium inventarii Dobrodziejstwo inwentarza (*odpowiedzialność dziedziczącego do wysokości wartości spadku za ewentualne np. długi, co nie zawsze było korzystne*).

Benévole lector! Życzliwy czytelniku! (*na wstępie książki autor zwracał się o przychyłność*)

Bíbere venénum in auro Pić truciznę ze złotego pucharu; *jad sączyć w złocistym przepychu.*

Biblia paúperum Biblia ubogich, *czyli w obrazkach dla analfabetów.*

Bis dat, qui cito dat Dwa razy daje, kto szybko daje. (*Publiusz Syrus*)

Bis púeri senes Starcy to podwójne dzieci.

Bis repetíta placent Dwa razy powtórzone podoba się. (*Horacy, Sztuka poetycka 365*)

Bis vincit, qui se vincit in victoria Dwukrotnie zwycięża, kto zwycięsko siebie zwycięża; *kto pokonuje własne słabości.* (*Publiusz Syrus*)

Blandae mendacia linguae Kłamstwa schlebiającego języka; *pochlebstwa są kłamliwe.*

Bona fide W dobrej wierze; *w dobrych zamiarach.*

Bona immobília Dobra nieruchome; nieruchomości.

Bona mobília Dobra ruchome; ruchomości.

Bona peritúra Dobra zniszczalne; *dobra doczesne, które ulegną zniszczeniu.*

Bonis ávibus Pod dobrymi ptakami, *czyli w czasie wrózenia z lotu ptaków układ był pomyślny.*

Bonis nocet, si quis malis pepércit Szkodzi dobrym, kto złym okazał pobłażliwość.

Bono ánimo es! Bądź dobrego ducha! Bądź dobrej myśli!

Bonum certámen certávi, cursum consummávi, fidem servávi
Dobry bój stoczyłem, bieg ukończyłem, wiary ustrzegłem. (*2 List Pawła do Tymoteusza 4, 7*)

Bonum commúne Dobro wspólne.

Bonum esse mélius est quam dívitem esse Być dobrym jest czymś lepszym niż być bogatym.

Bonum ex malo non fit Dobro nie powstaje ze zła. (*Seneka, Listy moralne 87, 22*)

Bonum públicum Dobro powszechne, ogólne, publiczne.

Bonum vinum laetificat cor hóminis Dobre wino raduje serce człowieka.

Bonus eventus Dobre, szczęśliwe zdarzenie (*też: staroitalskie bóstwo urodzaju i powodzenia*).

Bonus vir miser esse nemo potest Żaden człowiek szlachetny nie może być nieszczęśliwy. (*Cyceron, Paradoksy stoickie 19*)

Bráccium civíle Ramię władzy cywilnej.

Bráccium saeculáre Ramię władzy doczesnej, świeckiej, *w odróżnieniu od władzy duchownej kleru.*

Brevi manu Krótką ręką, *czyli w skrócie, stenograficznie.*

Brevis esse labóro, obscúrus fio Usiłuję być zwięzłym, a staję się niejasnym. (*Horacy, Sztuka poetycka 25*)

C(h)arta non erubescit Papier nie rumieni się. *Znacznie łatwiej coś delikatnego przekazać na papierze niż ustnie. Papier jest cierpliwy, pisać można wszystko.* (*Cyceron, Listy do przyjaciół 5, 12, 1*)

Caeca invidia est Zawiść jest ślepa.

Caecus autem, si caeco ducátum praestat, ambo in fóveam cadunt Ślepy zaś, jeśli prowadzi ślepego, obaj wpadają do rowu. (*Ew. Mat. 15, 14*)

Caecus non iúdicat de colóre Ślepy nie rozsądza w sprawie koloru.

Caelum et terra transíbunt, verba autem mea non praeteríbunt Niebo i ziemia przeminą, ale słowa moje nie przeminą. (*Ew. Mat. 24, 35*)

Caelum omne harmonia et númerus est Całe niebo jest harmonią i liczbą. (*Pitagoras*)

Caesar non supra grammáticos Nawet Cezar nie jest ponad gramatykami; *Cezar nie jest autorytetem dla gramatyków.* (*Swetoniusz, O gramatykach 22*)

Cálculus Minérvae Kamyk Minerwy, czyli przy równości głosów albo przy jednym większości przeciw oskarżonemu następuje akt uniewinnienia za sprawą niejako przeważającego głosu Minerwy.

Calumniare audacter, semper áliquid haeret Oczerniaj śmiało, zawsze coś przylgnie i pozostawi plamę na oczernianym.

Cámara obscura Ciemne pomieszczenie; ciemnia; prymitywne urządzenie będące rodzajem rzutnika; dział krytyki.

Campus, ubi Troia fuit Pole jest teraz, gdzie kiedyś była Troja. (*Wergiliusz, Eneida III, 11*)

Canis fidélis Wierny pies.

Canis mórtuus non mordet Zdechły pies nie kąsa.

Canis tímíduS veheméntius latrat quam mordet Tchórzliwy pies gwałtowniej szczeka niż gryzie.

Cantábit vácuus coram latróne viátor Śpiewać będzie goły (bez pieniędzy) podróżny, chociaż rozbójnik tuż, tuż. *Jeśli nie mam nic do ukradzenia, to czegoż się mam lękać. Kto nic nie posiada, niczego nie straci.*

Capillus de capite vestro non peribit Włos z waszej głowy nie zginie.
(*Ew. Łuk. 21, 18*)

Capit omnia tellus, quae genuit Ziemia zbiera wszystko, co zrodziła.
(*Lukian, Farsalia 7, 818*)

Captatio benevolentiae Zjednywanie sobie życzliwości.

Carere patria intolerabile est Być pozbawionym ojczyzny - to nie do zniesienia. (*Seneka, Pocieszenie dla Helwiusza VI, 2*)

Caritas Christi urget nos Miłość Chrystusa ponagla nas. (*2 List Pawła do Koryntian 5, 14*)

Carpe diem! Skubaj z uroków życia! Chwytaj dzień!; *Używaj świata, póki służą lata!* (*Horacy, Pieśni I, 11, 8*)

Carpe viam et suspectum perfice munus! Kontynuuj drogę i kończ podjęte zadanie! (*Wergiliusz, Eneida VI, 629*)

Carum est, quod rarum est Drogie jest to, co rzadkie.

Casus belli Przyczyna, powód wypowiedzenia wojny.

Casus obliquus Przypadek (gramatyczny) zależny (*genetivus, dativus, accusativus, ablativus*).

Casus rectus Przypadek (gramatyczny) niezależny (*nominativus, vocativus*).

Casus ubique valet Przypadek wszędzie ma znaczenie.

Cave ab homine unius libri! Strzeż się człowieka jednej książki! *czyli przeczytał tylko jedną książkę, jest jednostronny, nie potrafi spojrzeć na sprawę obiektywnie.*

Cave canem! Strzeż się psa! (*Napis z ostrzeżeniem odkryty w Pompejach, zaczerpnięty z "Satyrykonu" Petroniusza, który tak nazywał oszczerców*)

Cave me, Domine, ab amico; ab inimico vero me ipse cavebo Strzeż mnie, Panie, od przyjaciela; przed nieprzyjacielem zaś sam się ustrzegę. (*Antygon III Doson, król Macedonii*)

Cave tibi a cane muto et aqua silente Strzeż się psa milczącego (gdy nie szczeka) i wody spokojnej (*choś może zdradziecko urzeka*).

Cave, ne cadas! Bacz, być nie upadł!

Cave, quid dicas, quando et cui Bacz, co mówisz, kiedy i komu.

Caueant consules, ne quid detrimenti res publica capiat! Niech baczą konsulowie, by rzeczpospolita nie doznała jakiegoś uszczerbku!

Cedant arma togae! Niechaj oręż ustąpi przed togą!; *Niech władza wojskowa będzie podległa władzy cywilnej!* (Cyceron, *O powinnościach I*, 22, 27)

Censor morum Cenzor moralności.

Cessante causa cessat effectus Gdy znika przyczyna, znika i skutek.

Céterum cénseo Cartháginem delendam esse Uważam zatem, że Kartagina musi zostać zniszczona. (*Słowa Katona Starszego, który przy każdej okazji je powtarzał i doprowadził w końcu do wybuchu III wojny punickiej.* Cyceron, *Katon Starszy* 6, 18)

Cibi condimentum est fames Głód jest przyprawą pokarmu; Głód jest najlepszym kucharzem.

Cicer cum caule Groch z kapustą. (*Tuwim*)

Circa (círciter) Około, mniej więcej.

Círcuit (diábolus), quaerens quem dévoret Krąży (diabeł) szukając, kogo by pożreć. (*2 List Piotra* 5, 8)

Círculus in definiendo Błędne koło w formułowaniu definicji, *czyli błąd określania jakiegoś terminu przez ten sam termin; tautologia.*

Cítius, áltius, fórtius Szybciej, wyżej, mocniej. (*Dewiza igrzysk olimpijskich*)

Civis Románus sum Jestem obywatelem rzymskim. (*Formuła odwołania się do jurysdykcji rzymskiej od wyroków sądów cudzoziemskich*)

Cívitas enim cibus homínibus est, idóneus bonis, malis autem contrarius Państwo bowiem jest dla ludzi pokarmem: właściwym dla ludzi dobrych, a nieodpowiednim dla złych. (*Platon, Meneksenos* 238c)

Clara pacta claros faciunt amícos Jasne układy stwarzają dobrych przyjaciół.

Clara voce Czystym głosem; *wyraźnie formułowanym zdaniem.*

Claude os, áperi óculos! Zamknij usta, otwórz oczy! Milcz i patrz!

Claúsula rebus sic stántibus Zastrzeżenie, że układ tak długo obowiązuje, jak długo nie zmieniają się warunki.

Clavus clavo péllitur Góźdź gwoździem się wybija; klin klinem. (*Cyceron, Rozmowy tuskulańskie* 4, 35, 75; *słowa powtórzone za Arystotelesem*)

Codex aúreus Złota księga; *Rękopis pisany złotem albo w złoto oprawiony.*

Coelum, non ánimum mutant, qui trans mare currunt Ci, którzy płyną za morze, zmieniają jedynie nieboskłon, a nie usposobienie.

Cogitationis poenam nemo pátitur Nikt nie ponosi kary za samo tylko myślenie. (*Ulpianus, Do edyktu 3*)

Cógito, ergo sum Myślę, więc jestem. (*Kartezjusz, Zasady filozofii I,7,10*)

Cognosce te ipsum! Poznaj samego siebie! (*Był to napis w świętym miejscu Greków, Delfach*)

Cognóscere - ignóscere Poznać, to znaczy przebaczyć. (*Terencjusz, Samodręk 218*)

Coincidentia oppositórum Zbieg przeciwieństw.

Collectánea Wspólnie zebrane *pisma rozmytych autorów*.

Commúni consensu Za zgodą powszechną (wspólną).

Commúnis consensus gentium Powszechne przekonanie narodów; taki jest wspólny osąd narodów.

Commúnis error facit ius Wspólny błąd tworzy prawo; chociaż coś jest błędne, to jednak skoro istnieje poparcie ogółu, stanowi to prawo.

Commúnis opinio Opinia powszechna, wspólne przekonanie.

Comparátio non est ratio Porównanie nie jest dowodem; *podobne nie jest tożsame*.

Concordia cívium murus urbium Zgoda obywateli jest to mur obronny miast.

Concordia domi, foris pax (Gdy) zgoda w kraju (w domu), poza granicami pokój.

Concordia in varietáte, varíetas in unitate Zgoda w różnorodności, różnorodność w jedności.

Concordia res parvae crescunt, discordia vel máximae dilabuntur Gdy zgoda, małe sprawy rosną, gdy zaś niezgoda, to i największe padają; Zgoda buduje, niezgoda rujnuje. (*Salustiusz, Wojna z Jugurtą 10, 6*)

Conditio sine qua non Warunek, bez którego nie...; *Warunek nieodzowny, warunek konieczny*.

Confessio est régina probatiónum Przyznanie się do winy jest królową dowodów.

Conflábunt gladios suos in vómeres et lánceas suas in falces Przetopią miecze swoje na lemiesz, a włócznie swoje na sierpy. (*Izajasz 2, 4*)

Coniugium sine prole est quasi dies sine sole Małżeństwo bez potomstwa jest niby dzień bez słońca.

Coniunctis víribus Połączywszy razem siły, wspólnymi siłami.

Consensu ómnium Za wspólną zgodą wszystkich.

Consensus facit legem Wspólna zgoda tworzy prawo.

Consensus facit nuptias (matrimonium) Wspólna zgoda tworzy małżeństwo; *nieważny jest ślub bez obopólnej zgody.*

Consuetúdinis magna vis est Wielka jest siła przyzwyczajenia (nawyku, zwyczaju). (*Cyceron, Dysputy tuskulańskie II, 17*)

Consuetúdo est áltera natúra Przyzwyczajenie jest drugą naturą. (*Cyceron, O granicach V, 25, 74*)

Consuetúdo pro lege servátur Zwyczaj jest traktowany jako prawo.

Contra legem Wbrew prawu.

Contra natúram Przeciw naturze.

Contra principia negantem non est disputandum Nie należy dyskutować z odrzucającym podstawowe zasady.

Contra spem spero Wbrew nadziei mam nadzieję. *Także tytuł wiersza Marii Konopnickiej "Wierzę wbrew nadziei".*

Contra stímulum calcitráre Wierzgać przeciw ościeniowi, *czyli stawiać bezcelowy opór. (Dzieje Ap. 26, 15)*

Contra vim mortis non est medicámen in hortis Nie ma lekarstwa w ogrodach przeciwko sile śmierci. *Nie ma takiego zioła w ogrodzie, któreby śmierci stanęło na przeszkodzie.*

Contra vim non valet ius Prawo jest bezsilne wobec przemocy; *Siła przed prawem; prawo pięści, prawo dżungli.*

Contradictio in adiecto Sprzeczność w przydawce (*połączenie dwóch pojęć, które wzajemnie się wykluczają, np. Herkules był drobnej budowy ciała*).

Contradictio in términis Sprzeczność w zestawieniu terminów, określeń, *np. mały olbrzym.*

Contraria contráriis curantur Przeciwnie leczy się przeciwnymi. (*zasada leczenia medycyny homeopatycznej*)

Conventio est lex Wspólne uzgodnienie jest prawem.

Copia verbórum Mnogość słów; wielosłowie, wymowność.

Cor unum et ánima una Jedno serce i jedna dusza. (*Dzieje Ap. 4, 32*)

Cornix córnicí numquam cónfodit ocellum Wrona wronie nigdy nie wykole oka. *Kruk krukowi oka nie wykole.*

Cornix córnicí óculos non éffodit Wrona wronie oka nie wydziobie. *Kruk krukowi oka nie wykole. (Makrobiusz, Saturnalia 7, 5, 2)*

Corpus delicti Rzeczowy dowód przestępstwa.

Corpus Iuris Canónici Zbiór Prawa Kanonicznego. *(nazwa sześciu zbiorów prawa kanonicznego z XII-XV w.)*

Corpus Iuris Civilis Zbiór Prawa Cywilnego. *(nazwa na nowo uporządkowanego zbioru prawa rzymskiego, tzw. Kodeks Justyniana z VI w.)*

Corrumpunt bonos mores colloquia prava Złe rozmowy psują dobre obyczaje. *(Menander, Thais; przytoczone przez św. Pawła w 1 Liście do Koryntian 15, 33)*

Corruptio óptimi péssima Najgorsze jest przekupywanie najlepszego człowieka.

Corruptíssima res pública plúrimae legis Najbardziej jest skorumpowana republika, która ma najliczniejsze prawa. Najwięcej praw w skorumpowanym państwie. *(Tacyt, Roczniki III, 27, 3)*

Corvus albus Biały kruk. *(Juwenalis, Satyry 7, 202)*

Corvus óculum corvi non éruet Kruk krukowi oka nie wykole.

Cónserit unus agrum, sed fruges démetit alter Jeden obsiewa pole, lecz drugi zbiera plony.

Cras, cras et semper cras et sic dilábitur aetas Jutro, jutro i ciągle jutro, i tak przemija wiek.

Crédere non potest homo nisi volens Człowiek nie może wierzyć inaczej, jak tylko dobrowolnie. *(Augustyn, Komentarz do Ew. Jana 26, 2)*

Credo Wierzę; *również całe "Wyznanie wiary": (Credo in unum Deum..., Wierzę w jednego Boga...).*

Credo, quia absurdum Wierzę, ponieważ to niedorzeczne. *(Tertulian, O ciele Chrystusa 5)*

Credo, ut intélligam Wierzę, aby zrozumieć. *(Augustyn, Komentarz do Jana 40, 9)*

Crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit O tyle rośnie miłość do monety, o ile rośnie i sam pieniądz. *Im więcej masz, tym więcej też pragniesz.*

Crescit sub póndere virtus Cnota wzrasta pod wpływem ucisku. *Jeśli chcesz być mężny, dźwigaj ciężar potężny.*

Crimen laesae maiestátis Zbrodnia obrazy majestatu.

Crocodílinae lácrimae Krokodyłowe łzy, czyli obłudny płacz (ponoś krokodyl pożerając swe ofiary ronił łzy).

Crux criticórum Krzyż dla recenzentów, czyli rzecz niezwykle trudna dla osądu.

Crux intérpretum Krzyż dla tłumaczy, czyli niejsce niezwykle trudne do przetłumaczenia, wyjaśnienia.

Cucullus non facit mónachum Kaptur (habit) nie czyni jeszcze mnichem.

Cui bono (fúerit)? Dla kogo to będzie korzyścią?

Cui prodest scelus, is fecit Ten popełnił zbrodnię, komu przynosi ona korzyść. *(Seneka, Medea 503)*

Cui prodest? Na czyją korzyść?

Cuique suum Każdemu, co jego, co do niego należy.

Cuius perículum, eius cómmodum Kto ponosi niebezpieczeństwo, tego i korzyść.

Cuius regio, eius lingua Czyja władza, tego i język.

Cuius regio, eius religio Czyja władza, tego i religia. *Religia panującego obowiązuje poddanych. (Zasada Augsburskiego Pokoju Religijnego z 1555 r.)*

Cuiusvis hóminis est erráre, nullíus nisi insipientis in errore perseveráre Cechą każdego człowieka jest mylić się (błądzić), ale nie innego jak tylko głupca jest w omyłce (błędzie) trwać. *(Cyceron, Filipiki 12, 2)*

Cum débita reverentia Z należnym szacunkiem.

Cum gais, boris et graniciébus Z gajami, borami i granicami. *(przykład polsko-łacińskiego makaronizmu dawnych niedouczonej prawników)*

Cum grano salis Z ziarnem soli, czyli z odrobiną rezerwy, sceptycyzmu. *(Pliniusz Młodszy, Historia naturalna 23, 8, 149)*

Cum laude Z pochwałą, czyli wyróżniająco.

Cum ómnibus pacem, adversus vitia bellum Z wszystkimi pokój, wojnę z przywarami prowadź!

Cum princípia negante non est disputandum Nie należy prowadzić dyskusji z odrzucającym podstawowe zasady.

Cum quiescunt, probant Gdy zachowują spokój, wyrażają poparcie. (*Cyceron, Przeciw Katylinie I, 21*)

Cum tacent, clamant Mimo że milczą, to jednak wołają. *Czasami milczenie jest wymowniejsze niż krzyk.* (*Cyceron, Przeciw Katylinie I, 8*)

Cúneus cúneum trudit Klin wyciska się klinem.

Cúpido dominándi Żądza panowania. (*Tacyt, Roczniki 15, 53*)

Currículum vitae (c.v.) Przebieg życia, życiorys. (*Cyceron, W obronie Rabiriusza 30*)

Cycni cantus Łabędzi śpiew, czyli ostatnie dzieło autora, ostatni przejaw talentu.

D.O.M. = Deo Óptimo, Máximo Bogu Najlepszem, Najwyższemu.

Da locum melióribus! Ustąp miejsca lepszym!

Damnans, quod non intellegunt Potępiają to, czego nie rozumieją; Potępiają, ponieważ nie rozumieją. (*Kwintyliusz, Kształcenie mówcy 10,1, 26*)

Dare est docére réddere Dawać to jest uczyć oddawać; Dawanie to nauka oddawania.

Dat bene, dat multum, qui dat cum múnere vultum Daje dobrze, daje wiele, kto z podarkiem daje radosne oblicze.

Dat census honórem Majątek daje zaszczyty.

Dat veniam corvis, vexat censúra columbas Cenzura pobłaża krukowi, ale gnębi gołębie. (*Juwenalis, Satyry II, 63*); *Krytyka nie rusza silnego, ale czepia się słabego.*

Date, et dábitur vobis Dawajcie, a będzie wam dane; *Bądź dobry, a dobrocią ci odwzajemnią.* (*Ew. Łuk. 6, 38*)

De audítu Znać coś ze słyszenia.

De coelo in coenum Z nieba w błoto; *Spaść ze szczytu chwały w kloaki kanały.*

De cómmodo et incómmodo O wygodzie i niewygodzie.

De dato Od dnia wystawienie dokumentu.

De die in diem Z dnia na dzień.

De duóbus malis minus est semper eligendum Z dwojga złego zawsze należy wybierać mniejsze zło.

De facto Z wykonanej sprawy; na podstawie faktu, *w rzeczywistości; istotnie, rzeczywiście.*

De fide W sprawie wiary; na podstawie wiary.

De fumo ad flammam Z dymu w płomień; *Z deszczu pod rynną. (Ammian Marcellin, Historia 4, 11, 12)*

De gústibus et colóribus non est disputandum Nie należy prowadzić dyskusji ani o upodobaniach, ani o smakach; O gusta i kolory nie należy się spierać.

De iure Na podstawie prawa; na mocy stanowiska prawnego

De lege ferenda O ustawie, która ma być uchwalona.

De lege lata O ustawie uchwalonej, obowiązującej; na mocy ustanowionego prawa.

De mórtuis aut bene, aut nihil O zmarłych należy mówić albo dobrze, albo wcale. *(Plutarch, Solon 21)*

De mórtuis nil nisi bene O zmarłych należy mówić tylko dobrze; zmarłych należy wspominać tylko dobrze.

De níhilo nihil fit Nic nie powstaje z niczego. *(Lukrecjusz, O naturze rzeczy 1, 156)*

De níhilo níhilum, in níhilum nil posse revértili Z nicości nicość, nicość może się obrócić tylko w nicość.

De profúndis clamávi ad te, Dómine Z głębokości wołałem do Ciebie, Panie. *(Psalm 129, 1)*

De públicis O sprawach publicznych; w sprawach państwowych.

De república emendanda O naprawie rzeczypospolitej. *(tytuł dzieła Jana Frycza Modrzewskiego)*

De te fábula narrátur O tobie mowa w bajce. *(Horacy, Satyry I, 1, 69)*

De visu Z widzenia; z naocznego świadectwa.

Decies repetíta placébunt Spodoba się to, co dziesięciokrotnie powtórzone. *(Horacy, Sztuka poetycka 365)*

Decórum ab honesto non potest separári To co piękne, nie może być oddzielone od tego, co szlachetne.

Deliberandum est saepe, statuendum semel Wiele razy należy zastanawiać się, ale postanowić trzeba raz.

Delíberat Roma, perit Saguntum Rzym obraduje, a tymczasem Sagunt ginie. (*W czasie oblężenia miasta przez Hannibala, mieszkańcy Saguntu w Hiszpanii prosili Rzymian o pomoc i nim doczekali, Sagunt padł. Liwiusz, Od założenia Rzymu XXI, 7*).

Delicto dolére, correptione gaudére oportet Trzeba boleć nad występkiem, ale cieszyć się z poprawy.

Delphínium natáre doces Uczysz delfina pływać.

Demonstratio ad óculos Naoczne przedstawienie sprawy; dowód naoczny; nauczanie przez demonstrowanie, pokazywanie.

Deo favente Za przychylną łaską Bożą.

Deo gratias Bogu niech będą dzięki.

Deo Ignoto Nieznanemu Bogu. (*Napis na ołtarzach przeznaczonych do składania ofiar nie nazwanym z imienia bogom: Dzieje Ap. 17, 23*)

Deo iuvante Przy pomocnej łasce Bożej.

Desperatio aut mílitem facit, aut mónachum Rozpacz czyni z człowieka albo żołnierza, albo zakonnika.

Deus cáritas est Bóg jest miłością. (*1List Jana 4, 8*)

Deus et natúra nihil faciunt frustra Bóg i natura niczego nie tworzą na darmo; *Wszystko, co Bóg i natura stwarzają, ma swój cel i sens.*

Deus ex máchina Bóg z maszynerii. (*W tragedii greckiej, gdy akcja się tak pogmatwała, że nie dało się jej rozwiązać po ludzku, wtedy niespodziewanie wkraczał "z maszyny teatralnej" Bóg*). *Cudowne rozwiązanie problemu.*

Deus mirábilis, fortúna variábilis Bóg w cudowności przedziwny, szczęście niepewnie zmienne.

Deus nobis haec otia fecit Bóg nam udzielił tego spokoju. (*Wergiliusz, Bukoliki 1, 6*)

Deus non est velox ad poenam Bóg nie jest rychliwy do nakładania kary. *Bóg nierychliwy, ale sprawiedliwy.*

Deus superbis resístit, humílibus autem dat gratiam Bóg sprzeciwia się pysznym, pokornym zaś łaskę daje. (*1 List Piotra 5, 5*)

Deus vult Bóg *tak* chce. (*hasło krzyżowców*)

Dícere non est fácere Mówić, to wcale nie znaczy działać.

Dictum acerbum Szorstka mowa, *nieprzyjemne dla ucha stwierdzenie.*

Dictum sapienti sat Słowo mądrymu wystarczy; *Mądrej głowie dość dwie słowie.*

Dictum To, co powiedziane; powiedzenie.

Dictum, factum Powiedziano, zrobiono; *co rozkazano, to wykonano.*

Diem pérdidi Zmarnowałem dzień (*mówił cesarz Tytus, gdy w danym dniu nie wykonał żadnego dobrego uczynku. Swetoniusz, Tytus 8*).

Dies académicus Dzień akademicki; dzień wolny od wykładów.

Dies diem docet Dzień poucza następny dzień; *Z każdym dniem jesteśmy mądrzejsi.*

Dies fasti Dni robocze.

Dies illa, dies irae, calamitátis et misériae Dzień ów, dzień gniewu, klęski i nieszczęścia (*początek średniowiecznej pieśni żałobnej, w której dzień sądu ostatecznego przedstawiono w czarnych, pełnych rozpaczy kolorach i starchu*).

Dies nefasti Dni świąteczne, w których się nie wykonuje czynności, nie prowadzi spraw sądowych.

Differentia específica Różnica gatunkowa.

Difficile est crimen non pródere vultu Trudno jest nie zdradzić zbrodni wyrazem twarzy. (*Owidiusz*)

Difficilis est ars regendi rem públicam Trudna jest sztuka rządzenia państwem.

Dígitus Dei Palec Boży, czyli ślad Bożej Opatrzności.

Dignus est enim operarius mércede sua Godzien jest bowiem robotnik zapłaty swojej. (*Ew. Łuk. 10, 7*)

Dílige et quod vis, fac Miłuj i czyń, co chcesz, to znaczy, gdy kochasz, to nie możesz czynić zła. (*św. Augustyn, Komentarz do 1 Listu Jana 7, 8*)

Díliges próximum tuum sicut te ipsum Będziesz miłował twojego bliźniego jak siebie samego. (*Ew. Mat. 19, 19*)

Dilígite inimícos vestros Miłujcie nieprzyjaciół waszych. (*Ew. Mat. 5, 44*)

Dimidium facti, qui coepit, habet Połowę dzieła wykonał, kto zaczął; *Dobry początek jest połową dzieła. (Horacy, Listy I, 2, 40)*

Dira necéssitas Okrutna konieczność; *Trzeba odciąć zagangreniałą rękę, by uratować życie. Także metaforyczna definicja śmierci u Horacego. (Pieśni 3, 24, 6)*

Dis aliter visum Bogowie postanowili inaczej. *Człowiek myśli, pan Bóg kryśli. (Wergiliusz 2, 428)*

Disce aut discéde! Ucz się albo odejź!

Disce, puer, Latíne, ego te faciam "mościpanie" Ucz się, chłopcze, łaciny, a ja cię uczynię panem (*ponoś powiedział Stefan Batory do napotkanego chłopca*).

Disce, sed a doctis disce Ucz się, ale ucz się od uczonych.

Díscere bene nemo potest, nisi qui recte intéllegit Nikt nie może uczyć się dobrze, jak tylko ten, kto właściwie rozumie. *Zrozum właściwie zagadnienie, a dopiero potem nauczysz się skutecznie.*

Disciplína Etrusca Nauka Etruska, *czyli wiedza tajemna, święte obrzędy.*

Discípulus est prióris postérior dies Dzień następny jest uczniem poprzedniego. (*Publiusz Syrus, Sentencja 123*)

Díscite a me, quia mitis sum et humilis corde Uczcie się ode mnie, ponieważ jestem cichy i pokornego serca. (*Ew. Mat. 11, 29*)

Dives aut iníquus est, aut iníqui heres Bogacz jest albo niegodziwcem, albo niegodziwca dziedzicem. (*św. Hieronim*)

Dívide et ímpera! Dziel i rządz! (*zasada polityczna senatu rzymskiego skłócania stron, by łatwiej było być nadrzędnym "rozjemcą". Zasadę tę często stosują politycy*)

Dívide, ut regnes! Dziel, abyś rządził!; *Siej niezgodę wśród innych, a łatwiej zapanujesz nad nimi.*

Divítiae addunt amícos plúrimos Bogactwa przyczyniają wielu przyjaciół. (*Ks. Przypowieści 19, 4*)

Divítiae et honóres incerta et cadúca sunt Bogactwo i zaszczyty są niepewne i krótkotrwałe.

Divítiae mutant mores non in melióres Bogactwo zmienia obyczaje, ale nie na lepsze. *Stajesz się bogatszy, nie stajesz się lepszy.*

Divum autem pulchrum, sapiens, bonum et omnia eórum simília To, co boskie, jest piękne, mądre, dobre i o przymiotach tego rodzaju. (*Platon*)

Do, ut des Daję ci, abyś ty dał i mnie. (*zasada wzajemnej interesowności*)

Do, ut fácias Daję ci, abyś ty zrobił to dla mnie. *Daję ci prezencik, ale oczekuję, że uczynisz to czy tamto. (zasada łapówkarzy)*

Docendo díscimus Uczymy się uczeniem innych. Ucząc innych uczymy się sami. (*Seneka, Listy 1, 7, 8*)

Docére, movére, delectáre Pouczać, wzruszać, zachwycać. (*trzy główne cele retoryki*)

Doces áquilam volitáre Uczysz orła fruwać.

Doctor in utroque iure Doktor obojga praw (*cywilnego i kanonicznego*).

Doctor utriúsque iuris Doktor obojga praw (*cywilnego i kanonicznego*).

Doctrína múltiplex, véritas una Nauk jest wiele, prawda zaś jedna.

Dolóri cuivis remedium est patientia Cierpliwość jest lekarstwem na każdy ból.

Domi suae quilibet rex Każdy jest królem w swoim domu. *Równy wojewodzie na swojej zagrodzie.*

Dómine, non sum dignus, ut intres sub tectum meum Panie, nie jestem godzien, abyś wszedł pod dach mój. (*Ew. Mat. 8, 8*)

Dóminus dedit, Dóminus ábstulit Pan dał, Pan odebrał. (*Księga Hioba 1, 21*)

Dóminus vobíscum Pan z wami. (*Z liturgii katolickiej*)

Domus própria domus óptima Dom własny jest domem najlepszym; *Wszędzie dobrze, ale w domu najlepiej.*

Donec eris felix multos numerabis amícos, témpora si fuerint núbila, solus eris Póki będziesz szczęśliwy, licznych będziesz miał przyjaciół; gdy czasy dla ciebie staną się niepewne, pozostaniesz sam. (*Owidiusz, Smutki I, 4, 5*)

Dr. med. = Doctor medicinae Doktor medycyny.

Dr. phil. = Doctor philosophiae Doktor filozofii.

Dramátis persónae Osoby dramatu.

Duábus sellis sedére Siedzieć na dwóch stołkach. *Zajmować naraz dwa stanowiska; czerpać korzyści z dwu źródeł. Podkreślać własną wagność.* (*Seneka Starszy, Kontrowersje 3, 18*)

Dúbito, ergo sum Wątpię, więc jestem.

Duce et aúspice Pod wodzem i pomyślną wróżbą. *Sprawa się toczy pod dobrą opieką i bożym przyzwoleniem.*

Ducunt volentem fata, nolentem trahunt Chętnego losy prowadzą, niechętnego - wloką. (*Seneka, Listy moralne 107, 11*)

Dulce est nomen pacis Słodka jest nazwa "pokój".

Dulce et decórum est pro patria mori Słodko i zaszczytnie jest ponieść śmierć dla ojczyzny. (*Horacy, Pieśni 3, 2, 13*)

Dum spiro, spero Póki oddychym, to mam nadzieję. Póki żyję, nie tracę nadziei; póki życia, póty nadziei.

Dum vires annique sinunt, toleráte labóres Póki siły i lata pozwalają, znoście trudy. (*Owidiusz, Sztuka kochania II, 669*)

Duo cum faciunt idem, non est idem Gdy dwóch robi to samo, to nie jest to samo.

Duo non faciunt collégium Dwóch nie tworzy stowarzyszenia (zebrania).

Duóbus litigántibus tertius gaudet Gdy dwóch się kłóci, trzeci się cieszy; *Gdzie dwóch się kłóci, tam trzeci korzysta.* (*Ezop, Lew, niedźwiedź i lis*)

Duos qui lépores séquitur, neutrum capit Kto ściga dwa zające, nie łapie żadnego; *Łapać dwie sroki za ogon.*

Dura lex, sed lex Twarde prawo, ale prawo. *Lepsze twarde prawo, niż lekkie bezprawie.* (*Ulpian z Tyru*)

Dura necéssitas Twarda konieczność.

Dura tamen molli saxa cavantur aqua Chociaż twarde skały, to jednak delikatna je draży woda.

Durante causa durat effectus Dopóki działa przyczyna, trwa i skutek.

Durus est hic sermo Twarda jest ta mowa. (*Ew. Jana 6, 60*)

Dux fémina facti Kobieta wodzem czynu; Kobieta kierowała czynem; *W tym była ręka kobieca.* (*Wergiliusz, Eneida I, 364*)

E contrário Wychodząc z przeciwnego stanowiska.

E converso Z odwrotności; odwrotnie.

E fructu arbor cognóscitur Po owocu poznaje się drzewo.

E plúribus unum Z wielu jedno (*motto Stanów Zjednoczonych*).

E visibílibus invisibília homines conspícere nolunt Ludzie nie chcą dostrzegać niewidzialnego z tego, co widzialne. (*Heraklit*)

Ebríetas est voluntaria insánia Pijaństwo jest dobrowolnym szaleństwem.

Ecce ego mitto vos sicut oves in medio luporum Oto ja was posyłam jak owce między wilki. (*Ew. Mat. 10, 16*)

Ecce homo! Oto człowiek! (*Słowa Pilata do Żydów, gdy pokazywał ubiczowanego Jezusa: Ew. Jana 19, 5*)

Ecclésia non féstinat Kościół nie spieszy się.

Edámus, bibámus, gaudeámus! Post mortem nulla volúptas Jedzmy, pijmy, radujmy się! Po śmierci żadna rozkosz. (*Na grobie króla asyryjskiego Sardanapala*)

Édimus, ut vivámus, non vívimus, ut edámus Jemy, aby żyć; nie żyjemy po to, aby jeść. (*Kwintyliian, Kształcenie mówcy 9, 3, 85*)

Editio (castrata, auténtica, princeps, pósthuma) Wydanie książki (okrojone, czyli ocenzone, pełne, czyli autentyczne, pierwsze, pośmiertne, czyli autor nie zdążył wydania zobaczyć).

Effigiem Dei formamque quaérere imbecillitátis humánae est Poszukiwanie obrazu czy kształtu Boga to cecha ułomności ludzkiej. (*Pliniusz Starszy, Historia naturalna II, 14*)

Effugiunt structos nomen honosque rogos Imię i godność unikają stosu pogrzebowego. (*Horacy*)

Ego sum Alpha et Oméga, principium et finis Ja jestem Alfa i Omega, początek i koniec. (*Apokalipsa, 1, 8*)

Ego sum pastor bonus Ja jestem dobrym pasterzem. (*Ew. Jana 10, 11*)

Ego sum via, et véritas, et vita Ja jestem drogą, prawdą i życiem. (*Ew. Jana 14, 6*)

Ego sum, qui sum Ja jestem, który jestem. (*Nazwa Boga - Jahwe, Jehowy: Ks. Wyjścia 3, 14*)

Elephantum ex musca facis Robisz z muchy słonia; *Z igły widły.*

Éligas, quem díligas Wybieraj, kogo masz kochać.

Eloquentia est sapientia loquens Elokwencja jest przemawiającą mądrością. (*Cyceron, Części przemowy 79, 23*)

Eloquentia male sine móribus díscitur Trudno uczyć się wymowy bez dobrych obyczajów. (*Kwintyliian*)

Eloquentiae satis, sapientiae parum Wymowy dosyć, rozumu mało; *Wygadanyś, ale i mało rozumny (Salustiusz).*

En, quo discordia cives prodúxit míseros Patrz, dokąd doprowadziła niezgoda nieszczęsnych obywateli.

Ens per áccidens Byt istniejący przez przypadek, nie z konieczności.

Ens per se Byt istniejący sam przez się (*np. o Bogu*).

Ens reále Byt rzeczywisty.

Ense et arátro Mieczem i pługiem *służyć ojczyźnie, czyli w czasie wojny i w czasie pokoju*.

Eo ipso Tym samym; przez to samo.

Eo nómine Tym imieniem; pod tym imieniem. *Z tego tytułu*.

Epicúri de grege porcus Wieprz z trzody Epikura, *tzn. ktoś dogadzący sobie bez ograniczeń. (Horacy, Listy I, 4, 16)*

Epístula non erubescit List się nie rumieni; *łatwiej coś delikatnego napisać niż powiedzieć. (Cyceron, Listy 5, 12)*

Equi donáti dentes non inspiciuntur Darowanemu koniowi nie zagłada się w zęby. *(Cyceron, Listy do Attyka 15, 17)*

Equo ne crédite, Teucrí! Nie ufajcie koniowi, Teukrowie (Trojanie)! *(Wergiliusz, Eneida II, 48).*

Ergo A więc; a zatem.

Errare humánum est Błądzenie jest rzeczą ludzką. Mylić się to ludzka rzecz. *(por. Cyceron, Filipiki 12, 2)*

Errata (corrigenda) Błędy (do poprawienia).

Errata Wykaz błędów.

Error in objecto Pomyłka co do przedmiotu.

Error in persona Pomyłka co do osoby.

Erunt duo in carne una Będą dwoje w jednym ciele. *(Ew. Mat. 19, 5)*

Esse oportet, ut vivas, non vivere, ut edas Należy jeść, by żyć, a nie żyć, by jeść (*esse = édere = jeść*).

Est dómina ómnium et regína ratio Rozum jest panem i królem wszystkiego (*dosł. panią i królową. Cyceron, Dysputy tuskulańskie II, 2*).

Est mihi cura futúri Gnębi mnie troska o przyszłość.

Est modus in rebus Jest miara we wszystkim. *Nie przeginaj sprawy na żadną ze stron. Nie przeginaj pały, jeśli chcesz być doskonały. (Horacy, Satyry 1, 1, 106)*

Est profecto ánimi medicina philosóphia Zaiste, filozofia jest lekiem dla duszy. *(Cyceron, Dysputy tuskulańskie III, 30)*

Est rerum ómnium magister usus Praktyka jest nauczycielem wszystkich rzeczy. *(Cezar, O wojnie domowej II, 8)*

Esto perpétua! Niech trwa wiecznie!

Estóte ergo prudentes sicut serpentes et simplices sicut colúmbae Bądźcie przeto przemyślni jako węże i prostoduszni jak gołębice. (*Ew. Mat. 10, 16*)

Et cétera (etc.) I pozostałe. I tak dalej.

Et cum spírítu tuo I z duchem twoim. (*Z liturgii katolickiej*)

Et in Arcadia ego Także w Arkadii (*w krainie szczęścia*) jestem ja, czyli śmierć. (*Napis na obrazie Barbieriego, na którym znajduje się grobowiec z takim napisem*)

Et semel emissum volat irrevocábile verbum Zatem słowa raz wypowiedzianego nie da się odwołać. *Bądź ostrożny w wypowiedziach, bo co wyleci ptakiem, staje się nieujarzmionym rumakiem.* (*Horacy, Listy 1, 18, 71*)

Et seq. = Et sequentes I następne zdania.

Et si coelum ruet, impávidum féríent ruínae Jeżeli niebo się zawali, to ruiny zgniotą także nieustraszonego.

Et tu, Brute, contra me? I ty, Brutusie, przeciwko mnie? (*ostatnie słowa Juliusza Cezara skierowane do jednego z zabójców, ulubionego Brutusa. Swetoniusz, Boski Juliusz 82*).

Et Verbum caro factum est A Słowo stało się ciałem. (*Ew. Jana 1, 14*)

Etiam latrónes suis légibus parent Również rozbójnicy są posłuszni swoim prawom.

Euntes ergo docéte omnes gentes Idąc przeto nauczajcie wszystkie narody. (*Ew. Mat. 28, 19*)

Ex abundantia cordis Z obfitości serca *coś mówię, daję.* (*Ew. Mat. 12, 34*)

Ex accidenti Z przypadku; przypadkiem.

Ex aequo Na równi, jednakowo.

Ex cáthedra Z katedry (*podwyższonego siedzenia jako oznaki władzy, urzędu*); *urzędowo; w sposób przecinający dyskusję.*

Ex comoedia saepe fit tragoedia Komedia często zmienia się w tragedię; *Zaczynało się tak wesoło, a skończyło na płaczu.*

Ex consensu Za zgodą; na podstawie uzgodnienia.

Ex cupiditátibus odia, discídia, discordiae, seditiónes, bella nascuntur Z namiętnego pożądania rodzą się nienawiści, kłótnie, niezgody, bunty i wojny.

Ex definitione Z defnicji.

Ex fáčili causa mulier mutátur et aura Kobieta i pogoda zmieniają się z lada powodu; Kobieta jest zmienna jak niepewna pogoda.

Ex fructu arbor agnóscitur Drzewo jest rozpoznawane z owocu. (*Ew. Mat. 12, 33*)

Ex hypóthesi Z założenia.

Ex improvíso Niespodziewanie; bez przewidzenia.

Ex iniuria non óritur ius Z bezprawia nie powstaje prawo; Z krzywdy nie rodzi się sprawiedliwość.

Ex iure Z mocy prawa.

Ex lege Z mocy prawa, z mocy ustawy.

Ex libris Spośród książek; z księgozbioru. *Także: znak biblioteczny w formie ozdobnej winiety.*

Ex malis elígere minima Spośród zła wybrać najmniejsze; Z dwojga złego wybrać mniejsze zło. (*Arystoteles, Etyka Nikomachejska 5, 3, 1131b*)

Ex necessitáte Z konieczności.

Ex níhilo nihil fit Z nicości nic nie powstaje. (*wg filozofii Epikura i Lukrecjusza, O naturze wszechrzeczy 1, 149*).

Ex officio Z urzędu, urzędowo; na mocy sprawowanej władzy.

Ex ópere operantis Na mocy czynności działającego. *Wykonane dzieło zależne od przymiotu sprawcy.*

Ex ópere operáto Na mocy zdziałanej czynności. *Samo wykonane dzieło ma moc sprawczą.*

Ex oriente lux Ze Wschodu światło (*nie tylko Słońca, ale uważano, że również mądrości*).

Ex post Z tego co potem; po fakcie.

Ex professo Z urzędu; zawodowo, *według swej specjalności; na podstawie doskonałego znawstwa przedmiotu.*

Ex promptu Bez przygotowania, na poczekaniu.

Ex própriis Z własnych środków; własnym nakładem.

Ex témpore (dícere) Bez przygotowania (*mówić*), na poczekaniu, na-prędce.

Ex ungue leónem (cognóscimus) Lwa poznajemy po pazurze; *Mistrza rozpoznać można po specyficznym doskonałym rysie; Lwi pazur. (Plutarch)*

Ex usu Na mocy zwyczaju; według zwyczaju; z praktyki.

Ex utráque parte Z obu stron.

Ex voto Na mocy ślubowania, przyrzeczenia.

Exceptio cónfirmat régulam Wyjątek potwierdza regułę.

Exceptis excipiendis Po wyłączeniu tego, co wyłączyć należy. Z wyjątkiem tego, co należy wyłączyć.

Excitáre fluctus in símpilo Wzburzyć bałwany w szklance; burza w szklance wody. (*Cyceron, O prawach 3, 16, 36*)

Exegi monumentum aere perennius Zbudowałem pomnik trwalszy od spiżu. (*Horacy, Pieśni III, 30, 1*)

Exempla sunt odiósa Przykłady są nienawistne; *Żyjesz szlachetnie, stając się przykładem, a jednocześnie wzbudzasz zawiść.*

Exempli causa (e.c.) Dla przykładu; na przykład.

Exempli gratia (e.g.) Dla przykładu; na przykład.

Explicite Bez ukrywania; jasno, wyraźnie; bez ogródek.

Expressis verbis Wyraźnymi słowami; dokładnie, dobitnie, bez ogródek.

Externum timor máximum concórdiae vínculum Obawa przed wrogiem zewnętrznym jest największym węzłem zgody. (*Liwiusz, Dzieje Rzymu 2, 39, 7*)

Extra Nadzwyczajnie, dodatkowo.

Extra Ecclésiam nulla salus Poza Kościołem nie ma zbawienia. (*Cyprian, Listy 73, 21*)

Extra iudicium Poza sądem.

Extra modum Poza ustalony sposób; nadmiernie.

Extra muros Poza murami miasta.

Extra órđinem Poza porządkiem.

Extréma necéssitas extrémis nítitur ratió nibus Ostateczna konieczność posługuje się krańcowymi argumentami. *Tonący brzytwy się chwyta.*

Extrémis malis extrémá remedia Na krańcowe zło krańcowo radykalne środki lecznicze; Na wyjątkowe zło wyjątkowe lekarstwo.

Faber est quisque fortunae suae Każdy jest rzemieślnikiem swojego losu; Każdy jest kowalem swojego losu. (*Salustiusz, List do Cezara 1, 1, 2*)

Fac simile Zrób podobne. (*dokładne odwzorowanie pisma czy podpisu, stąd: faksymile*).

Faciámus hóminem ad imáginem et similitúdinem nostram Uczyńmy człowieka na obraz i podobieństwo nasze. (*Ks. Rodzaju 1, 26*)

Fácile dictu, diffícile factu Łatwe do powiedzenia, trudne do wykonania; *Łatwo powiedzieć, trudno wykonać*.

Fácile, cum valémus, recta consilia aegrótis damus Łatwo dajemy dobre rady chorym, gdy sami jesteśmy zdrowi. (*Terencjusz, Dziewczyna z Andros 309*)

Facílius camelum per forámen acus transíre, quam dívitem intráre in regnum caelórum Łatwiej jest wielbładowi przejść przez ucho igielne niż bogaczowi wejść do królestwa niebieskiego. (*Ew. Mat. 19, 24*)

Facta, non verba! Czynów, nie słów *nam* potrzeba! Czyny, nie słowa *się liczą!*

Facultas docendi Możnaść nauczania; prawo uczenia.

Falsus in uno, falsus in ómnibus Kłamliwy w jednym, kłamliwy we wszystkim.

Falsus útinam vates sim! Obym był fałszywym prorokiem!

Fama cándida rosa dulcior Nieskalana opinia słodsza jest niż róża.

Fama crescit eundo Plotka rozrasta się przez samo wędrowanie; Plotka po drodze rośnie. (*Wergiliusz, Eneida IV, 175*)

Fama fert Pogłosna niesie; jak plotka donosi.

Fama nihil est celérius Nic nie jest szybszego od plotki.

Fama non témere spárgitur Plotka rozchodzi się nieprzypadkowo (nie bez przyczyny); *Nie ma dymu bez ognia; W każdej plotce jest ziarno prawdy*.

Fames ártium magistra Głód nauczycielką sztuk; *Artysta nienajedzony wchodzi w wyższe rejony*.

Fames est óptimus coquus Głód jest najlepszym kucharzem. (*Cyzeron, O najwyższym dobru i złu 2, 28, 90*)

Fas est et ab hoste docéri Godziwym jest przyjmować naukę nawet od wroga. (*Owidiusz, Przemiany 4, 428*)

Fas et nefas To, co godziwe i niegodziwe.

Fata nolentem trahunt Los wlecze opornego; *I uparcie opierającego się losy pociągną.* (Seneka, Listy 107, 11)

Feci, quod potui, faciant meliora potentes Uczyniłem, co mogłem; rzeczy lepsze niech robią więksi.

Felix culpa Szczęśliwa wina. (Określenie grzechu pierworodnego, który spowodował czyn zbawczy Chrystusa. Św. Augustyn)

Felix, qui potuit rerum cognoscere causas Szczęśliwy, kto zdołał poznać przyczyny wszechrzeczy. (Wergiliusz, Georgiki 2, 490)

Feriantque summos fúlgura montes Pioruny uderzają w najwyższe góry. (Horacy, Pieśni 2, 10, 11)

Ferro et igni Ogniem i mieczem. (Lukan, Farsalia II, 443)

Ferrum ferro acúitur Żelazo ostrzy się żelazem; *W bitwie hartuje się stal.*

Fertilíssimus in agro óculus dómini est Najbardziej urodzajne na polu jest pańskie oko; *Pańskie oko konia tuczy.*

Féstina lente! Spiesz się powoli! (Ulubione powiedzenie cesarza Augusta. Swetoniusz, Życie Oktawiana Augusta 25)

Fiat iustitia! Niechaj nastanie sprawiedliwość!

Fiat iustitia, péreat mundus! Niechaj ginie świat, byleby działa się sprawiedliwość!

Fiat lux! Niechaj się stanie światłość! (Księga Rodzaju I, 3); *Niech prawda wyjdzie na jaw!*

Fiat panis! Niech stanie się chleb! (Dewiza FAO, Agendy ONZ do Spraw Wyżywienia)

Fiat voluntas tua Bądź wola Twoja. (Ew. Mat. 6, 10)

Fide mala W zły wierze; Z nieszczerą intencją.

Fide, sed cui, vide Ufaj, ale bacz komu.

Fides ex necessitáte esse non debet Wiara nie powinna być z przymusu.

Fides Graeca Wierność grecka, czyli *wiarołomstwo* (opinia Rzymian).

Fides Púnica Wierność punicka, czyli *perfidne wiarołomstwo*. (Salustiusz, Wojna z Jugurtą 108, 3)

Fides sine opéribus mórtua est Wiara bez uczynków jest martwa. (List Jakuba 2, 20)

Fides tua te salvum fecit Wiara twoja cię uzdrowiła. (Ew. Mat. 9, 22)

Fiet unum óvile et unus pastor Stanie się jedna owczarnia i jeden pasterz. (*Ew. Jana 10, 16*)

Finis corónat opus Koniec wieńczy dzieło. (*Owidiusz, Heroidy 2, 85*)

Flagellum Dei Bicz Boży. (*Tak określano Atyllę, króla Hunów, gdy zadał klęskę chrześcijanom*)

Flagrante delicto Na gorącym uczynku; w czasie popełniania przestępstwa.

Flamma fumo est próxima Nie ma dymu bez ognia. (*Plaut, Kurkulio 1, 53*)

Fletus et stridor dentium Płacz i zgrzytanie zębów. (*Ew. Mat. 8, 12*)

Flos iúvenum Kwiat młodzieży. (*Liwiusz, Dzieje Rzymu 8, 8*)

Foris ut mos est, intus ut libet Poza domem jak nakazuje obyczaj, w domu - jak się podoba.

Fortes fortúna ádiuvat Śmiałych los wspomaga; mężnym szczęście sprzyja. (*Terencjusz, Formio 203*)

Forti fortúna Szczęśliwym trafem.

Fortis cádere, cédere non potest Mężny może paść, ale nie ustąpić.

Fortis est ut mors dilectio Miłość jest mocna jak śmierć. (*Pieśń na Pieśniami 8, 6*)

Fortúna caeca est Los jest ślepy.

Fortúna favet fórtibus Los sprzyja dzielnym; Szczęście wspiera odważnych.

Fortúna fortes ádiuvat Szczęście wspiera odważnych; Odważnym los pomaga.

Fortúnae filius Dziecko szczęścia. (*Horacy, Satyry 2, 6, 49*)

Fórtiter in re, suáviter in modo Mocno w treści, łagodnie w formie; Nieustępliwie w sprawie, chociaż delikatnie w sposobie.

Fraus latet in generálibus Oszustwo kryje się w ogólnikach.

Frons ánimi ianua Oblicze wrotami ducha; twarz drzwiami duszy.
Oczy zwierciadłem duszy.

Fructus cape cum pane, si vis vívere sane Spożywaj owoce z chlebem, jeśli chcesz żyć zdrowo.

Fugienda semper iniuria est Należy zawsze unikać wyrządzenia krzywdy. (*Cyceron, O powinnościach I, 25*)

Fugit interea, fugit irreparábile tempus I ucieka tymczasem, ucieka bezpowrotnie czas. (*Wergiliusz. Georgiki III, 284*)

Furor arma ministrat Wściekłość dostarcza broni. (*Wergiliusz, Eneida 1, 150*)

Furor poéticus Szał poetycki. *Napad natchnienia to wena tworzenia.*

Furor Theutónicus Szał wojenny Germanów. (*Lukan, Farsalia 1, 255*)

Galilaée, vicisti! Zwyciężyłeś, Galilejczyku! (*Ponoś ostatnie przed śmiercią słowa Juliana Apostaty o Jezusie. Teodoret z Cyru, Historia kościelna 3, 20*)

Gallia est omnis divisa in partes tres Cała Galia została podzielona na trzy części. (*Piersze słowa "Commentarii de bello Gallico" Juliusza Cezara*)

Gallinárum lac Ptasie mleko.

Gaude, Mater Polonia! Ciesz się, Matko, Polsko! *Początek starej pieśni pochwalnej ku czci Ojczyzny.*

Gaudeámus ígitur, iúvenes dum sumus! Radujmy się więc, póki jesteśmy młodzi! (*pierwsze słowa studenckiego hymnu, starej pieśni niemieckich żaków*)

Gaudéte cum gaudéntibus, fléte cum fléntibus Cieszcie się z cieszącymi, płaczcie z płaczącymi. (*List Pawła do Rzymian 12, 15*)

Gaudia principium sunt saepe nostri dolóris Wielka radość jest często początkiem naszego cierpienia.

Genius loci Duch opiekuńczy miejsca. (*Wergiliusz, Eneida 5, 70*)

Genus irritábile vatum Drażliwy ród wieszczów; *przewrażliwienie poetów.* (*Horacy, Listy 2, 2, 102*)

Glebae adscriptus Przypisany do ziemi (*o chłopach pańszczyźnianych*).

Gloria Patri, et Filio et Spirítui Sancto Chwała Ojcu i Synowi i Duchowi Świętemu. (*z liturgii chrześcijańskiej*)

Gloria in excélsis Deo et in terra pax homínibus bonae voluntátis Chwała na wysokościach Bogu, a na ziemi pokój ludziom dobrej woli (życzliwości). (*Ew. Łuk. 2, 14*)

Gloria in excelsis Deo! Chwała na wysokościach Bogu!

Gloria victis Chwała zwyciężonym, *ponieważ, chociaż pokonani, to jednak walczyli dzielnie.* (*także tytuł opowiadania Elizy Orzeszkowej*)

Gloria virtútem tamquam umbra séquitur Sława podąża za męstwem (cnotą) jak cień. (*Cyceron, Dysputy tuskulańskie I, 109*)

Gloria virtuti résonat Chwała jest oddźwiękiem męstwa.

Gloria virtútis umbra Chwała jest cieniem męstwa (cnoty), *tzn. jest związana z męstwem (cnotą) jak cień z obiektem oświetlanym.*

Gloriam qui spréverit, veram habébit Kto wzgardzi sławą (*tu, niedoskonałą*), osiągnie prawdziwą (*tam*).

Gradus ad Parnassum Krok na Parnas, *czyli zdobywaniu doskonałości w sztuce.*

Graecia victa victórem vicit Zwyciężona Grecja zwyciężyła zwycięzcę, *czyli Grecja, chociaż pokonana przez Rzym, to jednak przez swój kulturalny wpływ pokonała zwycięzcę.*

Grammátici certant et adhuc sub iúdice lis est Gramatycy spierają się i do tej pory spór jest u sędziego. (*Horacy, Sztuka poetycka 78*)

Gratiora sunt, quae pluris emuntur Milsze jest to, co więcej kosztuje.

Gratis accepístis, gratis date Darmo otrzymaliście, darmo dawajcie. (*Ew. Mat. 10, 8*)

Gratis (Gratúito) Bezpłacie.

Graviora quaedam sunt remedia perículis Niektóre środki zaradcze są cięższe niż samo niebezpieczeństwo; *Niektóre leki są gorsze od choroby.*

Gútta cavát lapidém non ví, sed saépe cadéndo Kropla draży skałę nie siłą, lecz częstym spadaniem. (*Owidiusz, Listy z Pontu IV, 10, 15*)

H.S.E. = Hic sepultus est Tutaj został pochowany (pogrzebany).

H.T. = Hoc témpore W tym czasie.

Habe fratres veros amícos Uważaj za braci prawdziwych przyjaciół.

Habémus papam Mamy papieża; *Wybraliśmy papieża. (Formuła ogłoszenia wyboru nowego papieża)*

Habent sua fata libelli Książki mają swoje losy. *Los książek zależy od pojętności czytelnika. (Terencjusz, O literach, sylabach i metrum 1, 1286)*

Habet et musca splenem Mucha ma też śledzionę, *czyli i ktoś spokojny może się również rozzłościć.*

Haec Sibíllae fóliis obscuriora To bardziej niejasne niż karteczki Sybilli; *To mniej zrozumiałe niż wyrocznia Sybilli.*

Hánnibal ad (ante) portas Hannibal u bram (Rzymu), czyli bezpośrednio zagrożenie tuż, tuż. (*Liwiusz, Dzieje Rzymu 23, 16*)

Haurit aquam crebro, qui díscere vult sine libro Sitem czerpie wodę, kto chce uczyć się bez książki.

Héctorem quis nosset, felix si Troia fuisset? Któż znałby Hektora, gdyby Troja była szczęśliwa? (*Owidiusz, Żale 4, 3, 75*)

Heu me míserum! Biada mi nieszczęsnemu!

Heúreca Znalazłem, odkryłem. (*Archimedes*)

Hic et nunc Tu i teraz.

Hic et ubique Tu i wszędzie.

Hic iacet lepus Tu leży zając, czyli tu trudność.

Hic iacet... Tu leży... (*napis na nagrobkach*)

Hic mórtui vivunt, hic muti loquuntur Tutaj umarli żyją, tu przemawiają niemi. (*napisy w książkach i bibliotekach*)

Hic situs est Tu leży pochowany; tu został położony.

Hic sunt leones Tutaj znajdują się lwy. (*Tak oznaczano kraje nieznane, białe plamy na mapach*)

Hic vívimus ambitiósá paupertáte omnes Tutaj wszyscy żyjemy w dumnym ubóstwie. *Ubóstwo uczciwe nie bywa wstydlive.* (*Juvenalis, Satyry*)

Historia est magistra vitae Historia jest nauczycielką życia. (*Cyzeron, O mówcy 2, 9, 36*)

Historiam nescíre hoc est semper púerum esse Nie znać historii, to znaczy zawsze być dzieckiem.

Hoc anno W tym roku.

Hoc est corpus meum To jest Ciało moje. (*Ew. Mat. 26, 26*)

Hoc loco W tym miejscu.

Hodie mecum eris in paradíso Dziś ze mną będziesz w raju. (*Ew. Luk. 23, 43*)

Hodie mihi, cras tibi Dzisiaj mnie, jutro tobie.

Hóminem non odi, sed eius vitia Nienawidzę nie człowieka, ale jego wady.

Hóminem quaero Szukam człowieka. (*Diogenes*)

Hóminem te esse memento! Pamiętaj, że jesteś człowiekiem! (*Słowa wypowiedane przez niewolnika do zwycięskiego wodza wjeżdżającego na rydwanie, by ten nie wpadł w pychę*)

Hómines amplius óculis quam aúribus credunt Ludzie bardziej dowierzają oczom niż uszom. (*Seneka, Listy moralne 6, 5*)

Hómines caecos reddit cupíditas Żądza czyni ludzi ślepymi; Namietność oślepia ludzi.

Hómines deos in suas similitúdes sculpunt, sibi símiles cuncti pingunt Ludzie nadają bogom cechy ludzkie, wszyscy malują ich podobnych sobie. (*Ksenofanes*)

Hómines non domi divitias aut paupertatem habent, sed in ánimis Ludzie mają bogactwo czy ubóstwo nie w domu, ale w swoich duszach. (*Antystenes*)

Hómini diligenti semper áliquíd súperest Człowiek pilny zawsze ma coś do zrobienia.

Hómini iusto numquam gratia facta perit Łaska wyświadczona człowiekowi sprawiedliwemu nigdy nie ginie.

Hóminis est errare, insipientis in erróre perseveráre Cechą człowieka jest błędzić, cechą zaś głupca jest w błędzie trwać. (*Cyceron*)

Hóminis mens discendo álitur cogitandóque Umysł człowieka karmi się nauką i myśleniem; Nauka i myślenie są pokarmem umysłu człowieka.

Homínibus plenum, amícis vácuum Ludzi pełno, przyjaciół brak.

Homo ánimál políticum Człowiek jest zwierzęciem politycznym, społecznym. (*Arystoteles*)

Homo ártifex Człowiek artysta (jest artystą).

Homo creátor Człowiek twórca (jest twórcą).

Homo dei ludicrum Człowiek jest bożą igraszką, zabawką.

Homo faber Człowiek rzemieślnik (jest wytwórcą).

Homo hómini lupus est Człowiek jest dla człowieka wilkiem. (*Plaut, Asinaria II, 4, 88*)

Homo hómini non lupus, sed amícus esse debet Człowiek dla człowieka powinien być nie wilkiem, ale przyjacielem.

Homo ímprobús beatus non est Człowiek nieuczciwy nie jest szczęśliwy.

Homo locum ornat, non locus hóminem Człowiek ozdabia miejsce, a nie miejsce człowieka; *Nie suknia zdo bi człowieka, a człowiek suknię.*

Homo ludens Człowiek jest istotą bawiącą się. (*J. Huizinga*)

Homo metrum omnium rerum Człowiek jest miarą wszechrzeczy, *czyli ocenia według swojego uznania.* (*Protagoras*)

Homo náscitur ad labórem, et avis ad volatum Człowiek rodzi się do trudu, a ptak do latania. (*Ks. Hioba 5, 7*)

Homo novus Człowiek nowy, *czyli nieznany na salonach, w polityce; parweniusz, nuworysz.*

Homo nullius colóris Człowiek bez żadnego koloru, *czyli nie będący po niczyjej stronie, neutralny.*

Homo pacíficus plus potest quam bene doctus Człowiek o pokojowym usposobieniu może więcej osiągnąć niż wielce uczony.

Homo parvus mundus est Człowiek jest małym wszechświatem.

Homo políticus Człowiek o społecznym usposobieniu; polityk.

Homo propónit, Deus dispónit Człowiek zamierza, Bóg decyduje; *Człowiek strzela, Pan Bóg kule nosi.*

Homo res sacra hómini Człowiek dla człowieka jest rzeczą świętą. (*Seneka, Listy moralne 95, 33*)

Homo sapiens Człowiek myślący (*termin naukowy dla oznaczenia rodzaju ludzkiego*).

Homo sum, humáni nihil alienum a me esse puto Jestem człowiekiem i sądzę, że nic co ludzkie, nie jest mi obce. (*Terencjusz, Heautontimorumenos I, 1, 25*). *Było to naczelne hasło humanizmu.*

Homo tótiens móritur, quótiens amittit amícos Człowiek tylekroś umiera, ilekroś traci swoich przyjaciół.

Homo uníus libri Człowiek jednej książki, *czyli ograniczony, niedouczony, nietolerancyjny.* (*powiedzenie św. Tomasza z Akwinu*)

Honéste vívere, álterum non laédere, suum cuique tribúere Żyć uczciwie, drugiemu nie wyrządzać krzywdy, każdemu przekazać co jego. (*Justynian, Digesta 1, 1, 10, 1*)

Honos alit artes Zaszczycy żywią sztuki; *Sztuka wymaga uznania.* (*Cyceron, Dysputy tuskulańskie I, 2, 4*)

Honos habet onus Zaszczyt ma i swój ciężar; *Piastowana godność pociąga za sobą obowiązki.*

Honóres mutant mores Zaszczyty zmieniają obyczaje człowieka. (*Plutarch, Żywot Sulli 30*)

Honóres mutant mores, sed raro in meliōres Zaszczyty zmieniają obyczaje, ale rzadko na lepsze.

Honóris causa (gratia) Ze względu na osiągnane uznanie; *Nie dla pieniędzy, ale honorowo.*

Horas non número nisi serenas Nie liczę godzin, chyba że szczęśliwe; Liczę tylko godziny szczęśliwe.

Horribile dictu Straszne do powiedzenia. Aż strach powiedzieć.

Horror vácuī Strach przed próżnią; *Przyroda nie znosi próżni.* (*Arystoteles*)

Hospes - hostis Gość to wróg; Cudzoziemiec to nieprzyjaciel. (*Pogląd ksenofobów, którzy patrzą z nieufnością na wszystko, co zagraniczne*).

Hospes hóspiti sacer Gość to świętość dla gospodarza. *Gość w dom, Bóg w dom.*

Hospes venit, Deus venit Gość przybył, Bóg przybył; *Gość w dom, Bóg w dom.*

Hosti pectus, cor amíco Dla wroga pierś (*w walce*), dla przyjaciela serce.

Humana non sunt turpia To, co ludzkie, nie jest szpetne. *Skoro coś wypływa z natury ludzkiej, nie może być złe.*

Húmilis loco Niskiego stanu.

Hungariae natum, Poloniae educatum (vinum) Na Węgrzech zrodzone, w Polsce wykształcone (wino), *czyli z Węgier przywiezione, a w Polsce "ochrzczone", uszlachetnione.*

Hygiena amíca valetúdinis Higiena jest przyjaciółką zdrowia.

I.e. = Id est To jest; to znaczy.

I.N.R.I. = Iesus Nazarénus, Rex Iudaeórum Jezus Nazareński, król żydowski. (*skrót napisu umieszczonego w trzech językach: po hebrajsku, grecku i łacinie, na krzyżu Chrystusa. Ew. Jana 19, 19*)

I.O.M. = Iovi Óptimo, Máximo Jowiszowi Najlepszem, Największemu. (*formuła dedykacyjna*)

I.U.D.= Iuris utriusque doctor Doktor obojga praw (*cywilnego i kanonicznego*).

Iam seges est, ubi Troia fuit Teraz zasiewy są tam, gdzie była Troja. (*Owidiusz, Heroidy I, 53*)

Iánuis clausis Przy zamkniętych drzwiach.

Ib. = Ibid. = Íbidem Tamże; w tym samym miejscu.

Ibi patria, ubi bene Tam ojczyzna, gdzie dobrze.

Ibi semper victoria, ubi concordia est Tam jest zawsze zwycięstwo, gdzie panuje zgoda.

Id, quod erat demonstrandum To, co należało wykazać; To, czego należało dowieść; c.b.d.u., czyli co było do udowodnienia.

Id. = Idem Tenże, ten sam autor.

Idem per idem To samo przez to samo, *czyli tzw. masło maślane, określanie czegoś przez rzecz określaną; tautologia.*

Ignávis semper feriae Lenie zawsze mają święto. (*Teokryt 15, 26*)

Igni et ferro Ogniem i mieczem.

Ignis et aquae interdictio Pozbawienie ognia i wody, *czyli kara wygnania, odsunięcia od wspólnoty.*

Ignis non exstinguitur igne Ognia nie gasi się ogniem.

Ignis, mare, múlier - tria mala Ogień, morze i kobieta - trzy nieszczęścia.

Ignorantia facti excúsat Nieznajomość stanu faktycznego jest okolicznością usprawiedliwiającą.

Ignorantia iuris (legis) nocet Nieznajomość prawa (ustawy) szkodzi.

Ignorátio elenchi Nieznajomość przedmiotu sporu, *czyli błąd logiczny polegający na obalaniu nie postawionej przez oponenta tezy.*

Ignorátio futurórum malórum utilior est quam scientia Nieznajomość przyszłych nieszczęść jest pożyteczniejsza niż o nich wiedza. (*Cycon, O wróżbiarstwie II, 23*)

Ignorátio legis néminem excúsat Nieznajomość prawa nikogo nie usprawiedliwia.

Ignóti nulla cupído Nie istnieje pożądanie rzeczy nieznannej; *Nieznane nie nęci.* (*Owidiusz, Sztuka kochania III, 397*)

Ignóti nulla curatio morbi Nie ma leczenia nieznannej choroby; *Trzeba dobrze rozpoznać chorobę, by dobrze też leczyć.*

Ignótum per ignótius Nieznane przez bardziej nieznane; *Określanie nieznanego przez terminy jeszcze bardziej niejasne.*

Ignótum per ignótum Wyjaśnianie nieznanego przez nieznane. *Tłumaczenie komuś czegoś przy użyciu nieznanych mu, trudnych terminów.*

Ille crucem scéleris prétium tulit, hic diadéma Tamten za zbrodnię poniósł karę na krzyżu, ten zaś otrzymał koronę.

Illum opórtet créscere, me autem mínui Trzeba, by on wzrastał, ja zaś bym się umniejszał. *(Ew. Jana 3, 30)*

Immedicábile vulnus ense recidéndum est, ne pars sincéra trahátur Nieuleczalną ranę trzeba wyciąć mieczem, by nie zaraziła zdrowej części. *(Owidiusz, Metamorfozy I, 190)*

Ímpares náscimur, pares mórimumur Rodzimy się nierównymi (*pod względem pochodzenia*), ale jednakowo umieramy. *(Seneka)*

Imperáre sibi máximum est impérium Panować nad sobą to największa władza. *(Seneka, Listy moralne 113, 30)*

Império régere, Románe, memento Pomnij, Rzymianinie, władać nad ludami. *(Wergiliusz, Eneida 6, 851)*

Impérium et libertas Władza i wolność (*są nierozłączne, bo władza bez wolności to tyrania*).

Impérium in império Państwo w państwie; *W jednym państwie nie może być dwuwładzy, bo prowadzi to do wojny domowej.*

Impérium terrae finítur, ubi finítur armórum potestas Władza nad ziemią tam się kończy, gdzie kończy się panowanie oręża; *Władza tam sięga, gdzie sięga jej miecz.*

Imponderabília Wartości nie dające się zważyć; *rzeczy niewymierne (moralne, estetyczne).*

Impossíbiliu nulla obligatio Nie ma obowiązku wypełniania rzeczy niemożliwych. *(Celsus, Digesta 50, 17, 185)*

Imprimátur Niech będzie drukowane; wolno drukować. *(pozwolenie cenzury kościelnej)*

Ímprobi semper sunt in metu, ne poena afficiantur aliquando Ludzie nieuczciwi są ciągle w strachu, by nie dosięgnęła ich kiedyś kara.

In absentia W nieobecności; pod nieobecność; podczas nieobecności.

In abstracto W oderwaniu od rzeczywistości; abstrakcyjnie.

In actu W działaniu.

In aequáli iure mélior est condítio possidentis Przy równym prawie (uprawnieniu) lepsza jest sytuacja posiadającego.

In aeternum Na wieki; na zawsze.

In angusto spes est I w trudnej sytuacji istnieje nadzieja.

In ánima vili Na lichej istocie; *przeprowadzać doświadczenia na zwierzętach.*

In aqua scribis Piszesz palcem po wodzie, *czyli wnet ślad twojego działania zaginie. (Platon, Fajdros 276 aC)*

In aréna aedíficas Budujesz na piasku, *czyli to co budujesz, wnet się zawali. (por. Aedificavit...)*

In arte líbertas W sztuce wolność; *Kagańca cenzury nie powinno się nakładać artystom.*

In arte sua quílibet rex W swojej sztuce (dziedzinie) każdy jest królem.

In artículo mortis W momencie śmierci; w sytuacji bliskiej śmierci.

In Bellónae hortis nascuntur sémina mortis W ogrodach Bellony (*bogini wojny*) rodzą się nasiona śmierci.

In cápite et in membris W głowie i członkach, *czyli w całości i w szczegółach.*

In cauda venénum W ogonie trucizna, *czyli np. w końcówce recenzji zgryźliwy zarzut.*

In civitáte líbera lingua mentesque líberas esse W wolnym państwie język i myśl muszą być wolne. (*Swetoniusz, Tyberiusz 28*)

In concrétó W określonej sytuacji.

In córporé W pełnym składzie; wszyscy razem.

In córporé sano mens sana W zdrowym ciele zdrowy duch.

In duábus sellis sedére Siedzieć na dwóch stołkach.

In dúbiis lénius W sprawach wątpliwych łagodniej *należy oceniać sprawę.*

In dúbio W wątpliwym przypadku; w razie wątpliwości.

In dúbio pro reo W razie wątpliwości na korzyść oskarżonego.

In effígie W obrazie, w podobiznie (*istniał zwyczaj wieszania podobizny skazanego, gdy ten był nieuchwytny*).

In exténso Dokładnie, dosłownie, w pełnym brzmieniu.

In extrémis W ostateczności; w chwili śmierci.

In fide(m) (pro copia) Na wiarę (ze względu na obfitość); *Ufać grubym książkom, bo widać są mądre.*

In fine Na końcu *stronicy, rozdziału.*

In flagranti (crimine comprehensi) Pochwyceni w momencie popełniania przestępstwa; na gorącym uczynku. (*Justynian, Kodeks 9, 13, 1, 1*)

In flammam flammam, in mare fundis aquas Płomień podsycasz płomieniem, wodę do morza lejesz; *Dolewać oliwy do ognia.*

In folio W formacie arkusza, złożonej kartki papieru.

In foro conscientiae Przed sądem sumienia.

In génere W gatunku; w danej klasie. *Jako cecha gatunku, a nie tylko pojedynczego osobnika*

In gremio W łonie całości; zbiorowo, wspólnie, w komplecie.

In hac lacrimarum valle W tej łez dolinie; na tym łez padole.

In hoc signo vinces Pod tym znakiem będziesz zwyciężał; pod tym sztandarem zwyciężysz. (takie ponoś słowa skłoniły Konstantyna Wielkiego do umieszczenia znaku krzyża na sztandarach swoich wojsk. (*Scholastyk, Historia Kościoła 1, 2*).

In íntegrum restitúere Przywrócić do poprzedniego stanu prawnego. (*Cezar, Wojna domowa III, 1*)

In loco parentis Zamiast rodzica; pełniący obowiązki rodzica.

In magnis et voluisse sat est W wielkich sprawach już sama chęć jest zasługą. (*Propercjusz, Elegie 2, 10, 6*)

In maleficiis voluntas spectatur, non exitus Przy przestępstwach bierze się pod uwagę chęć, a nie wynik; *Zamiar przestępstwa już w jakimś stopniu jest przestępstwem.*

In mari aquam quaerit W morzu szuka wody; *szukać drzew w lesie.*

In médiis res W środek rzeczy, w sedno sprawy, w istotę sprawy. (*Horacy, Sztuka poetycka 148*)

In médio stat veritas Prawda znajduje się pośrodku (*unikanie nieobiektywności osądzania*). *Zasada umiaru.*

In médio stat virtus Cnota znajduje się pośrodku; *unikanie krańcowości postępowania.* (*Horacy, Listy 1, 18, 9*)

In memóriam Na pamiątkę.

In minus Na niekorzyść, na minus.

In naturálibus W stanie naturalnym; *nago.*

In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas W potrzebie koniecznej - jedność, w rzeczach wątpliwych - swoboda, we wszystkim zaś miłość.

In nihilum nihil posse reverti Nicogość może zmienić się tylko w nicogość.

In nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti W imię Ojca, i Syna, i Ducha Świętego. (*Ew. Mat. 28, 19*)

In nuce W skorupce orzecha, *czyli możliwie najzwięźlej.* (*Pliniusz Starszy, Historia naturalna 7, 21, 85*)

In odore sanctitatis W zapachu świętości, *czyli zmarły w opinii świętości.*

In oculo, in lóculo, in póculo mores nosces ut spéculo Obyczaje jak w lustrze rozpoznasz po spojrzeniu, po szkatułce, po zachowaniu się przy kielichu.

In partibus infidelium W prowincjach zamieszkałych przez niewiernych. (*tytuł nadawany biskupom, których diecezje znajdowały się w rękach niechrześcijan*)

In patria natus non est propheta vocatus W ojczyźnie urodzony nie został nazwany prorokiem; *Nikt nie jest prorokiem we własnym kraju.*

In pectore W piersi *coś przechowywać; sekretnie.*

In periculo mortis W niebezpieczeństwie śmierci; *w sytuacji zagrażającej życiu, np. przed bitwą.*

In perpetuum rei memoriam Na wieczną rzeczy pamiątkę.

In persona W osobie własnej, *czyli osobiście.*

In principio creavit Deus caelum et terram Na początku stworzył Bóg niebo i ziemię. (*Ks. Rodzaju 1, 1*)

In pleno W pełnym składzie, w komplecie.

In plus Na korzyść, na plus.

In potentia W stanie możliwości.

In praesenti W obecności; obecnie.

In principio erat Verbum Na początku było Słowo. (*Ew. Jana 1, 1*)

In promptu Na poczekaniu, natychmiast.

In propria persona We własnej osobie.

In re W rzeczy samej; w sprawie.

In rerum natura W naturze rzeczy.

In saécula saeculórum Na wieki wieków; *na zawsze.* (List Pawła do Galatów 1, 5)

In signum, cui contradicétur Na znak, któremu się będą sprzeciwiać. (Ew. Łuk. 2, 34)

In silvam non ligna feras Nie noś drew do lasu. (Horacy, Satyry I, 10, 34)

In spe W nadziei; *oczekując na to, co będzie.*

In statu nascendi W stanie rodzenia się; w chwili powstawania, *w stanie zaczątkowym.*

In statu praesenti W stanie obecnym.

In statu quo ante W sytuacji, która była przed; w stanie poprzednim.

In sudóre vultus tui vescéris pane W pocie twojego oblicza będziesz spożywał chleb. (Ks. Rodzaju 3, 19)

In summa W całości; razem, w komplecie.

In suspenso W zawieszeniu; *w sytuacji nie podjętej decyzji, zwł. korzystnej.*

In temporálibus W sprawach doczesnych.

In témpore opportúno W odpowiednim czasie; w czasie właściwym.

In toto W całości.

In usu W użyciu; w praktyce.

In usum Delphíni Na użytek Delfina (*francuskiego następcy tronu*); *ocenzurowana wersja utworu na użytek młodzieży.*

In usum Na użytek, do użytku.

In utrámque partem Na jedną i na drugą stronę; Za i przeciw.

In utrúmque parátus Przygotowany na jedno i drugie; *Gotowy na każdą ewentualność; gotów na wszystko.* (Wergiliusz, Eneida II, 61)

In vento scribit laedens, in mármore laesus Na wietrze pisze, gdy krzywdzi, a na marmurze, gdy jest krzywdzony.

In verba magistri (iuráre) (Przysięgać) na słowa mistrza. (Horacy, Listy I, 1, 14)

In vino féritas W winie dzikość; *Wino czyni ludzi dzikimi.*

In vino véritas W winie prawda; człowiek podпиты mówi niechcący prawdę, której by na trzeźwo nigdy nie odważył się powiedzieć. (Pliniusz Starszy 14, 28, 22)

In vino véritas, in aqua sánitas W winie prawda, w wodzie zdrowie.

In vitro W szkle; w szklanym naczyniu; *w próbówce (przy laboratoryjnym baganiu, doświadczeniu, czynności).*

Inc. = Incipio Początkiem nazywać jakiś utwór (*gdy np. wiersz jest bez tytułu, wtedy nadajemy mu nazwę od pierwszych jego słów*).

Incerta pro nullis habentur Niepewne nie ma znaczenia.

Íncidit in Scyllam cupiens vitáre Charybdin Wpada na Scyllę pragnąc uniknąć Harybdy. (*Według mitów greckich Scylla i Harybda były utożsamiane z żeńskimi potworami morskimi, które w rzeczywistości są skalistą skałą koło Sycylii oraz wciągającym wirem morskim. Homer, Odyseja XII, 85-110). Z deszczu pod rynną.*

Incógnito (nómine) Skrycie, pod zmyślonym imieniem (nazwiskiem); *nie ujawniając swego imienia.*

Incredíbile dictu Nie do wiary; zbyt niewiarygodne, by to powiedzieć.

Incredíbile visu Niepodobna uwierzyć własnym oczom.

Index Librórum Prohibitórum Wykaz Ksiąg Zakazanych; *Spis druków zakazanych przez Kościół do czytania i rozpowszechniania.*

Index nóminum Wykaz imion; spis nazw własnych.

Index rerum Spis rzeczy.

Indocti discant, et ament meminisse períti Niedouczeni niechaj się uczyć, a znawcy niechaj z miłością swą wiedzę rozpamiętują.

Inédita *Utwory literackie* nie wydane.

Inimíci saepe verum dicunt, amíci numquam Nieprzyjaciele często mówią prawdę, przyjaciele nigdy.

Ínitium sapientiae timor Dómini Bojaźń Boża początkiem mądrości. (*Ks. Eklezjastesa 1, 16*)

Iniúriam qui factúrus est, iam facit Kto zamierza wyrządzić krzywdę, już krzywdzi. (*Seneka*)

Inops potentem dum vult imitári, perit Słaby, kiedy chce naśladować mocnego, ginie. (*Fedrus, Bajki I, 24*)

Inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te, Dómine Niespokojne jest serce nasze, póki nie spocznie w Tobie, Panie. (*Św. Augustyn, Wyznania 1, 1*)

Insipientis est in erróre perseveráre Rzeczą głupców jest obstawać przy błędzie; Cechą głupca jest trwać w grzechu.

Instar ómnium Na podobieństwo wszystkich; jak wszyscy.

Instauráre ómnia in Christo Odnowić wszystko w Chrystusie. (*List Pawła do Efezjan 1, 10*)

Inter arma silent leges Podczas wojny milczą prawa; *czas wojny, to czas bezprawia czy praw wojny.*

Inter arma silent Musae Podczas wojny milczą Muzy, *czyli upada kultura w czasie działań wojennych.* (*Cyceron, W obronie Milona 4, 11*)

Inter caecos luscus rex Między ślepcami jednooki jest królem; *Na bezrybiu i rak rybą.*

Inter dóminum et servum nulla amicítia Między panem a niewolnikiem nie ma żadnej przyjaźni.

Inter duos litigántibus tertius gaudet Między dwoma zwaśnionymi trzeci się cieszy; *Gdzie dwóch się kłóci, tam trzeci korzysta.*

Inter íncudem et málleum Między młotem a kowadłem się znaleźć.

Ínterit ira mora Gniew zanika pod wpływem odwlekanego czasu; Gniew znika z czasem.

Introíbo ad altáre Dei Przystąpię do ołtarza Bożego. (*Ps. 42, 4*)

Intus ut libet, foris ut mos est Wewnątrz domu jak się podoba, na zewnątrz (poza domem) - jak każe obyczaj.

Invidia gloriae assíduus comes est Zawiść jest bliskim towarzyszem sławy; *Gdy ktoś sławny, to niezawodnie u innych wzbudza zazdrość.*

Ipsa virtus pretium sibi Sama cnota jest dla siebie zapłatą. (*Seneka, O życiu szczęśliwym 9, 4*)

Ipso facto Na mocy samego faktu; przez sam ten fakt; przez to właśnie.

Ipso iure Z samego prawa; na mocy tegoż uprawnienia.

Ira furor brevis est Gniew jest krótkotrwałym szaleństwem. (*Horacy, Listy 1, 2, 62*)

Ira odium génerat, concordia nutrit amórem Gniew rodzi nienawiść, zgoda żywi miłość.

Irremeábilis unda Fala, od której nie ma powrotu, *czyli śmierć.*

Is fecit, cui prodest Ten uczynił, komu przynosi to korzyść. (*zasada domniemania sprawcy*).

Is pater est, quem nuptiae demónstrant Ten jest ojcem, na kogo wskazuje legalne małżeństwo. (*zasada domniemania ojcostwa*)

It. = Item Także; również.

Ite, missa est Idźcie, msza została skończona.

Iucundi (per)acti labóres Przyjemny jest trud, gdy już ukończony.
(Cyceron, *O najwyższym dobru i złu* 2, 32, 105)

Iucundiórem facit libertátem servitútis recordátio Wspomnienie niewoli czyni wolność przyjemniejszą.

Iucundum est meminisse labórum actórum Przyjemne jest wspomnienie przeżytych trudów.

Iúdicis est innocentiae subveníre Obowiązkiem sędziego jest stać po stronie niewinności.

Iugum enim meum suave est et onus meum leve Albowiem jarzmo moje jest słodkie, a brzemień moje lekkie. (*Ew. Mat. 11, 30*)

Iunctim Łącznie; razem.

Iunctis víribus Połączonymi siłami; wspólnymi siłami.

Iuráre in verba magistri Przysięgać na słowa mistrza; *jestem o czymś głęboko przekonany, bo tak powiedział mój nauczyciel.* (*Horacy, Listy 1, 1, 14*)

Iure cadúco Na mocy "prawa" nieistniejącego; prawem kaduka; *bez podstawy prawnej, gwałtem.*

Ius Canónicum Prawo kanoniczne (*kościelne*).

Ius est ars boni et aequi Prawo jest sztuką w zakresie rozsądzania tego co dobre i sprawiedliwe.

Ius gentium Prawo narodów; prawo międzynarodowe.

Ius naturále Prawo naturalne, przyrodzone.

Ius primae noctis Prawo pierwszej nocy. (*W pewnym okresie historycznym w niektórych rejonach pan miał prawo do pierwszej nocy poślubnej ze swoją poddaną, mimo że ta za mąż wychodziła za kogoś innego*).

Ius primi occupantis Prawo pierwszego zajmującego; *Ten ma prawo do niezamieszkannej ziemi, kto pierwszy ją zajął.*

Ius privátum Prawo prywatne, cywilne.

Ius públicum Prawo publiczne.

Ius Románum Prawo rzymskie.

Ius taliónis Prawo odwetu, zemsty; *oko za oko.*

Iustítia civitátis fundamentum Sprawiedliwość jest fundamentem (podstawą) państwa.

Iustítia fundamentum regnórum Sprawiedliwość jest fundamentem królestw.

L.B.S. = Lectori benévolo salútem Pozdrowienia dla życzliwego czytelnika. (*Słowa we wstępach książek*).

L.C. = Liber citátus Książka już wcześniej zacytowana.

L.C. = Loco citáto W miejscu cytowanym.

L.S. = Locus sigilli Miejsce na postawienie pieczęci.

Labor omnia vincit ímprobus Uparty trud wszystko przewycięża. (*Wergiliusz, Georgiki I, 144-5*)

Laboráre est oráre Praca jest modlitwą.

Lácrimae celériter arescunt Łzy szybko wysychają.

Lápides clamábunt Kamienie wołać będą, *jeśliby oni milczeli*. (*Łuk. 19, 40*)

Lapis anguláris Kamień węgielny, czyli narożny, spajający dwie części muru. (*Ev. Mat. 21, 42*)

Lapsus cálami Mimowolny błąd rylca (*w piśmie*).

Lapsus linguae Mimowolny błąd języka (*w mowie, przejęzyczenie się*).

Lapsus memóriæ Błąd pamięci.

Latifundia Italiam perdidérunt Latyfundia zgubiły Italię. (*Niektórzy upatrywali przyczyn upadku Imperium Rzymskiego w rozroście olbrzymich majątków ziemskich, w których pracowali nie patriotyczni obywatele, ale świadomie niewydajni niewolnicy*).

Lato sensu W szerokim rozumieniu.

Lauda parce, vitúpera párcius Chwal rzadko, gań rzadziej. (*Seneka, O sposobie szlachetnego życia 8*)

Laudamus véteres, sed nostris útimur annis Chwalimy lata dawne, ale stosujemy się do naszych. (*Owidiusz*)

Laudant, quod non intéllegunt Chwalą to, czego nie rozumieją; Chwalą, ponieważ nie rozumieją.

Laudáte Dóminum omnes gentes Chwalcie Pana wszystkie narody. (*Ps 148, 11*)

Laudatio fúnebris Pochwalna mowa pogrzebowa.

Laudátor témporis acti Chwalca minionego czasu. *Za moich czasów...* (*Horacy, Sztuka poetycka 173*)

Laudétur Iesus Christus Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus.

Laus alit artem Pochwała karmi sztukę. (*Seneka, Listy moralne 102, 16*)

Lavatio mánuum Obmycie rąk, czyli zrzucenie z siebie odpowiedzialności za wydany wyrok. (*Ew. Mat. 27, 24*)

Lege artis Według prawa sztuki; według reguł sztuki; po mistrzowsku.

Legem brevem esse oportet, quo facílius ab imperítis teneátur
Prawo powinno być zwięzłe, aby łatwiej mogli je zapamiętać ludzie niedoświadczeni.

Legenda aúrea Złota legenda. (*Tytuł zbioru żywotów świętych średniowiecznego pisarza Jakuba de Voragine*)

Leges homínibus necessáriae sunt aut nihil différimus feríssimis béstiis Prawa są ludziom konieczne, w przeciwnym razie niczym nie różnimy się od najdzikszych zwierząt. (*Platon, Prawa 9, 874E*)

Leges ómnium salútem singulórum antepónunt Prawa stawiają dobro ogółu nad dobro jednostki. (*Cyceron, O najwyższym dobru i złu 2, 19, 64*)

Légibus idcirco omnes servímus, ut líberi esse possímus Dlatego wszyscy służymy prawom, abyśmy mogli być wolni.

Leónem mórtuum etiam cátuli mordent Martwego lwa kęsają nawet szczenięta; *Nie trudno krytykować kogoś, kto był, a już nie jest na wysokim stanowisku.*

Levat lassitúdinem et iam labóris mutátio Już sama zmiana sposobu pracy łagodzi znużenie.

Leve fit, quod bene fertur onus Ciężar staje się lekki, gdy jest niesiony właściwie. (*Owidiusz, Amores 1, 2, 10*)

Lex est ratio summa Prawo jest najwyższym rozumem. (*Cyceron, O prawach 1, 18*)

Lex néminem cogit ad impossíbilia Prawo nikogo nie zmusza do rzeczy niemożliwych.

Lex non scripta Prawo niepisane, czyli zwyczajowe.

Lex próspicit, non réspicit Prawo przewiduje do przodu, a nie wstecz.

Lex retro non agit Prawo nie działa wstecz.

Lex scripta Prawo spisane, np. w ustawach.

Líberum arbítrium Wolny osąd; wolna wola.

Líberum veto Wolne "nie pozwalam".

Licentia poética Dowolność poetycka; swoboda u poetów w odcho-
dzeniu od reguł gramatycznych ze względu na rym czy rytm. Swoboda artystyczna, fantazja twórcza. (Cyceron, O mówcy 3, 38, 153)

Licet Wolno; jest dozwolone.

Limbus fatuórum Otchłań dla głupców, czyli miejsce między niebem a ziemią przeznaczone dla tych, którzy byli zbyt głupi, by zgrzeszyć i iść do piekła, ale i nie osiągnęli mądrości, by znaleźć się w niebie.

Limbus infantium Otchłań dla niemowląt nieochrzczonych.

Limbus patrum Otchłań ojców, czyli tych przodków, którzy chwalebnie żyjąc zmarli przed przyjściem Chrystusa i czekali na zbawienie.

Limbus puerórum Otchłań dla dzieci nieochrzczonych.

Lingua multórum causa malórum Język wielu jest przyczyną nieszczęścia.

Lingua vulgáris Wulgarny język.

Littera docet, littera nocet Litera uczy, litera szkodzi; Literatura niewątpliwie poucza, ale zła literatura przynosi szkodę.

Littera enim occídit, Spíritus autem vivíficat Litera bowiem zabija, Duch zaś ożywia. (2 List Pawła do Koryntian 3, 6)

Littera scripta manet Napisana litera trwa; Potrafimy mówić dużo i tego się można wyprzeć, ale to, co jest napisane, ma wartość trwałego dowodu.

Litterae Bellerophontis List Bellerofonta, czyli pismo zgubne dla doręczyciela, zawierające polecenie zglądzenia oddawcy.

Litterae non erubescunt = Epístula non erubescit.

Litterárum radíces amárae sunt, fructus iucundióres (dulces)
Korzenie nauki są gorzkie, ale owoce nader przyjemne (słodkie).

Loci commúnes Miejsca wspólne (w tekście, odnoszące się do zagadnień wspólnych).

Longum iter est per praecepta, breve et éfficax per exempla
Długa droga wiedzie przez wskazania (rady), a krótka i skuteczna przez przykłady. (Seneka, Listy moralne 6, 5)

Loquentia est stultitia loquax Gadatliwość jest gadulską głupotą. (Pliniusz Młodszy, Listy 5, 10)

Lúcidus ordo Przejrzysty układ (treści).

Ludendo díscimus Uczymy się poprzez zabawę.

Lupo ovem commisísti Wilkowi powierzyłeś owcę w opiekę.

Lupus in fábula Wilk w bajce; *O wilku mowa, a wilk tuż.* (Terencjusz, *Bracia* 537)

Lupus in vestimentis ovium Wilk w owczej skórze. (Ew. Mat. 7, 15)

Lusus natúrae Wybryk natury (*np. człowiek z sześcioma palcami, ciało z dwoma głowami*).

Lux in ténebris lucet Światło w ciemności świeci. (o Jezusie: Ew. Jana 1, 5).

M.D. = Medicínae doctor Doktor medycyny.

Macte ánimo! Bądź silny duchem! Śmiało! Odważnie! (Wergiliusz, *Eneida* IX, 641)

Magister elegantiarum Mistrz wytworności.

Magna cum laude Z wielką pochwałą.

Magnalia Dei Wielkie dzieła Boże. (*Dzieje Ap.* 2, 11)

Magnátium preces impéria Prośby magnatów są rozkazami.

Magni nóminis umbra Cień wielkiego imienia. *Cień dawnej świetności.* (Lukan, *Farsalia* 1, 135)

Magníficat ánima mea Dóminum Uwielbia dusza moja Pana. (Ew. Łuk. 1, 46)

Magnum in parvo Wielka rzecz w małym. Wiele treści w małej formie.

Magnum vectígal parsimónia Oszczędność to wielki dochód. (Cyceron, *Paradoksy stoickie* 6, 3, 49)

Mala fide W złej wierze; złośliwie.

Mala fides Zła wiara; zdrada.

Mala herba cito crescit Złe ziele szybko rośnie.

Male áliis imperat, qui sibimet imperáre non dídicit Złe innym rozkazuje, kto sam sobie nie nauczył się rozkazywać. (Cyceron, *Paradoksy stoików* 5, 1)

Male fácere qui vult, numquam non causam ínvenit Kto chce źle czynić, zawsze znajdzie przyczynę; *Kto chce psa uderzyć, ten znajdzie i kij.* (Syrus, *Sentencje* 336)

Malis ávibus Przy złych ptakach, *czyli przy niekorzystnym locie wróżebnych ptaków; pod złą wróżbą.*

Málleus maleficárum Młot na czarownice. (*tytuł księgi protokołów procesowych przeciwko czarownicom*)

Malo accepto stultus sapit Głupiec jest mądry, ale dopiero gdy spotkało go nieszczęście; *Mądry Polak po szkodzie.*

Malum fructum ferunt mali amíci Zły przynoszą owoc źli przyjaciele.

Malum necessárium Zło konieczne, *czyli nieuniknione.*

Malus fugit lucem, ut diábolus cruce Zły człowiek tak ucieka przed światłem, jak diabeł przed krzyżem.

Mandátum novum do vobis, ut diligátis ínvicem Daję wam nowe przykazanie, abyście się wzajemnie miłowali. (*Ew. Jana 13, 34*)

Mane nobiscum, quoniam advesperáscit Pozostań z nami, ponieważ zbliża się wieczór. (*Ew. Łuk. 24, 29*)

Manifesta non egent probatióne Oczywistość nie wymaga dowodu.

Manu armáta Uzbrojoną ręką; zbrojnie; *w chirurgii*: operacyjnie.

Manu própria Własną ręką, własnoręcznie.

Manus Dómini tetigit me Dotknęła mnie ręka Pańska. (*Ks. Hioba 19, 21*)

Manus manum lavat Ręka rękę myje, *czyli swój kryje swego.* (*Seneka, Satyra na śmierć Klaudiusza 9, 6*)

Margarítas ante porcos mítttere Rzucac perły przed wieprze, *czyli wprowadzac w szlachetne tajemnice ludzi nieprzygotowanych.* (*Ew. Mat. 7, 6*)

Mater artium necéssitas Potrzeba jest matką wynalazku.

Mater dolorósa Matka boleściwa.

Mater semper certa Matka zawsze pewna (*ta, która urodziła, w przeciwieństwie do ojca, którego ojcostwo nie zawsze jest pewne*).

Maternis précibus nihil fortius Nic silniejszego nad matczyne próśby.

Matre pulchra filia púlchrior Córnka piękniejsza od pięknej matki.

Máxima cum laude Z najwyższą pochwałą.

Máximo cum studio Z największą starannością.

Máximum ius est saepe máxima iniúria Najwyższe prawo bywa często największą niesprawiedliwością; *Zbyt bezduszne egzekwowanie prawa przestaje mieć charakter sprawiedliwego naprawiania krzywd.*

Máximum remédium irae dilatio est Najlepszym lekarstwem na gniew jest zwłoka. (*Seneka, O gniewie 3, 12, 4*)

Máximum solacium est vacare culpa Największą pociechą jest brak poczucia winy. (*Cyceron, Listy do przyjaciół 7, 5*)

Me tamen extincto fama superstes erit Chociaż ja zgasnę, to sława pozostanie. Chociaż umrę, to dobre imię przeżyje.

Mea culpa, mea máxima culpa Moja wina, moja bardzo wielka wina. (*z liturgii łacińskiej mszy*)

Mea mihi conscientia pluris est quam ómnium sermo Moje sumienie dla mnie więcej znaczy niż zdanie ogółu.

Médice, cura te ipsum! Lekarzu, ulecz samego siebie! (*Ew. Łuk. 4, 23*)

Médice, sana te ipsum! Lekarzu, uzdrów samego siebie!

Médici, si ómnibus morbis medéri possint, felicíssimi essent hóminum Gdyby lekarze potrafili wyleczyć z każdej choroby, byłiby najbardziej szczęśliwymi ludźmi.

Méδικus curat, natúra sanat Lekarz leczy, ale natura uzdrawia.

Médio tutíssimus ibis Najbardziej bezpiecznie pójdiesz środkiem drogi, czyli należy unikać krańcówści. (*Owidiusz, Metamorfozy II, 137*)

Mel in ore, verba lactis, fel in corde, fraus in factis Miód w ustach, słowa jak mleko, żółć w sercu, a w czynach fałsz (podstęp).

Mélior est canis vivus leóné mórtuo Lepszy żywy pies niż martwy lew. *Cóż wart kolos na glinianych nogach?*

Mélior tutiorque est certa pax, quam speráta victória Lepszy i bezpieczniejszy jest pewny pokój niż spodziewane zwycięstwo. (*Li-wiusz, Dzieje Rzymu 30, 30, 19*)

Memento mori! Pamiętaj o śmierci! (*Pozdrowienie średniowiecznych mnichów*)

Memento, homo, quia pulvis es et in púlverem revérteris Pamiętaj, człowieku, że prochem jesteś i w proch się obrócisz. (*Formuła liturgii katolickiej*)

Mémini tui, memento mei Pamiętam o tobie, pamiętaj o mnie.

Memorabilia Sprawy do zapamiętania.

Mendácem memórem esse oportére Kłamca musi mieć dobrą pamięć, bo ktoś może mu wypomnieć, że mówił co innego. (*Kwintylian, Kształcenie mówcy 4, 2, 91*)

Mendáci hómini ne verum quidem dicenti crédimus Nie wierzymy człowiekowi kłamliwemu, nawet gdy mówi prawdę.

Mens ágitat molem Duch pobudza materię. (*Wergiliusz, Eneida 6, 727*)

Mens omnia regnat Umysł wszystkim kieruje. (*Anaksagoras*)

Mens sana in córpore sano W zdrowym ciele zdrowy duch. (*Juwenalis, Satyry 10, 356*)

Mente captus Pochwycony na umyśle, czyli głupkowaty, ograniczony.

Messis quidem multa, operárii autem pauci Żniwo wprowadzie wielkie, ale robotników mało. (*Ew. Mat. 9, 37*)

Metus et terror sunt infirma víncula caritátis Obawa i strach są słabymi więzami miłości. (*Tacyt, Agricola 32*); *Gdzie kochamy ze strachu, to wcale nie kochamy.*

Miles gloriósus Żołnierz samochwał. (*komedie Plauta o takimż tytule*)

Militia est vita hóminis super terram Wojowaniem jest życie ludzkie na ziemi. (*Ks. Hioba 7, 1*)

Mirábile dictu Przez swą dziwność trudne do powiedzenia.

Mirábile visu Zadziwiający widok.

Mirabília Rzeczy przedziwne, cudowności, godne podziwu.

Miser res sacra Nieszczęśliwy (biedak) jest rzeczą świętą. (*Seneka*)

Miser, qui numquam miser Nieszczęsny, kto nigdy nie zaznał nieszczęścia.

Miserére mei, Deus, secundum magnam misericórdiam tuam Zmiłuj się nade mną, Boże, według wielkiego miłosierdzia Twego. (*Ps 50, 1*)

Misericórdiam volo, non sacrificium Chcę miłosierdzia, a nie krwawej ofiary. (*Ew. Mat. 9, 13*)

Módice fidéi, quare dubitásti? Dlaczego zwątpiłeś, (człowieku) małej wiary? (*Ew. Mat. 14, 31*)

Modo antíquo Na dawny sposób; po staroświecku.

Modus faciendi (operandi) Sposób działania.

Modus procedendi Sposób postępowania.

Modus vivendi Sposób życia; *Sposób układania stosunków, współżycia międzyludzkiego.*

Montes auri pollicens Obiecując góry złota. (*Terencjusz, Formio 1, 2,68*)

Morbi non eloquentia, sed remédiis curantur Choroby leczy się lekarsstwami, a nie wytwornym gadaniem.

More antíquo Starym obyczajem; po staroświecku.

More maiórum Według zwyczaju przodków.

Móribus antiquis stat res Romána virisque Państwo Rzymskie utrzymuje się dzięki starożytnym mężom i obyczajom; Państwo rzymskie zawdzięcza swoją stabilność przestrzeganiu dawnych obyczajów i wielkości poprzedników. (*Ennius, Roczniki 467*)

Mors iánua vitae Śmierć jest bramą życia. (*Św. Bernard*)

Mors meta malórum Śmierć jest kresem cierpienia (nieszczęścia).

Mors non áccipit excusationes Śmierć nie przyjmuje wymówek.

Mors parcit nulli Śmierć nikogo nie oszczędza; Śmierć nikomu nie przepuści.

Mors servat legem; tollit cum paúpere regem Śmierć przestrzega prawa; zabiera króla na równi z biedakiem.

Mortem effúgere nemo potest Nikt nie może ucieknąć przed śmiercią.

Mórtui non mordent Umarli nie kęsają.

Mos maiórum Zwyczajowe prawo przodków.

Mos pro lege Obyczaj zastępuje prawo; obyczaj ma moc prawa.

Motu próprio Z własnego odruchu, z własnej woli, z własnego natchnienia.

Múlier táceat in Ecclésia Kobieta niechaj milczy w kościele. (*1 List Pawła do Koryntian 14, 34*)

Multa peténtibus desunt multa Wiele pragnącym brakuje wiele. (*Horacy, Pieśni III, 16, 42*). *Kto pragnie zbyt wiele, nigdy nie będzie zadowolony.*

Multi mali, boni non multi Wielu złych, niewielu zaś dobrych. (*Heraclit*)

Multi multa sciunt, nemo ómnia Wielu zna wiele, nikt jednak wszystkiego.

Multi non omnes Liczni to jednak nie wszyscy.

Multi sunt vocáti, pauci vero elécti Wielu zostało wezwanych, ale mało wybranych. (*Ew. Mat. 20, 16*)

Multo quam ferrum lingua atrócior ferit Język zbyt ostry tnie bardziej niż miecz.

Multos módios salis simul édere Zjeść z kimś razem wiele koszy soli; zjeść z kimś beczkę soli. (Cyceron, *O przyjaźni* 19, 67)

Multum in parvo Wiele w małym. Dużo powiedziane w tak drobnym utworze.

Multum, non multa Dogłębnie, a nie wiele i powierzchownie; *Lepiej mało, a gruntownie, niż wiele, a "po łebkach"*.

Mundus immensus est Świat jest bezkresny. (Demokryt)

Mundus pulcher est, creator autem bonus Świat jest piękny, stwórca zaś dobry.

Mundus vult decipi, ergo decipiátur Świat chce być oszukiwanym, więc niech oszukiwanym będzie.

Múnera sumpta ligant Przyjęte podarunki zobowiązują.

Mutantur mores, quando mutantur honóres Zmieniają się obyczaje, kiedy i zmieniają się szczytne stanowiska; *Punkt widzenia zależy od miejsca siedzenia.*

Mutátis mutandis Po zmianie tego, co zmienić należy.

Mutáto nómine de te fábula narrátur Po zmianie imienia bajka opowiada o tobie. (Horacy, *Satyry I*, 1, 69); *Zmieńmy występujące w bajce imię, a historyjka pasuje do ciebie jak ulał.*

Mútuus consensus Wzajemna zgoda, obopólne uzgodnienie.

Nascentes mórimum Rodząc się, już umieramy. (Manliusz, *Astronómica* 4, 16)

Náscimur uno modo, multis mórimum Rodzimy się jednakowo, ale różnie umieramy. (Seneka, *Listy moralne* 70, 14)

Natura horret vácuum Natura brzydzi się próżni; Natura nie znosi próżni. (Spinoza, *Etyka* 1, 15)

Natúra rerum Natura (wszech)rzeczy. (Lukrecjusz, *De natura rerum*)

Natúra sanat, médicus curat Natura uzdrawia, lekarz tylko leczy. (Hipokrates)

Naturalia non sunt turpia Rzeczy naturalne nie są szpetne; To co przyrodzone nie jest obrzydliwe. (Eurypides, *Hypsiple*)

Natúram expellas furca, tamen usque recurret Naturę, chociażbyś odpędzał widłami, to jednak ciągle będzie powracała. (Horacy, *Listy* 1, 10, 24)

Natúram si sequémur ducem, numquam aberrábimis Jeśli pójdziemy za naturą jako przewodnikiem, nigdy nie pobiędzimy.

Navigáre necesse est, vívere non est necesse Żeglowanie jest koniecznością, życie koniecznym nie jest. (*Plutarch, Życie Pompejusza 50*)

Ne bis de eádem re sit actio Niech nie prowadzi się postępowania dwa razy w tej samej sprawie.

Ne bis in idem procedátur Niech w tej samej sprawie dwukrotnie się nie orzeka.

Ne Caesar quidem supra grammáticos Nawet Cezar nie jest ponad gramatykami; Nawet Cezar musi się poddać regułom gramatyki.

Ne cede malis Nie ustępuj przed złem.

Ne misceántur sacra profánis! Nie należy mieszać świętości ze sprawami świeckimi!

Ne nos inducas in tentatiónem Nie wódźnas na pokuszenie. (*Ew. Mat. 6, 13*)

Ne plus ultra! Nic więcej ponad! *Ani kroku dalej!*

Ne púero gladium! Nie dawaj dziecku miecza!

Ne quid nimis Niczego ponad miarę. *Wszystko w umiarze.* (*Terencjusz, Andria 1, 1, 34*)

Ne quis iudex in propria causa Nikt niech nie będzie sędzią we własnej sprawie.

Nec Hércules contra plures I Herkules nie sprosta wielu; *Siła złego na jednego.*

Nec locus, ubi Troia fuit Nie ma już miejsca, gdzie znajdowała się Troja. (*Wergiliusz, Eneida 3, 8-11*)

Nec plus ultra I nic więcej ponad; *Ani kroku dalej.*

Nec púero gladium Nie daje się dziecku miecza.

Nec quicquam sine virtúte laudábile Nie ma niczego godnego pochwały, jeśli to jest bez cnoty. (*Cyceron, Dysputy tuskulańskie V, 16*)

Nec sutor ultra crépidam Niech szewc nie mądrzy się, jak tylko w sprawach obuwia. *Szewcze, pilnuj własnego kopyta!* (*Pliniusz Starszy. Historia naturalna 35, 10*)

Nec utendum império, ubi légibus agi potest Nie należy wydawać rozkazu, gdzie można zastosować prawo. (*Tacyt, Roczniki III, 69*)

Necesse est enim, ut veniant scándala Muszą bowiem przyjść zgorzenia. (*Ew. Mat. 18, 7*)

Necéssitas caret lege W sytuacji przymusowej nie ma prawa.

Necéssitas legem frangit Konieczność łamie prawo.

Necéssitas probandi incubit illi, qui agit Konieczność udowodnienia spoczywa na tym, kto oskarża.

Necessitati ne di quidem resistunt Konieczności nie sprzeciwiają się nawet bogowie.

Negativa non sunt probanda Faktów negatywnych nie należy dowodzić, czyli można dowodzić istnienie Ameryki, ale nie można udowodnić istnienia czy nieistnienia krasnoludków.

Nego ante mortem quemquam beatum esse praedicandum Twierdzę, że nikogo nie można nazwać szczęśliwym przed jego śmiercią.

Némini vox deneganda Nikomu nie można odmówić głosu.

Nemo ante mortem (óbitum) beatus esse potest Nikt przed swoją śmiercią nie może być szczęśliwy. (*Owidiusz, Metamorfozy 3, 136*)

Nemo iudex (testis) idóneus in própria causa (in re sua) Nikt nie jest odpowiednim sędzią (świadkiem) we własnej sprawie.

Nemo ómnibus placet Nikt nie podoba się wszystkim.

Nemo potest duóbus dóminis servíre Nikt nie może służyć dwom panom. (*Ew. Mat. 6, 24*)

Nemo prophéta in patria sua Nikt nie jest prorokiem we własnej ojczyźnie. (*Ew. Mat. 13, 57*)

Nemo prudens punit, quia peccátum est, sed ne peccétur Nikt rozsądny nie karze dlatego, że zgrzeszono, lecz dlatego, by już nie popełniano grzechu. (*Seneka, O gniewie 1, 19, 7*)

Nemo régere potest, nisi qui et regi Nikt nie potrafi rządzić, kto sam nie potrafi być posłusznym. (*Seneka, O gniewie 2, 15, 4*)

Nemo repente fuit turpíssimus Nikt nagle nie stał się szubrawcem.

Nemo sapiens, nisi patiens Nikt nie jest mędrce, jeśli brak mu cierpliwości; Nie nabędzie mądrości, jeśli brak mu cierpliwości.

Nemo sine vítiis est Nie ma człowieka bez wad.

Nemo tenétur ad impossíbile Nikt nie jest zobowiązany do wykonywania rzeczy niemożliwej.

Nemo tenetur se ipsum accusare Nikt nie jest zobowiązany do oskarżania samego siebie.

Neque ad forum, neque ad chorum Ani na rynek (czyli do polityki), ani do chóru (czyli do spraw kościelnych); Ani do tańca, ani do różańca.

Neque mittunt vinum novum in utres veteres I nie leją młodego wina w stare bukłaki. (*Ew. Mat. 9, 17*)

Nervus belli pecunia Pieniądz sprężyną wojny. (*Cycon*)

Nesciat sinistra tua, quid faciat dextra tua Niechaj nie wie twoja lewica, co czyni twoja prawica. (*Ew. Mat. 6, 3*)

Nescitis diem neque horam Nie znacie dnia ani godziny. (*Ew. Mat. 25, 13*)

Nigrum in candida vertunt Robić z czarnego białe. (*Juvenalis, Satyry 3*)

Nihil adeo malum est, quin boni mixturam habeat Nic nie jest na tyle złe, żeby nie miało domieszki dobra.

Nihil agendo homines male facere discunt Przez nieróbstwo ludzie uczą się czynić źle. (*Katon, Dystychy*)

Nihil bonum nisi quod honestum, nihil malum nisi quod turpe Dobro to tylko to, co szlachetne, zło zaś to tylko to, co haniebne. (*Cycon, Dysputy tuskulańskie II, 12*)

Nihil citius arescit quam lacrimae Nic nie wysycha szybciej od łez.

Nihil citius senescit quam gratia Nic nie starzeje się szybciej niż wdzięczność.

Nihil de nobis sine nobis Nic o nas bez nas.

Nihil difficile amanti Dla kochającego nie ma nic trudnego. (*Cycon, Listy do przyjaciół 3, 9, 1*)

Nihil est ab omni parte beatum Nie istnieje byt szczęśliwy pod każdym względem. (*Horacy, Pieśni II, 16*)

Nihil est in intellectu, quod prius non fuerit in sensu Nie ma niczego w intelekcie (w świadomości ludzkiej, w rozumie), czego nie było wcześniej w doznaniu zmysłowym. (*Arystoteles, O duszy 3, 81*)

Nihil est veritatis luce dulcius Nie ma nic słodsze nad światło prawdy.

Nihil manet: in eadem flumina intramus et non intramus Nic nie trwa niezmiennie: wступujemy do tej samej rzeki, ale i do tej samej nie wступujemy. (*Heraklit*)

Nihil novi Nic nowego.

Nihil (nil) novi sub sole Nic nowego pod słońcem. (*Księga Eklezjasty I, 9*)

Nihil obstat Nic nie stoi na przeszkodzie. (*formuła cenzury kościelnej, że dzieło nie sprzeciwia się zasadom wiary i moralności*)

Nihil semper suo statu manet Nic nie trwa wiecznie w tym samym stanie.

Nihil tam absurde dici potest, quod non iam dicatur ab aliquo philosopho Niczego nie można powiedzieć tak niedorzecznego, czego by już nie powiedział jakiś filozof. (*Cyceron, O wróżbiarstwie 2, 58*)

Nil admirandum Nie należy się dziwić niczemu.

Nil desperandum Nie należy rozpaczać. (*Horacy, Pieśni 1, 7, 27*)

Nil mortalibus ardui est Nic nie jest trudne dla śmiertelnych. (*Horacy, Pieśni 1, 3, 37*)

Nil nisi bene Niczego jak tylko dobrze.

Nil sine magno vita labore dedit mortalibus Życie niczego nie dało śmiertelnym bez wielkiego wysiłku.

Nisi Dominus aedificavit domum, in vanum laboraverunt, qui aedificant eam Jeżeli Pan domu nie zbudował, daremnie natrudzili się ci, którzy go budują. (*Ps 126, 1*)

Nitimur in vetitum semper cupimusque negata Zawsze dążymy do tego, co zabronione, i pragniemy, co zakazane. (*Owidiusz, Elegie miłosne 3, 4, 17*)

Nolens volens Chcąc, nie chcąc.

Noli me tangere! Nie dotykaj mnie! (*Ew. Jana 20, 17*)

Noli turbare circulos meos! Nie burz moich kół! (*Archimedes powiedział tak do żołnierza rzymskiego, który wszedł na projekty rysowane na ziemi. Po tej wypowiedzi żołdak zabił Archimedesesa. Cyceron, O najwyższym dobru i złu 5, 19, 50*)

Noli vinci a malo, sed vince in bono malum Nie daj się zwyciężyć złu, ale zło dobrem zwyciężaj. (*List Pawła do Rzymian 12, 21*)

Nolite iudicare, ut non iudicemini Nie sądzcie, abyście nie byli sądzeni. (*Ew. Mat. 7, 1*)

Nolite timere! Nie lękajcie się! (*Ew. Mat. 14, 27*)

Nomen est omen Imię jest wróżebnym znakiem; Imię jest znaczące. (*Plaut, Persa 4, 4, 73*)

Nómina stultórum leguntur úbique locórum Imiona głupców czytają się na każdym miejscu; *Imiona głupie na każdym ślupie.*

Nómina sunt odiósa Imiona są zawistne, *czyli wymienianie kogoś po imieniu czy nazwisku, gdy nie jest tego miejsce, jest niewskazane i może spowodować przykrości.* (Cyceron, Obrona Rosciusza 16, 47)

Non alligábis os bovi trituránti Nie zawiążesz pyska wołowi młócającemu, *czyli godzien jest robotnik zapłaty swojej.* (1 List Pawła do Koryntian 9, 9)

Non bis in idem Nie dwukrotnie w tej samej sprawie; *Nie należy wznowiać sprawy już osądzonej; Nie należy karać dwa razy za to samo.*

Non conirásci, sed conamári nascor sum Urodziłam się nie po to, by współnienawidzieć, ale by współkochać. (Sofokles, Antygona 523)

Non decet Nie przystoi; nie godzi się.

Non dictis, sed factis Nie słowami, ale czynami.

Non est bonum esse hóminem solum Niedobrze jest być człowiekowi samemu. (Ks. Rodzaju 2, 18)

Non est enim occúltum, quod non manifestétur. Nie ma bowiem niczego ukrytego, co by nie miało być ujawnione. (Ew. Łuk. 8, 17)

Non est opus valéntibus médicus, sed male habéntibus Nie potrzeba lekarza zdrowym, ale tym, którzy się źle czują. (Ew. Mat. 9, 12)

Non est personárum acceptor Deus Bóg nie ma względu na osobę. (Dzieje Ap. 10, 34)

Non est satis uníus opinio Nie jest wystarczająca opinia jednego.

Non est viri timére sudórem Nie przystoi mężczyźnie obawiać się znoju. (Seneka, Listy moralne 31, 7)

Non ex rumóre statuendum Nie należy postanawiać na podstawie pogłoski (plotki).

Non éxpedit Nie wypada; nie należy.

Non in solo pane vivit homo Nie samym chlebem żyje człowiek. (Ew. Mat. 4, 4)

Non licet Nie wolno; nie godzi się.

Non multa, sed multum Nie wiele, a powierzchownie, ale dogłębnie coś umieć. (Pliniusz Młodszy, Listy VII, 9)

Non nobis, Dómine, sed nómini Tuo da glóriam Nie nam, Panie, ale imieniowi Twemu daj chwałę. (Ps 113, 9)

Non nova (res), sed novae Nie jest to rzecz nowa, ale w nowy sposób podana.

Non numeranda, sed ponderanda sunt argumenta Argumenty należy nie liczyć, a ważyć; Siła argumentów nie w ich liczbie, ale wadze znaczenia.

Non olet pecunia Pieniądz nie śmierdzi (*miał powiedzieć cesarz Wespazjan, gdy zarzucano mu, że uzyskuje dochód ze sprzedaży moczu służącego celom garbarskim. Cyceron, O mówcach 45, 154*)

Non omnis error stultitia est dicendus Nie każdy błąd należy nazywać głupotą; Nie każda pomyłka wynika z nieuctwa.

Non omnis moriar Nie wszystek umrę; Nie cały się rozpadnę. (*Horacy, Pieśni III, 30, 6*). Tak o sobie mogą mówić poeci, których twórczość w przyszłość uleci.

Non ómnia póssumus omnes Nie wszystko potrafimy (możemy) wszyscy. (*Wergiliusz, Bukoliki 8, 63*)

Non póssumus Nie możemy (*nie mówić tego, wykonać tego, z czym się nie zgadzamy*).

Non potest amor cum timóre miscéri Miłość nie może mieszać się ze strachem; Nie ma miłości tam, gdzie istnieje strach; *Strach wyklucza miłość. (Seneka, Listy moralne 47)*

Non potest arbor bona malos fructus fácere, neque arbor mala bonos fructus fácere Nie może drzewo dobre złych owoców rodzić, ani drzewo złe rodzić owoców dobrych. (*Ew. Mat. 7, 18*)

Non potestis Deo servíre et mammónae Nie możecie służyć Bogu i mamonie. (*Ew. Mat. 6, 24*)

Non procul a propria stirpe poma cadunt Niedaleko padają owoce od swego pnia. *Niedaleko pada jabłko od jabłoni.*

Non prógredi est régredi Nie iść naprzód to cofać się.

Non quántitas, sed quálitas Nie ilość, lecz jakość.

Non qui parum habet, sed qui plus cupit, pauper est Nie jest biedakiem ten, który mało posiada, ale ten, kto ciągle więcej pożąda. (*Seneka, Listy do Lucyliusza II*)

Non quod intrat in os, coínquinat hómínem Nie to plami człowieka, co wchodzi do ust. (*Ew. Mat. 15, 11*)

Non relinquétur hic lapis super lápidem Nie pozostanie tu kamień na kamieniu. (*Ew. Mat. 24, 2*)

Non scholae, sed vitae discimus Uczymy się nie dla szkoły, lecz dla życia. (*Seneka, Listy 7,106*)

Non tēmere fama nasci solet Nieprzypadkowo zwykła rodzić się pogłoska; *Nie ma dymu bez ognia.*

Non volat in buccas tuas assa columba Pieczony gołąbek sam do ust ci nie wfrunie; Pieczone gołąbki nie wpadną do twojej gąbki.

Non, si male nunc, et olim sic eris Jeśli teraz ci źle, to nie tak będzie kiedyś. (*Horacy, Pieśni 2, 10, 17*)

Nosce te ipsum! Poznaj samego siebie! (*Napis nad portykiem świątyni Apollona w Delfach*)

Nóscitur a sóciis Kim kto jest, poznaje się po jego kolegach. *Z kim przystajesz, takim się stajesz.*

Nota bene! (N.B.) Dobrze zanotuj! Zwróć na to uwagę!

Nova et vétera Nowe i stare. (*Ew. Mat. 13, 52*)

Novus rex, nova lex Nowy król to i nowe prawo.

Nube solet pulsa cándidus ire dies Zazwyczaj, gdy zachmurzenie minie, pojawia się pogodny dzień. Po dniach przykrych niebo się rozjaśnia.

Nuda véritas Naga prawda. (*Horacy, Pieśni 1, 24, 7*)

Nudus egressus sum de útero matris meae et nudus revertar illuc Nago wyszedłem z łona swej matki i nago tam wrócę. (*Ks. Hioba 1, 21*)

Nulla aetas ad discendum sera Żadna pora życia nie jest zbyt późna na naukę; Na naukę nigdy nie jest za późno.

Nulla ars sine diligentia, et nulla diligentia sine arte Nie ma sztuki bez dbałości, ani dbałości bez sztuki. (*Protagoras*)

Nulla dies sine línea Ani jeden dzień bez kreski napisanej, czyli żaden dzień bez postępu w pracy, w nauce. (*Pliniusz Starszy, Historia naturalna 35, 36, 12*)

Nulla exculpátio sine lege Nie ma usprawiedliwienia bez oparcia się o przepis prawny.

Nulla poena sine lege Nie ma żadnej kary bez oparcia się o przepis prawny.

Nulla potentia super leges esse debet Żadna władza nie powinna być ponad prawem.

Nulla régula sine exceptione Nie ma reguły bez wyjątku.

Nulla res tam necessária est quam medicína Żadna rzecz nie jest tak nieodzowna jak medycyna; Nic nie jest tak potrzebne człowiekowi jak medycyna.

Nulla sérvitus túrpior est quam voluntária Żadna niewola nie jest bardziej haniebna od dobrowolnej. (*Seneka, Listy moralne 47*)

Nulla turpia fácite, nam Deus omnia videt Nie czyńcie niczego szpetnego, Bóg bowiem wszystko widzi. (*Platon*)

Nullum ánimál fídus est cane Żadne zwierzę nie jest wierniejsze od psa.

Nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege Nie ma zbrodni bez ostrzeżenia w przepisie prawnym, nie ma kary bez uzasadnienia prawnego.

Nullum magnum ingenium sine mixtúra dementiae Nie ma wielkiego geniuszu bez domieszki szaleństwa. (*Seneka, O pokoju ducha 17, 10*)

Nullum malum, quod prorsus omni utilitáte cáreat Nie ma złego, co by nie przyniosło korzyści; *Nie ma tego złego, co by na dobre nie wyszło.*

Nullum sine auctoramento malum est Nie ma złego bez odpłaty. (*Seneka, Listy moralne 69, 4*)

Nullum theátrum virtúti conscientia maior est Dla cnoty nie ma większego teatru nad sumienie. (*Cyceron, Dysputy tuskulańskie II, 26*)

Nullus est liber tam malus, ut non áliqua parte prosit Żadna książka nie jest tak zła, aby pod jakimś względem nie przyniosła pożytku. (*Pliniusz Młodszy, Listy 3, 5, 10*)

Nullus est locus doméstica sede iucúndior Żadne miejsce nie jest miłsze nad domowe pielesze. *Wszędzie dobrze, a najlepiej w domu.*

Nullus locus tibi dúlcior esse debet patria Żadne miejsce nie powinno być miłsze nad ojczyznę. (*Cyceron*)

Num custos fratris mei sum ego? Czyż jestem stróżem brata mego? (*Ks. Rodzaju 4, 10*)

Númerus clausus Liczba zamknięta, czyli ilość miejsc ograniczona.

Numquam retrórsus! Nigdy wstecz!

Numquam sapiens iráscitur Mędrzec nigdy nie złości się. (*Cyceron, Obrona Mureny 30*)

Nunc dimittis servum tuum, Dómine Teraz, o Panie, uwalniasz sługę twego. (*Ew. Łuk. 2, 29*)

Nunc est bibendum! Teraz należy pić! (*gdy jest odpowiednia okazja. Horacy, Pieśni I, 37*)

Nunc tuum ferrum in igne est Teraz twoje żelazo jest w ogniu; *Kuj żelazo, póki gorące.*

Nunc vino péllite curas Teraz winem odpędźcie troski. (*Horacy, Pieśni 1, 7, 31*)

Nuptias non concúbitus, sed consensus facit Małżeństwa nie czyni samo współżycie seksualne, ale obopólna zgoda (*zawarcia tego małżeństwa*).

Nusquam est, qui úbique est Nigdzie nie jest, kto jest wszędzie. (*Seneka, Listy moralne 2, 2*)

O, altitúdo divitiárum, sapientiae et scientiae Dei O, głębokości bogactwa, mądrości i wiedzy Bożej. (*List Pawła do Rzymian 11, 33*)

O, dives, dives, non omni témpore vives! O, bogaczu, bogaczu, nie będziesz żył wiecznie!

O, nomen dulce libertátis! O, słodkie imię wolności! O, miłe słowo: "wolność"! (*Cyceron, Przeciw Werresowi II, 5, 63*)

O, puer, breve gaudium malae voluptátis O chłopcze, krótka radość ze złej przyjemności.

O, sancta simplicitas! O święta naiwości! (*miał powiedzieć Jan Hus, gdy płonąc na stosie widział, jak ufni w wyrok Inkwizycji prostoduszni ludzie dorzucali do ognia drew*)

O, si tacuisses, philósophus fuisses! O, gdybyś milczał, dalej byłbyś filozofem! (*Boecjusz, Pociecha filozofii 2, 7*)

O, témpora, o mores! O, co za czasy! o, co za obyczaje! (*słowa często obłudnego zgorszenia. Cyceron, Przeciw Katylinie I, 1*)

O, terque, quatérque beati! O, trzykroś, czterokroś szczęśliwi! (*Wergiliusz, Eneida 1, 94*)

OB. = Óbiit Odszedł, czyli umarł.

Oboedíre oportet Deo magis quam homínibus Bardziej trzeba słuchać Boga, niż ludzi. (*Dzieje Ap. 5, 29*)

Oblivio signum neglegentiae Zapominanie jest objawem lekceważenia.

Obscúrum per obscúrius Niejasne tłumaczyć za pomocą jeszcze bardziej niejasnego.

Obséquo retinentur amíci Przyjaciół utrzymujemy (w przyjaźni) uległym nastawieniem (łagodnym usposobieniem).

Obséquium amícos, véritas odium parit Uległe nastawienie (łagodne usposobienie) rodzi przyjaciół, prawda (*ale mówiona prosto w oczy, bez ogródek*) rodzi nienawiść. (*Terencjusz, Andria I, 1,14*)

Occásio facit furem Okazja czyni złodzieja.

Óculi plus vident, quam óculus Oczy widzą więcej niż oko; *Co dwoje oczu, to nie jedno; Co dwie głowy, to nie jedna.*

Óculos habentes non vidétis? Macie oczy, a nie widzicie? (*Ew. Marka 8, 18*)

Óculum pro óculo, dentem pro dente Oko za oko, ząb za ząb. (*Ks. Wyjścia 21, 24*)

Óculus ánimi index Oko jest zwierciadłem duszy.

Óculus dómini sagínat equum Pańskie oko konia tuczy.

Óculus vitae sapientia Mądrość jest okiem życia, *czyli czymś bardzo ważnym, jak źrenica oka, ale i dająca właściwe spojrzenie na świat.*

Óderint, dum métuant! Niechaj nienawidzą, byleby się bali! (*Swetoniusz, Kaligula 30*).

Odérunt peccáre boni virtútis amóre Szlachetni nienawidzą grzechu, bo kochają cnotę. (*Horacy, Listy I, 16, 52*)

Odi et amo Nienawidzę, a równocześnie kocham. (*Katullus*)

Odi profánum vulgus et árceo Nienawidzę nieoświeconego motłochu i trzymam się odeń z daleka. (*Horacy, Pieśni III, 1, 1*)

O, dulce nomen libertátis O, słodkie słowo: wolność. (*Cyceron, Przeciw Werresowi 5, 63, 163*)

Óleum adde camíno (flammae) Dolej oliwy do pieca (do płomienia); Dolewać oliwy do ognia. (*Horacy, Satyry 2, 3, 321*)

Óleum et óperam pérdidí Straciłem i olej i zajęcie; *Na próżno straciłem pracę i czas; Szkoda czasu i atlasu.* (*Plaut, Punijczyk I, 2, 11*)

Om. = Omittit Pomija, opuszcza.

Omne bonum pulchrum est, pulchrum autem non immensábile Wszelkie dobro jest piękne, piękno zaś jest pełne miary. (*Platon*)

Omne ignótum pro magnífico Wszystko, co nieznanne, wydaje się wspaniałe.

Omne inítium difficile est Każdy początek jest trudny.

Omne ius hóminum causa constitutum est Każde prawo zostało ustanowione dla dobra ludzi.

Omne malum ex urbe Wszelkie zło pochodzi z miasta.

Omne nímium nocet Każdy nadmiar szkodzi.

Omne nímium vértitur in vítium Każda przesada obraca się w błąd; Każdy nadmiar obraca się w wadę.

Omne regnum in se dívium desolábitur Każde królestwo rozdzielone niezgodą będzie spustoszone. (*Ew. Mat. 12, 25*)

Omne símile claúdicat Każde podobieństwo kuleje; *Podobne to nie tożsame, a zatem porównanie nie jest dowodem.*

Omne trinum perfectum Wszelka troistość jest doskonała; Doskonałość dostrzega się w trójcy.

Omne vivum ex vivo Wszystko, co żywe, powstaje z żywego.

Omnem crede diem tibi diluxisse suprémum Wierz, że każdy dzień zajaśniał dla ciebie jako ostatni. Żyj tak, jakby każdy dzień był twym dniem ostatnim.

Omnes hómines natúra libertáti student Wszyscy ludzie z natury dążą do wolności.

Omnes tráhimur et dúcimur ad cognitiónis et scientiae cupiditátem Wszystkich nas pociąga i prowadzi żądza wiedzy i poznania. (*Cyceron, O powinnościach I, 1, 8*)

Omni modo Na każdy sposób; wszelkim sposobem.

Omnia fluit Wszysko płynie. (*Heraklit*)

Omnia hómini, dum vivit, speranda sunt Dopóki człowiek żyje, we wszystkim powinien pokładać nadzieję.

Omnia mea mecum porto Wszystko, co posiadam, noszę ze sobą. (*Filozof Bias o mądrości*)

Omnia mors aequat Śmierć wszystko wyrównuje. (*Klaudian, Porwanie Prozerpiny 2, 302*)

Omnia orta óccidunt et aucta senescunt Wszystko, co powstało, ginie, a co wyrosło, starzeje się. (*Salustiusz, Wojna z Jugurtą 2, 3*)

Omnia possum in eo, qui me confortat Wszystko mogę w Tym, który mnie umacnia. (*List Pawła do Filipian 4, 13*)

Omnia praeclára rara Wszelka doskonałość - rzadkość. (*Cyceron*)

Omnia tempus revélat Czas wszystko odsłania.

Omnia vincit amor et nos cedámus amóri Miłość wszystko zwycięża i my poddajmy się miłości. (*Wergiliusz, Bukoliki 10, 69*)

Ómnibus homínibus moriendum est Wszyscy ludzie muszą umrzeć.

Omnis arbor, quae non facit fructum bonum, excidétur et in ignem mittétur Każde drzewo, które nie daje dobrego owocu, będzie wycięte i w ogień wrzucone. (*Ew. Mat. 3, 10*)

Omnis ars natúrae imitatio est Wszelka sztuka jest naśladownictwem natury. (*Seneka, Myśli moralne 65, 3*)

Omnis comparátio (similitúdo) claúdicat Wszelkie porównanie kuleje; *Podobne to nie tożsame. Podobieństwo nie ma mocy dowodu.*

Omnis homo mendax Każdy człowiek jest kłamcą. (*List Pawła do Rzymian 3, 4*)

Omnis, qui se exaltat, humiliábitur, et qui se humiliat, exaltábitur Każdy, kto się wywyższa, będzie ponizony, a kto się uniaża, wywyższony będzie. (*Ew. Łuk. 14, 11*)

Ómnium animálium homo sapientíssimus est Spośród wszystkich bytów obdarzonych duszą człowiek jest najmądrzejszy. (*Anaksagoras*)

Ómnium ártium medicína nobilíssima est Spośród wszystkich sztuk najbardziej szlachetną jest medycyna.

Ómnium consensu Za wspólną zgodą wszystkich.

Onus probandi Ciężar udowodnienia winy.

Op. cit. = Ópere citáto, Opus citátum W cytowanym dziele; Dzieło cytowane.

Ópera ómnia Dzieła wszystkie.

Ópera selecta Dzieła wybrane; wybór dzieł.

Opínio múltiplex, patria una Zdania różne, ale ojczyzna jedna.

Optant senectútem omnes, adepti déspuunt Wszyscy pragną starości, a gdy ją osiągną, narzekają.

Óptima fide W najlepszej wierze.

Óptimo modo W najlepszy sposób.

Óptimum est pati, quod emendáre non possis Najlepiej jest znosić to, czego nie możesz poprawić. (*Seneka, O zjawiskach natury III, 15*)

Óptimum medicamentum quies est Najlepszym lekarstwem jest spokojny wypoczynek. (**Celsus**)

Óptimus est magister, qui docendo ánimos discipulórum delectáre potest Najlepszym nauczycielem jest ten, który ucząc, potrafi tchnąć przyjemność w dusze uczniów.

Opus citátum Dzieło cytowane.

Opus operantis Dzieło dokonującego. (*W teologii katolickiej mowa o czynności skutecznej, zależnej od sprawcy*).

Opus operátum Dzieło dokonane. (*W teologii katolickiej mowa o czynności skutecznej, choć niezależnej od sprawcy*).

Ora et labóra! Módl się i pracuj!

Ora pro nobis Módl się za nami. (*Z liturgii katolickiej*)

Orandum est, ut sit mens sana in córpore sano Trzeba modlić się o to, by w zdrowym ciele przebywał zdrowy duch. (*Juvenalis, Satyry 10, 356*)

Orbis terrárum Kula ziemiska.

Ordo et proportio pulchra, inordinatio et irreguláritas turpis et non idónea est Porządek i proporcja są piękne i odpowiednie, natomiast nieuporządkowanie i brak proporcji są wstrętne i nieodpowiednie. (*Pitagorejczycy*)

Os ex óssibus meis et caro de carne mea Kość z kości moich i ciało z ciała mojego. (*Ks. Rodzaju 2, 23*)

Os gárrulum intricat ómnia Gadatliwy język pogmatwa wszystko.

Ótia dant vítia Nieróbstwo powoduje występki.

Ótium et reges et beatas pérdidit urbes Nieróbstwo zgubiło i królów, i szczęśliwe miasta.

P.Ch.n. = Post Christum natum Po narodzeniu Chrystusa.

P.m. = Post merídiem Po południu.

P.m. = Post mortem Po śmierci.

P.M. = Póntifex máximus Najwyższy kapłan. (*godność w religii starorzymskiej przejęta później przez urząd papieża*)

P.s. = Post scriptum Po napisanym liście; *Uzupełnienie listu*.

P.T. = Pleno título Pełnym tytułem; z zachowaniem pełnego tytułu.

Pacta clara, boni amíci Gdy jasne układy, to dobrzy przyjaciele; *Przyjaźnie rodzą się przy szczerých zasadach*.

Pacta sunt servanda Układów trzeba dotrzymywać.

Panem et circenses! Chleba i igrzysk! (*Juuenalis, Satyry 10, 81*)

Panem nostrum cotidiánum da nobis hodie Chleba naszego powszechnego daj nam dzisiaj. (*Ew. Mat. 6, 11*)

Par super parem potestátem non habet Równy nie ma władzy nad równym.

Párcere subiectis et debelláre superbos Oszczędzać uległych, a zwalczać wyniosłych; Być łagodnym dla tych, którzy się poddali, ale rozgromić zadufanych. (*Wergiliusz, Eneida 6, 53*)

Pares cum páribus facíllime congregantur Równi z równymi łączą się najłatwiej.

Pars pro toto Część zamiast całości.

Partúriunt montes, náscitur ridículus mus Stękają góry przy rodzeniu, a rodzi się śmiesznie mała mysz. (*Horacy, Sztuka poetycka 139*). *Góra urodziła mysz; wiele hałasu o nic; z dużej chmury mały deszcz.*

Parva scintilla magnum saepe éxcitat incendium Mała iskra często wywołuje wielką pożogę; Z małej iskry wielki pożar.

Parvi sunt foris arma, nisi consílium est domi Mało wart oręż poza granicami, jeśli brak ładu w kraju. (*Cyceron, O powinnościach I, 76*)

Parvum adde parvo, magnus acervus erit Dodaj małe do małego, a powstanie wielki stos. (*Horacy*); *Ziarnko do ziarnka, a zbierze się miarka.*

Parvus pendétur fur, magnus abíre vidétur Małego złodzieja wieszają, wielki zaś wydaje się odchodzić uwolniony.

Pasce agnos meos Paś baranki moje. (*Ew. Jana 21, 16*)

Passim Tu i ówdzie; w różnych miejscach.

Pater familias Ojciec rodziny; pan domu.

Pater noster, qui es in caelis Ojciec nasz, który jesteś w niebie. (*Ew. Mat. 6, 9*)

Pater patriae Ojciec ojczyzny. (*Zaszczytny tytuł nadany Cyceronowi przez senat po wykryciu spisku Katyliny*)

Pater semper incertus Ojciec zawsze niepewny, czyli *o ile matka zawsze pewna, to ojcostwo pewnym nie jest.*

Pater, in manus tuas commendo spíritum meum Ojciec, w ręcę Twoje polecam ducha mego. (*Ew. Łuk. 23, 46*)

Pater, peccávi Ojciec, zgrzeszyłem. (*Ew. Łuk. 15, 18*)

Patientia vincit omnia Cierpliwość wszystko zwycięża.

Patria commúnis est parens ómnium nostrum Ojczyzna jest wspólną rodzicielką nas wszystkich. (*Cyceron, Przeciw Katylinie I, 17*)

Patria est, ubicúmque bene Gdziekolwiek dobrze, tam ojczyzna.
Gdzie chleb, tam ojczyzna.

Patria mea totus hic mundus est Cały ten świat jest moją ojczyzną.
(*Seneka, Listy moralne 28, 5*)

Patria mihi carior multo vita mea Ojczyzna jest dla mnie o wiele droższa niż życie moje. (*Cyceron, Przeciw Katylinie I, 27*)

Patriam amámus non quia magna est, sed quia nostra Kochamy ojczyznę nie dlatego, że jest wielka, ale ponieważ jest nasza.

Pauca cum áliis, multa tecum lóquere! Z innymi rozmawiaj mało, z sobą zaś wiele!

Paulátim summa petuntur Szczyty osiąga się powoli.

Pax Dómini sit semper vobiscum Pokój Pański niech zawsze będzie z wami. (*z liturgii katolickiej*)

Pecúnia non olet Pieniądz nie śmierdzi (*miał powiedzieć cesarz Wespazjan na zarzuty, że czerpie zyski ze sprzedaży moczu garbarzom do wyprawiania skór. Swetoniusz, Żywot Wespazjana 23, 3*).

Pecunia una régimen est rerum omnium Tylko pieniądz jest władcą wszystkiego. (*Syrus, Sentencja 364*)

Pecúniae imperáre oportet, non servíre Pieniądzom trzeba rozkazywać, a nie im służyć. (*Seneka*)

Pecúniae oboediunt ómnia Pieniądzom ulega wszystko; *Za pieniądze można wszystko kupić.*

Per áccidens Przez przypadek; przypadkiem.

Per acclamatiónem Przez aklamację, *czyli jednogłośnie.*

Per áspera ad astra Przez ciernie do gwiazd. (*Seneka, Herakles szalejący*)

Per Christum, Dóminum nostrum Przez Chrystusa, Pana naszego.
(*z liturgii chrześcijańskiej*)

Per crucem ad lucem Do światła (nieba) przez krzyż.

Per exemplum Na przykład; jako przykład.

Per fas et nefas Środkami godziwymi i niegodziwymi; prawem i bezprawiem. (*Liwiusz, Dzieje Rzymu 6, 14*)

Per ínterim Tymczasowo.

Per iocum Przez żart; dowcipnie.

Per occasiōnem Przy okazji; przez okazję.

Per omnia saecula saeculorum Przez wszystkie wieki wieków. (*z liturgii chrześcijańskiej*)

Per pedes Pieszko; na nogach.

Per procúra(tionem) W zastępstwie; na podstawie pełnomocnictwa.

Per risum multum debes cognoscere stultum Głupca powinienś poznać po częstym śmiechu; Poznać głupiego po śmiechu jego.

Per se Samo przez się.

Per testamentum Na mocy testamentu.

Peracti labores iucundi Gdy minione trudy, wtedy przyjemne; *Miło wspominać minione trudy.*

Perdidissima res pública plurimae leges Najbardziej zgubne państwo, w którym mnogość praw. (*Tacyt, Roczniki III, 27*)

Péreat mundus, fiat iustitia! Niech zginie świat, byleby zapanowała sprawiedliwość!

Periculum in mora Niebezpieczeństwo w zwłoce. (*Liwiusz, Dzieje Rzymu 38, 25, 13*)

Perpétuum móbile Urządzenie ciągle w ruchu; *przyrząd wiecznie sam z siebie poruszający się.*

Persóna cómica Postać komiczna.

Persóna grata Osoba miła.

Persóna non grata Osoba niemiła; *osoba nie pożądana; w dyplomacji: osoba, która utraciła kredyt zaufania i z danego państwa powinna wyjechać.*

Pétite, et dábitur vobis; quaérite et inveniétis; pulsáte et aperiétur vobis Proście, a będzie wam dane; szukajcie, a znajdziecie; kołaczcie, a będzie wam otworzone. (*Ew. Mat. 7, 7*)

Philosóphia amor sapientiae Filozofia jest miłością mądrości. (*Pitagoras*)

Philosóphia ancilla theológiae Filozofia jest służebnicą teologii, *czyli badania teologiczne wykorzystują zdobycze mądrości filozofii.*

Philosóphia ars artium et scientia scientiarum Filozofia jest sztuką nad sztukami, wiedzą nad wszelką wiedzą. (*Ammoniusz*)

Philosóphia est contemplatio mortis Filozofia jest rozważaniem o śmierci. (*Ammoniusz*)

Piscem natáre doces Uczysz rybę pływać.

Piscis primum a cápite foetat Ryba zaczyna śmierdzieć od głowy.

Plaúдите cives! Klaszczcie, obywatele! (*Niemal każdorazowe wezwanie aktorów rzymskich po odegraniu sztuki*)

Plena errórum sunt ómnia Wszystko jest pełne błędów. (*Cyceron, Dysputy tuskulańskie I, 44*)

Pleno iure W pełnym prawie; przy całkowitym uprawnieniu.

Plenus venter non studet libenter Pełny brzuch nie jest chętny do gorliwej nauki.

Plurália tantum Rzeczowniki używane tylko w liczbie mnogiej, *np. sanki, spodnie.*

Plus dat, qui in témpore dat Więcej daje, kto daje w odpowiednim czasie.

Plus minus Mniej więcej.

Plus vident óculi quam óculus Oczy widzą więcej niż oko; *Co dwie głowy to nie jedna.*

Poenitentia sera raro est vera Późna skrucha jest rzadko szczerą.

Poétae nascuntur, oratóres fiunt Poetą się człowiek rodzi, mówcą się staje. (*Cyceron, W obronie Archiasza 8, 18*)

Poétis ómnia licet (dícere) Poetom wolno wszystko (mówić).

Póllice verso Po obróceniu kciuka (w dół). *Takim znakiem widzowie walk gladiatorskich wyrażali dezaprobatę dla pokonanego a mało walecznego, którego należało dobić.*

Polónia restitúta Polska odrodzona (*po zaborach*).

Ponderanda sunt testimónia, non numeranda Świadcstwa należy ważyć, a nie liczyć; Ważna nie ilość dowodów, ale ich jakość.

Pópulus vult décipi Lud chce być oszukanym; *Nieraz lud woli słyszeć zwodnicze obietnice niż twardą, choć realną prawdę.*

Pósita causa pónitur effectus Gdy zadziałała przyczyna występuje i skutek.

Post coenam stabis vel mille passus meábis Po uczeniu postoisz albo przemierzysz tysiąc kroków, *by być zdrow, czyli ruch po jedzeniu.*

Post factum nullum consílium Po czynieniu na nic rada. Po fakcie za późno na radę.

Post factum Po dokonaniu czynienia; po fakcie.

Post hoc non est propter hoc Potem, nie znaczy dlatego. *To co wcześniejsze, nie musi być przyczyną.*

Post nos diluvium Po nas choćby i potop. (*Cycon, O najwyższym dobru i złu 3, 19*)

Post óbitum Po odejściu, czyli po śmierci.

Post pisces vinum misces Po rybach domieszasz wina; *Ryba chce pływać; Po zjedzonej rybie zdrowy jest ponoć na trawienie kieliszek alkoholu.*

Post ténebras lux Po mroku światłość.

Post verba vérbera Po słowach bijatyka; *Od słów do czynów.*

Potentia est in iunióribus, prudentia autem in senióribus Siła jest w młodszych, w starszych zaś roztropność.

Potentíssimus est, qui se habet in potestáte Najpotężniejszym jest ten, kto samego siebie trzyma w karchach.

Potestas non solum si invítat, sed etiam si súpplicat, cogit Władza przymusza nie tylko wtedy, gdy wzywa, ale także, kiedy prosi.

Potestas vitae necisque Władza życia i śmierci.

Pótior est condítio possidentis Lepsza jest sytuacja posiadającego (*np. w sprawach o zasiedzenie*).

Pótior est, qui príor est Kto pierwszy, ten lepszy. (*Terencjusz, Formio 2, 3*)

Potius sero quam numquam Lepiej późno niż wcale.

Praebe illi et álteram maxillam Nadstaw mu i drugi policzek. (*Ew. Mat. 5, 39*)

Praeclárum est Latíne scire Chwalebny jest znać łacinę.

Praef. = Praefátio Przedmowa.

Praesente cadáverem W obecności zmarłego. *Nieco ciszej, gdy trup jeszcze nie pochowany.*

Praestat cum dignitáte cádere quam cum ignomínia vívere Lepiej paść z godnością, niż żyć w hańbie. (*Tacyt, Agricola 33*)

Praesumptio iuris Domniemanie prawne.

Praeter natúram Obok praw natury, czyli coś się dzieje według nieznanych praw natury.

Praeter spem Wbrew nadziei.

Praéterit enim figúra huius mundi Przemija bowiem postać tego świata. (*1List Pawła do Koryntian 7, 31*)

Praetéríta mutáre nemo potest Nikt nie może zmienić tego, co minęło; Przeszłości nie da się zmienić.

Praetérítum tempus numquam revértitur Czas miniony nigdy nie powraca.

Praeveníre mélius est quam praeveníri Lepiej jest wyprzedzać niż być wyprzedzonym.

Prima cárítas ab ego Pierwsza miłość zaczyna się od siebie.

Prima elementa rerum sunt primordia Pierwszymi składnikami (wszech)rzeczy są atomy. (*Demokryt*)

Primo ímpetu Za pierwszym popędem; odruchowo.

Primo loco Na pierwszym miejscu.

Primo voto Z pierwszego ślubu (małżeństwa).

Primum non nocére Przede wszystkim, nie szkodzić (*Hippokrates, Epidemie 1, 2, 11*).

Primum vívere, deínde philosophári Najpierw trzeba żyć, a potem dopiero filozofować; *Przede wszystkim trzeba coś mieć do jedzenia, a potem można filozofować. Najpierw trzeba zdobyć doświadczenie życiowe, a potem można prowadzić dysputy filozoficzne.*

Primus in orbe deos fecit timor Strach jako pierwszy stworzył bogów na ziemi. (*Statiusz, Tebaida III, 661*)

Primus inter pares Pierwszy wśród równych.

Princeps légibus solútus Panujący nie podlega prawom.

Principia quattuor sunt: terra, aqua, aér et ignis, ex quibus amore iraque omnia fiunt Cztery są pierwsze zasady: ziemia, woda, powietrze i ogień, z których, pod wpływem sił miłości i nienawiści, wszystko powstaje. (*Empedokles*)

Principiis obsta! Sprzeciwiaj się już zaczątkom (zła, choroby)! (*Owidiusz, Lekarstwa na miłość 91*)

Principium omnium est aér Pierwszą zasadą wszystkiego jest powietrze. (*Anaksymanes z Miletu*)

Principium omnium est ánima Pierwszą zasadą wszystkiego jest dusza. (*Heraklit*)

Principium omnium est aqua Pierwszą zasadą wszystkiego jest woda. (*Tales z Miletu*)

Principium omnium est Dzeus, Chronos et Terra Pierwszą zasadą wszystkiego jest Zeus, Chronos (Czas) i Ziemia. (*Ferekydes z Syros*)

Principium omnium est ignis, ex quo universa fiunt Pierwszą zasadą wszystkiego jest ogień, z którego wszechrzecz się wywodzi. (*Heraclit z Efezu*)

Principium omnium est immensum Pierwszą zasadą wszystkiego jest bezmiar. (*Anaksymander*)

Principium omnium est numerus et symmetria Pierwszą zasadą wszystkiego jest liczba i symetria. (*Pitagoras*)

Príor témpore, pótiór iure Występujący z powodztwem wcześniej ma lepszą sytuację prawną.

Príus quam exaúdias, ne iúdicés Nie osądzaj, zanim nie wysłuchasz.

Pro arte Dla sztuki.

Pro bono público Dla dobra publicznego.

Pro domo sua W obronie własnego domu; *we własnej sprawie*.

Pro Ecclésia et Pontífice Za Kościół i papieża.

Pro et contra Za i przeciw.

Pro fide, rege et lege Za wiarę, króla i prawo.

Pro forma Dla formy, dla pozoru.

Pro futúro Dla przyszłości.

Pro memória Dla pamięci.

Pro patria Dla (dobra) ojczyzny.

Pro público bono Dla dobra publicznego; dla dobra ogółu.

Procul ex óculis, procul ex mente Z dala od oczu, z dala od myśli.

Prohibenda est ira in puniendo Wymierzając karę należy unikać gniewu.

Promissa cadunt in débitum Przyrzeczenia stają się długiem.

Propria manu Własną ręką; własnoręcznie.

Proprio motu Z własnego odruchu; z własnej inicjatywy.

Provocatio ad pópulum Odwołanie się do ludu.

Pulchrum est etiam mundi simplicitas Pięknem jest również prostota świata. (*Stobajos*)

Púnica fides Punicka wierność, czyli *wiarołomstwo*.

Pupilla óculi Żrenica oka, czyli *pupilek*.

Pxt. = Pinxit Namalował. (*skrót przed podpisem malarza na obrazie*)

Q.B.F.F.F.Q.S. (P.R.) = Quod bonum, felix, faustum fortunatumque sit (pópulo Románo)! Oby to było dla dobra, szczęścia, błogosławieństwa i pomyślności (narodu rzymskiego)! *Dzisiaj jest to formuła otwierająca uroczystości uniwersyteckie.*

Q.e.d. = Quod erat demonstrandum Co należało udowodnić.

Q.p. = Quantum placet Ile się podoba.

Q.s. = Quantum satis (Quantum súfficit) Ile wystarcza; ile trzeba.

Q.v. = Quantum vis Ile chcesz; ile pragniesz.

Quae medicamenta non sanant, ferrum sanat; quae ferrum non sanat, ignis sanat; quae vero ignis non sanat, insanabilia reputare oportet Czego leki nie uzdrawiają, uzdrawia żelazo (*czyli skalpel*); czego żelazo nie uzdrawia, uzdrawia ogień (*czyli wypalenie zakażonego miejsca*); czego zaś ogień nie uzdrawia, to należy uznać za nieuleczalne. (*Hippokrates*)

Quae nocent, docent Co szkodzi, uczy; *Uczymy się na przykrych doświadczeniach.*

Quae non posuisti, ne tollas! Czegoś nie położył, nie zabieraj!

Quae potui, feci, faciant meliora potentes Uczyniłem, co potrafiłem, rzeczy lepsze niech czynią mocniejsi.

Quae sunt caesaris, caesari, quae Dei, Deo Co należy do cesarza, oddajcie cesarzowi, a co do Boga, Bogu. (*Słowa Jezusa do podstępnych faryzeuszy, którzy prowokacyjnie pytali, czy należy płacić podatek okupantowi rzymskiemu: Ew. Mat. 22, 21*).

Quae tua sunt, tibi habe, quae mea, redde! Co twoje, zachowaj dla siebie, co zaś moje, oddaj!

Quae vólumus, crédimus libenter Chętnie wierzymy w to, czego pragniemy.

Quaecumque vultis, ut faciant vobis hómines, et vos fácite illis Cokolwiek chcecie, aby wam ludzie czynili, to i wy im czyńcie. (*Ew. Mat. 2, 12*)

Quaelibet vulpes caudam suam laudat Każdy lis chwali swoją kityę; *Każda sroczka swój ogonek chwali.*

Quaerit aquas in aquis Szuka wody pośród wód. (*Tantal ukarany na znoszenie cierpienia pragnienia w bliskości wody*).

Qualis ártifex péreo! O, jakież artysta umieram! (*Swetoniusz, Neron 49*)

Qualis mater, talis filia Jaka matka, taka córka; Jaka mać, taka nać.

Qualis pater, talis filius Jaki ojciec, taki syn; *Niedaleko pada jabłko od jabłoni.*

Qualis rex, talis grex Jaki król, taka trzoda.

Qualis vita et mors ita Jakie życie, taka śmierć.

Quandóque bonus dormítat Homérus Niekiedy i znakomity Homer się zdrzemnie. *Czasami i największemu artyście zdarzy się miernota. (Horacy, Sztuka poetycka 359).*

Quantum scimus, gutta est, ignorámus mare Kroplą jest to, co znamy, czego nie znamy, jest morzem.

Quem di díligunt, iúvenis (adulescens) móritur Kogo bogowie kochają, umiera młodo. Wybrańcy bogów umierają młodo. *(Sofokles; Plaut, Bacchides IV, 7, 18)*

Quem di pérdere volunt, eum dementant Kogo bogowie chcą zgubić, tego pozbawiają rozumu.

Quem enim díligit Dóminus, córripit Kogo bowiem miłuje Bóg, tego też karci. *(List do Hebrajczyków 12, 6)*

Quem métuunt, odérunt Kogo ludzie się boją, tego nienawidzą *(Ennius).*

Qui altári servit, ex altári vivit Kto służy ołtarzowi, z ołtarza żyje. *(1 List Pawła do Koryntian 9, 13)*

Qui amat periculum, in illo períbit Kto kocha niebezpieczeństwo, zginie w nim.

Qui autem perseveráverit usque ad finem, hic salvus erit Kto zaś wytrwa do końca, ten będzie zbawiony. *(Ew. Mat. 10, 22)*

Qui bene amat, bene castígat Kto kocha właściwie, właściwie też karci; *Miłość w wychowaniu to również właściwe karcenie.*

Qui bene distinguit, bene docet Kto dobrze rozróżnia, dobrze też uczy, *czyli dobry nauczyciel to taki, który precyzyjnie potrafi wytłumaczyć wątpliwe pojęcia.*

Qui dedit benefícium, táceat; narret, qui accépit Kto obdarował, niech milczy; kto dar otrzymał, niech o tym opowiada.

Qui dormit, non peccat Kto śpi, nie grzeszy.

Qui enim non est adversum vos, pro vobis est Kto bowiem nie jest przeciwko wam, jest z wami. *(Ew. Marka 9, 40)*

Qui facit fóveam, incidit in eam Kto kopie dół, sam w niego wpada; Kto pod kim dołki kopie, sam w nie wpada. *(Ks. Przysłów 26, 27)*

Qui gladio ferit, gladio perit Kto mieczem walczy, od miecza ginie.
(*Ew. Mat. 26, 52*)

Qui habet aures audiendi, audiat Kto ma uszy do słuchania, niechaj
słucha. (*Ew. Mat. 11, 15*)

Qui iure suo útitur, néminem laedit Kto korzysta ze swojego prawa,
nikomu nie szkodzi; Kto nie przekracza przysługujących mu praw, nie
narusza praw drugiego.

Qui legit, intélligat Kto czyta, niech rozumie. (*Ew. Mat. 24, 15*)

Qui métuens vivit, liber mihi non erit umquam Kto żyje w bojaź-
ni, nie będzie dla mnie nigdy wolny. (*Horacy*)

Qui nescit dissimuláre, nescit regnáre Kto nie potrafi udawać, nie
umie też rządzić. (*Ludwik XI*)

Quid nimis própere, minus própere Co zbyt pospiesznie, to mniej
pomyślnie; *Co nagle, to po diable.*

Qui non est mecum, contra me est Kto nie jest te mną, jest przeciw-
ko mnie. (*Ew. Mat. 12, 30*)

Qui non labórat, non mandúcat Kto nie pracuje, to i nie je. *Bez pra-
cy nie ma kołaczy.* (por. **Quis non vult operári, nec mandúcet**
Kto nie chce pracować, niech też i nie je. *2 List Pawła do Tesaloniczan
3, 10*)

Qui non proficit, deficit Kto nie idzie do przodu, odpada; Kto nie idzie
naprzód, ten się cofa.

Qui numquam male, numquam bene Kto nigdy nie postąpił źle, to
nigdy i dobrze.

Qui ómnibus diffídit, is numquam amícos sibi comparávit Kto
nikomu nie ufa, ten nigdy nie zjednał sobie przyjaciół.

Qui perseveráverit usque ad finem, hic salvus erit Kto wytrwa do
końca, ten będzie zbawiony. (*Ew. Mat. 10, 22*)

Qui plura lóquitur, is ineptus esse dícitur Kto duża gada, ten
uchodzi za głupca.

Qui potest cápere, capiat Kto może pojąć, niechaj pojmuje. (*Ew. Mat.
19, 12*)

Qui pro quo? Kto za kogo? (*Pomyłka pomieszania osób*)

Qui scribit, bis legit Kto pisze, *to jakby* dwa razy czyta.

Qui sine peccáto est vestrum, primus in illam lápidem mittat
Kto z was jest bez grzechu, niech pierwszy rzuci na nią kamieniem.
(*Ew. Jana 8, 7*)

Qui spernit consilium, spernit auxilium Kto gardzi poradą, gardzi i pomocą.

Qui tacet, consentire videtur Wydaje się, że kto milczy, wyraża zgodę. (*Zasada prawna papieża Bonifacego VIII*)

Qui tacet, consentit Kto milczy (*a mógłby mówić*), ten się zgadza. Milczenie oznacza zgodę.

Qui totum vult, totum perdit Kto chce wszystkiego, traci wszystko.

Qui vitat molam, vitat farinam Kto unika żaren, nie będzie miał mąki; *Kto nie ryzykuje, ten nic nie zyskuje.*

Quia incertum est, quo loco te mors exspectet, tu eam omni loco exspecta Ponieważ nie jest pewne, gdzie oczekuje cię śmierć, czekaj na nią wszędzie.

Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, et trabem in oculo tuo non vides? Czemuż to widzisz źdźbło w oku brata twego, a belki w oku twoim nie widzisz? (*Ew. Mat. 7, 3*)

Quid essent leges sine moribus? Czym byłyby prawa bez dobrych obyczajów?

Quid est homo, quod memor es eius Czymże jest człowiek, że o nim pamiętasz? (*Ps. 8, 5*)

Quid est pace dulcius? Cóż jest słodsze nad pokój?

Quid est veritas? Czymże jest prawda? (*Ew. Jana 18, 38*)

Quid latet, ignotum est; ignoti nulla cupido Co ukryte, to nieznanne; nieznanne zaś żądz nie budzi. (*Owidiusz*)

Quid pro quo? Co zamiast czego? (*Sytuacja pomyłek*)

Quid prodest? Jaka stąd korzyść?

Quid sit futurum cras, fuge quaerere Nie staraj się dociekać, co będzie jutro. (*Horacy, Pieśni 1, 9, 13*)

Quid vesper ferat (vehat), incertum est Nie wiadomo, co wieczór przynosi.

Quidquid agis, prudenter agas et respice finem! Cokolwiek czynisz, czyń roztropnie i spoglądaj na koniec! (*przewiduj skutki.*) (*Owidiusz*)

Quidquid discis, tibi discis Czegokolwiek się uczysz, uczysz się dla siebie.

Quidquid honestum est, idem est utile Co jest szlachetne, to i pożyteczne.

Quidquid id est, timeo Danaos et dona ferentes Cokolwiek to jest, lękam się Danaów (Greków), chociażby i dary składali. (*Wergiliusz, Eneida II, 49*)

Quieta non movére Nie ruszaj tego, co leży w spokoju. (*Salustiusz, Katalina XXI, 1*); *Nie budź licha.*

Quis custódiét ipsos custódes? A kto będzie pilnował samych strażników? (*Juwenalis, Satyry 6, 247*)

Quis mutáre canem vel aqua péctine posset? Któż mógłby zmienić psa za pomocą wody czy też grzebienia? *Natury i charakteru powierzchniowym wpływem nie zmienisz.*

Quis non vult operári, nec mandúcet Kto nie chce pracować, niech też i nie je. (*2 List Pawła do Tesaloniczan 3, 10*)

Quis potest mortem métuens esse non miser? Któż bojąc się śmierci może być szczęśliwy?

Quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quómodo, quando? Kto, co, gdzie, jakimi środkami, dlaczego, w jaki sposób, kiedy? (*Według Kwintyliana, odpowiadając kolejno na te pytania, najlepiej budować mowę; wzorzec budowania przemówienia.*)

Quisque praesúmitur bonus, donec probétur contrárium Każdy uważany jest za niewinnego, dopóki nie udowodni mu się czegoś przeciwnego.

Quisquis amat ranam, ranam putat esse Dianam Kto kocha żabę, uważa, że i Diana jest żabą. *Wzorce piękna przystosowywane są do urody kochanej osoby.*

Quo iure? Jakim prawem?

Quo modo? W jaki sposób?

Quo non versantur cati, mures dominantur Gdzie nie kręcą się koty, tam rządzą myszy; *Gdzie nie ma kocura, tam myszy wołają "Hura!". Gdzie nie ma kota, myszy harcują.*

Quo quisque sapiéntior est, eo solet esse modéstior Im kto mądrzejszy, tym zwykle bywa skromniejszy.

Quo semel est imbúta recens, servábit odórem testa diu Czym raz nasiąknie nowe gliniane naczynie, długo ten zapach zachowa; *Czym skorupka za młodu nasiąknie, tym na starość trąci.* (*Horacy, Listy I, 2, 69*)

Quo vadis? Dokąd idziesz? (*Ew. Jana 13, 36*)

Quod cito fit, cito perit Co szybko powstaje, szybko też ginie; *Co nagle, to po diable.*

Quod differtur, non aufertur Co jest odkładane, to nie odrzucane; *Co się odwlecze, to nie uciecze.*

Quod discis, tibi discis Czego się uczysz, uczysz się dla siebie.

Quod dúbitas, ne féceris! Nie czyn tego, czego nie jesteś pewien! Nie rób, jeśli masz wątpliwości!

Quod ergo Deus coniunxit, homo non séparet Co więc Bóg złączył, człowiek niech nie rozłącza. (*Ew. Mat. 19, 6*)

Quod honestum non est, id ne útile quidem Co nie jest godziwe, to nie może być również pożyteczne. (*Cyceron, O powinnościach III, 49-49*)

Quod iurátum est, id servandum est Co zostało zaprzysiężone, to musi zostać dochowane.

Quod lege non prohibítum, lícítum est Co prawem nie jest zakazane, jest dozwolone.

Quódlibet Co się podoba, cokolwiek; *przedstawienie złożone z różnych urywków.*

Quod licet Iovi, non licet bovi Co wolno Jowiszowi, tego nie wolno wołowi; *Co wolno wojewodzie, to nie tobie smrodzie.*

Quod male fers, assuesce: feres bene Co źle znosisz, przyzwyczaj się do tego, a będziesz znosił dobrze. (*Owidiusz, Sztuka kochania II, 647*)

Quod non potest diábolus, mulier evincit Gdzie diabeł nie potrafi, tam kobieta da radę; *Gdzie diabeł nie może, tam babę pośle.*

Quod non videt óculus, cor non dolet Czego oko nie widzi, tego i sercu nie żal.

Quod óculus non videt, cor non desíderat Czego oko nie widzi, tego i serce nie pragnie; Czego oko nie widzi, tego sercu nie żal.

Quod quis per alium fecit, ipse fecit Kto coś wykonał przez kogoś innego, to jakby sam uczynił.

Quod séquitur, specta! Patrz, co z tego wyniknie!

Quod tibi fieri non vis, álteri ne féceris Nie czyn drugiemu, czego nie chcesz, by stało się tobie; *Nie czyn drugiemu, co tobie niemiłe.*

Quod verum est, id merum est Co prawdziwe, to i przejrzyste czyste.

Quod vide! (q.v.) Co zobacz! (*Odsyłacz*).

Quómodo fábulá, sic víta: non quam díu, sed quam bene facta sit, refert Z życiem jest jak ze sztuką w teatrze: ważne, nie jak długo trwa, ale czy została dobrze zagrana. (*Seneka, Listy 77, 20*)

Quorum (praesentia súfficit) Których (obecność wystarcza); *Liczba członków jakiegoś zgromadzenia niezbędna do prowadzenia obrad bądź uprawomocnienia wyborów, uchwał.*

Quos vult Iúppiter (deus) pérdere, dementat príus Kogo chce Jowisz (bóg) zgubić, wcześniej odbiera mu rozum; Kogo chce Bóg pokarać, odbiera mu rozum.

Quot cápita (hómines), tot sententiae Ile głów (ludzi), tyle opinii (zdań).

Quot cápita, tot sensus Ile głów, tyle przekonań.

Quot servi, tot hostes Ilu niewolników, tylu wrogów.

Quoúsque tandem, Catilína, abutére patientia nostra Jak długo jeszcze, Katylinie, będziesz nadużywał naszej cierpliwości! (*Cyceron, Przeciw Katylinie I, 1, 1*)

R.I.P. = Requíescat in pace! Niech odpoczywa w spokoju! (*napis na nagrobkach*)

Raptus puellae Porwanie dziewczicy, dziewczyny.

Rara avis in terris Rzadki ptak na ziemi; *Biały kruk; unikat.* (*Juvenalis, Satyry 6, 165*)

Ratio iustífica Powód usprawiedliwiający.

Ratio legis Uzasadnienie ustawowe.

Ratio suasória Powód uzasadniający.

Ratio súfficiens Powód wystarczający.

Rebus sic stántibus Przy takim stanie rzeczy; gdy rzeczy tak się mają.

Rec. = Recénsuit Oceniał.

Recenter parátum Świeżo przygotowane (*lekarstwo*).

Recto Na wprost. *Tak oznaczana jest prawa stronica książki, najczęściej nieparzysta.* (*zob. Verso*)

Redde, quod debes Oddaj, coś winien. (*Ew. Mat. 18, 28; Seneka, O dobrodziejstwach 3, 14, 3*)

Réddite ergo, quae sunt Caésaris, Caésari et quae sunt Dei, Deo Oddajcie przeto cesarzowi, co należy do cesarza, a Bogu, co Boże. (*Ew. Mat. 22, 21*)

Reductio ad absurdum Sprowadzanie do niedorzeczności. (*Gdy twierdzenie fałszywe, to przez kolejną serię wnioskowań doprowadza się do absurdu*)

Regina caeli, laetare! Raduj się, nieba Królowo! (z liturgii maryjnej)

Regna, sed non impera! Króluj, ale nie uciemiejaj!

Regnum caelorum vim patitur et violenti rapiunt illud Królestwo niebieskie gwałt cierpi i gwałtownicy je zdobywają. (Ew. Mat. 11, 12)

Regnum meum non est de hoc mundo Królestwo moje nie jest z tego świata. (Ew. Jana 18, 36)

Relata refero Przekazuję to, co zostało przekazane. (Herodot, Dzieje 7, 152)

Rem actam agis Robisz to, co już zostało zrobione; *Wywazać otwarte drzwi.*

Rem acu tetigisti Dotknąłeś sprawy igłą. *Trafiłeś w sedno sprawy; trafiłeś w dziesiątkę.*

Rem tene, verba sequentur Trzymaj się tematu, a słowa same się nasuną. (Cyceron, Kato Starszy)

Repetitio est mater studiorum Powtarzanie jest matką uczenia się.

Reprehensio calumnia vacare debet Karcenie powinno być wolne od obrażania; Nie wolno ubliżać, gdy kogoś karcimy.

Requiem Odpoczynek. (nazwa mszy żałobnej od pierwszego słowa tej mszy)

Requiescat in pace (R.I.P.) Niech odpoczywa w pokoju. (z liturgii żałobnej i skrót na nagrobkach)

Rerum magistra experientia est Doświadczenie jest mistrzem rzeczy.

Res communis Dobro wspólne; wspólna sprawa.

Res gestae Sprawy dokonane, czyli dzieje, historia.

Res iudicata pro veritate habetur Sprawa sprawiedliwie rozsądzona jest uznawana za prawdę.

Res nullius cedit occupanti Rzecz niczyja przypada temu, kto ją pierwszy zajął.

Res publica carior mihi est vita mea Rzeczpospolita jest dla mnie droższa niż życie moje. (Cyceron)

Res sacra miser Biedak jest rzeczą świętą. (Seneka, Epigramy 4, 9)

Res severa est verum gaudium Prawdziwa radość jest rzeczą poważną. (Seneka, Listy moralne 23, 4)

Reservátis reservandis Przy zastrzeżeniu tego, co powinno być zastrzeżone.

Restitútio ad (in) íntegrum Przywrócenie do pierwotnego stanu (*majątku, czci, zdrowia*); *restytucja*.

Rex regnat, sed non gubernat Król króluje, a nie rządzi. *Król od rządzenia ma premiera, samemu na tronie kariera.*

Ridendo castígat mores Śmiechem karci obyczaje; *Nie krzykiem, nie złością, ale przez kabaretowy śmiech zwracać uwagę na wady i naprawiać obyczaje.*

Ridendo docére Uczyć z uśmiechem.

Ridentem dícere verum Śmiejąc się mówić prawdę. (*Horacy, Satyry I, 1, 24*); *Poprzez aluzyjny żart powiedzieć jednak niewygodną prawdę.*

Ridenti dómíno nec coelo crede seréno Nie ufaj ani uśmiechniętemu panu, ani pogodnemu niebu.

Ridículus mus Śmiesza mysz. (*Gdy oczekiwaliśmy czegoś wielkiego, a wyszło wielkie nic. Zob. Parturiunt montes...*)

Risu emoríri Umierać ze śmiech. (*Terencjusz, Eunuch 3, 1, 42*)

Roma deliberante Saguntum perit Gdy Rzym debatuje, Sagunt ginie. (*Oblegane przez Hannibala miasto Sagunt padło, zanim w Rzymie zapadła ostateczna decyzja przyjęcia z odsieczą.*)

Roma locúta, causa finíta Rzym orzekł, sprawa zakończona; *Gdy Watykan wydał ostateczną decyzję, nie ma od niej odwołania. (Św. Augustyn)*

Rota Romána Rota Rzymska. (*nazwa pochodząca od kolistego kształtu, "Rota", Sądu Najwyższego w sprawach kościelnych przy Watykanie*)

Rp. = Récipe! Weź! (*napis na receptach*)

Ruit mole sua Pada pod własnym ciężarem, *czyli sprawa przerosła możliwości.*

Rusticánum dictum Wieśniacze gadanie, *czyli prostackie powiedzenie.*

S.c. = Senátus consultum Postanowienie senatu; uchwała senatu.

S.P.Q.R = Senátus Populúsque Románus Senat i Naród Rzymski. (*skrót używany do dzisiaj*)

Sacra pópuli lingua est Język ludu jest święty. (*Seneka Starszy, Kontroversje 1, 1, 10*)

Sacrum et profánum Świętość i świeckość. (*por. Horacy, Sztuka poetycka 397*)

Saéculum obscúrum Ciemny wiek. (*o dziesiątym stuleciu papieżstwa*)

Saepe est etiam sub palliolo sórdido sapientia Często także pod brudnym płaszczem kryje się mądrość. (*Cyceron, Dysputy tuskulańskie 3, 23, 56*); *Nie oceniaj ludzi po wyglądzie.*

Saepe tacens vocem verbaque vultus habet Często milcząca twarz wyraża słowa i głos. (*Owidiusz, Sztuka kochania I, 572*). *Znaczące milczenie lub wymowne milczenie.*

Saevit in absentes Wścieka się na nieobecnych.

Salus aegróti supréma lex esto! Niechaj zdrowie chorego będzie najwyższym prawem!

Salus pública supréma lex esto! Dobro publiczne niech będzie najwyższym prawem! (*Prawo XII Tablic*)

Salus rei públicae (pópuli) supréma lex esto! Dobro państwa (rzeczpospolitej, ludu) niech będzie najwyższym prawem! (*Cyceron, O prawach 3, 3, 8*)

Salúta libenter! Chętnie pozdrawiaj!

Salve Regína, Mater misericordiae Witaj Królowo, Matko miłosierdzia. (*z liturgii maryjnej*)

Salve! Witaj!

Sancti habeántur legáti! Posłowie niech będą uważani za świętych (nietykalnych).

Sanctum Offícium Święty Urząd. (*w Kościele katolickim historyczna nazwa Świętej Inkwizycji, Urzędu do Spraw Wiary i Moralności*)

Sanctum sanctorum Święte z najświętych; Miejsce Najświętsze. (*w świątyni żydowskiej w Jerozolimie miejsce, w którym znajdowała się m.in. Arka Przymierza*)

Sanctus, Sanctus, Sanctus Dóminus, Deus Sábaoth Święty, Święty. Święty Pan, Bóg Zastępów. (*Izajasz 6, 3*)

Sanguis mártýrum - semen Christianórum Krew męczenników to posiew chrześcijan. (*Tertulian, Apologetyk 50, 13*)

Sápere aude, incipe! Ośmiel się myśleć, zacznij! (*Horacy, Listy I, 2, 40*)

Sápere auso Dla odważającego się myśleć. (*napis na medalu S. Konarskiego*)

Sapiens mortem non timet Mędrzec nie lęka się śmierci.

Sapiens nihil affirmat, quod non probat Mądry nie twierdzi niczego, czego nie może udowodnić.

Sapiens semper beatus Mędrzec zawsze szczęśliwy.

Sapienti sat Mądrymu wystarczy; *Mądrej głowie dość dwie słowie.* (*Plaut, Pers IV, 7, 19*)

Sapientia ars vivendi putanda est Mądrość należy uważać za sztukę właściwego życia.

Sapientia enim huius mundi stultitia est apud Deum Mądrość bowiem tego świata jest głupstwem u Boga. (*1 List Pawła do Koryntian 3, 19*)

Sapientis est mutare consilium Cechą rozumnego jest zmienić zdanie (*gdy dojdzie do takiego przekonania*). *Tylko stół nie zmienia poglądów.*

Satis eloquentiae, sapientiae parum Wystarczająca wymowność, ale rozumu mało.

Satis verborum Dość słów, *czynów nam trzeba.*

Sátius est bene ignorare quam male didicisse Lepiej jest nie uczyć się wcale niż uczyć się źle.

Sátius est sero quam numquam discere Lepiej się uczyć późno niż nigdy.

Satur venter non studet libenter Nasycony brzuch nie uczy się chętnie.

Saule, Saule, quid me perséqueris? Szawle, Szawle, dlaczego mnie prześladujesz? (*Dzieje Ap. 9, 4*)

Sc. = Scílicet Oczywiście; rozumie się samo przez się.

Scélerum mater avarítia Chciwość jest matką zbrodni. (*J. Kochanowski*)

Scientia nihil est quam veritátis imágo Wiedza nie jest niczym innym jak tylko obrazem prawdy.

Scio enim, cui crédidi Wiem bowiem, komu uwierzyłem. (*2 List Pawła do Tymoteusza 1, 12*)

Scio me nihil scire Wiem, że nic nie wiem. (*Platon, Obrona Sokratesa VI, 21 D*)

Scire volunt omnes, stúdiis incúmbere pauci Wiedzieć chcą wszyscy, ale przyłożyć się do nauki - nieliczni.

Scribere scribendo, dicendo dicere discis Uczysz się pisać pisanie, a mówić poprzez mówienie.

Sectio caesárea Cesarskie cięcie. (*Nazwa od imienia Juliusza Cezara, którego poród podobno odbył sięw ten sposób*)

Secundum natúram vívere Żyć w zgodzie z naturą. (*Cyceron*)

Sed fugit interea, fugit irreparábile tempus Lecz ucieka tymczasem, ucieka bezpowrotny czas. (*Wergiliusz, Georgiki 3, 284*)

Semel emissum volat irrevocábile verbum Raz rzucone słowo ulata i cofnąć się nie może. (*Horacy*)

Semel heres, semper heres Kto raz stał się dziedzicem, zawsze dziedzicem zostaje.

Semper avárus eget Chciwy ciągle nienasycony; Chciwemu ciągle brak. (*Horacy, Listy 1, 2, 56*)

Semper homo bonus tiro est Dobry człowiek zawsze jest nowicjuszem; *Dobry żołnierz zawsze rekrutem; Przez całe życie człowiek powinien się uczyć.* (*Marcjalis, Epigramy 12, 51*)

Semper idem Zawsze taki sam. (*Cyceron, Dysputy tuskulańskie 3, 15, 31*)

Senátus Populúsque Románus (S.P.Q.R.) Senat i Naród Rzymski.

Senectus ipsa est morbus Już sama starość jest chorobą. (*Terencjusz, Formio 575*)

Senectútem ut adipiscentur, omnes optant, eándem accúsant adeptam Wszyscy pragną dożyć starości, a gdy ją osiągną, wtedy uzalają się na nią.

Senióres prióres Starsi mają pierwszeństwo.

Sensu largo (lato) W szerokim znaczeniu (rozumieniu).

Sensu stricto W ścisłym znaczeniu.

Sensus commúnis Powszechny pogląd; zdanie ogółu.

Seq. = sequentes, sequentia Następne (wiersze, zdania, słowa).

Séquere me! Pójdź za mną! (*Ew. Jana 1, 43*)

Sermo datur cunctis, ánimi sapientia paucis Dar mowy dawany jest wszystkim, mądrość zaś ducha tylko nielicznym. (*Katon, Dystychy 1, 10*)

Sero molunt deórum molae Niespiesznie mielą młyny bogów; *Bóg nierychliwy, ale sprawiedliwy.*

Sero venientes male sedentes Kto późno przybędzie, niewygodnie siedzie; *Kto późno przychodzi, sam sobie szkodzi.*

Sero veniéntibus ossa Dla późno przychodzących - kości, *czyli resztki jedzenia.*

Servi legum simus, ut líberi esse póssimus Bądźmy sługami praw, byśmy mogli być ludźmi wolnymi. *(Cyceron, W obronie Kluentiusza 146)*

Sérvitus est postrémum malórum Niewola jest najgorszym z nie-szczęść.

Servus servórum Dei Sługa sług bożych. *(tytuł papieża)*

Si curátur, natúra laudátur; si non curátur, médicus accusátur Jeżeli następuje poprawa w leczeniu, to chwali się naturę; jeżeli zaś nie ma poprawy zdrowia, oskarża się lekarza.

Si Deus pro nobis, quis contra nos? Jeśli Bóg z nami, to któż przeciwko nam? *(List Pawła do Rzymian 8, 31)*

Si dígitum porréxeris, manum invádet Jeśli dasz palec, chwyta za rękę.

Si duo dicunt idem, non est idem Jeżeli dwóch mówi to samo, to nie jest to samo. *(Terencjusz)*

Si duo fáciunt idem, non est idem Jeżeli dwóch czyni to samo, to nie jest to samo. *(Terencjusz, Bracia 5, 3, 37)*

Si iuvátur, natúra laudátur, si non iuvátur, médicus accusátur Jeżeli *lekarstwo* pomaga, chwali się naturę, jeżeli zaś nie pomaga, oskarża się lekarza.

Si leonína pellis non satis est, vulpína addenda Jeżeli skóra lwa nie wystarcza, należy wdziąć jeszcze lisią; *Jeżeli czegoś nie potrafisz osiągnąć siłą, użyj podstęp.*

Si parva licet compónere magnis Jeżeli wolno porównywać rzeczy małe z wielkimi.

Si poénitet, haud nocet error Jeżeli jest skrucha, błąd nie wyrządza szkody.

Si quis te percússerit in déxteram maxíllam tuam, praebe illi et álteram Jeśli ktoś cię uderzy w prawy policzek, nadstaw mu i drugi. *(Ew. Mat. 5, 39)*

Si sal evanúerit, in quo saliétur Jeśli sól zwietrzeje, czym będzie się solić. (*Ew. Mat. 5, 13*)

Si sapis, sis apis! Jeśliś mądry, bądź jak pszczoła! (*Seneka*)

Si tacuisses, philósophus mansisses O, gdybyś milczał, dalej ucho-dziłbyś za mędrca. (*aleś rzekł i wyszła twoja głupota. Boecjusz, Pocięcha z filozofii 2, 7*).

Si vis amári, ama! Jeśli chcesz być kochanym, kochaj! (*Seneka, Listy moralne 9, 6*)

Si vis pacem, para bellum Jeśli chcesz pokoju, szykuj się do wojny. (*Wegecjusz*)

Si vis pacem, para iustítiam Jeśli chcesz pokoju, stosuj sprawiedli-wość. (*napis na Pałacu Pokoju w Hadze*)

Si vis pacem, para pacem Jeśli chcesz pokoju, o pokój się staraj.

Sic! Tak! Właśnie tak! (*wzmacniająca uwaga napisana po wyrazie czy zwrocie stwierdzająca, że tak właśnie został napisany oryginalny tekst*).

Sic cum inferióre vivas, quemádmodum tecum superiórem ve-lis vívere Tak żyj z mniej godnym, jakbyś chciał, by godniejszy żył z tobą.

Sic fata tulére Tak zrzędziły losy.

Sic fata volunt Tak chcą losy.

Sic itur ad astra Tak kroczy się do gwiazd. (*Wergiliusz, Eneida I, 9, 78*)

Sic transit gloria mundi Tak przemija chwała świata.

Signum témporis Znak czasu. (*Ew. Mat. 15, 3*)

Signum, cui contradicétur Znak, któremu sprzeciwiać się będą. (*Ew. Łuk. 2, 34*)

Silendo nemo peccat Milczeniem nikt nie grzeszy; *Milczenie złotem*.

Silva rerum Las różnych rzeczy. (*o książce zawierającej różnorodność treści. Cycon, O mówcy 3, 26, 103*)

Símia símia est, etiam si aúrea gestat insígnia Małpa jest małpą, nawet gdy nosi złote insygnia.

Símiles estis sepulcris dealbátis Podobni jesteście do grobów pobie-lanych. (*Ew. Mat. 23, 27*)

Simília simílibus cognoscuntur Rzeczy podobne poznaje się po po-dobnych. *Swój swojego rozpozna*.

Simília similibus curéntur (curantur) Podobne należy leczyć (leczy się) podobnym. (*dewiza medycyny homeopatycznej*)

Similibus enim simília gaudent Podobne cieszy się, gdy znajdzie podobnego. (*Makrobiusz, Saturnalia 7, 7, 12*)

Símilis símili gaudet Podobny raduje się, gdy znajdzie podobnego.

Sine amícis vita tristis esset Życie bez przyjaciół byłoby smutne.

Sine dúbio Bez wątpliwości.

Sine ira et stúdio Bez gniewu i zaangażowanej stronniczości. (*Tacyt, Roczniki I, 1*)

Sine labóre non erit panis in ore Bez pracy nie będzie chleba w ustach; *Bez pracy nie na kołaczy.*

Sine loco Bez oznaczenia miejsca *wydania książki.*

Sine mora Bez zwłoki.

Sínite parvulos veníre ad me Dopuście dzieciom przychodzić do mnie. (*Ew. Marka 10, 13*)

Sínite utráque créscere usque ad messem Dopuście obojgu rósć do żniwa. (*Ew. Mat. 13, 30*)

Sint quidam hómínes non re, sed nómine Niektórzy są ludźmi nie z istoty, ale tylko z nazwy. (*Cyceron, O powinnościach I, 105*)

Siste, viator! Wędrowcze, zatrzymaj się! Spocznij, przechodniu!

Sit autem sermo vester: est, est; non, non Niechaj mowa wasza będzie: tak, tak; nie, nie. (*Ew. Mat 5, 37*)

Sit licentia verbo! Niech będzie wolno użyć tego słowa!

Sit modus in rebus! Niech będzie zachowany umiar w sprawie (w postępowaniu)!

Sit nomen Dómini benedictum Niech imię Pańskie będzie błogosławione. (*Ks. Hioba 1, 21*)

Sit tibi terra levis! Niechaj ci ziemia lekką będzie! (*z liturgii pogrzebowej*)

Sit venia verbo! Niech mi wolno będzie powiedzieć! Miejcie wzgląd na to, co powiem!

Sol ómnibus lucet Słońce świeci dla wszystkich.

Solem e mundo tóllere videntur, qui amicitiam e vita tollunt
Wydaje się, że ci, którzy odrzucają w życiu przyjaźń, jakby pozbawiali ziemię słońca.

Solem suum oriri facit super bonos et malos Sprawia, że słońce jego wschodzi nad dobrymi i złymi. (*Ew. Mat. 5, 45*)

Spelunca latrónum Jaskinia zbójców. (*Ew. Mat. 21, 13*)

Sperandum est vivis, non est spes ulla sepultis Póki kto żyw, musi mieć nadzieję; dla pogrzebanych nadziei już brak.

Spes mater stultórum Nadzieja matką głupców.

Spíritus flat, ubi vult Duch tchnie, gdzie chce. (*Ew. Jana 3, 8*)

Spíritus movens Duch poruszający; *sprężyna działania*.

Spíritus quidem promptus est, caro autem infirma Duch jest wprawdzie ochoczy, ale ciało osłabłe. (*Ew. Mat. 26, 41*)

Sponte sua Z własnej woli; z własnego odruchu.

Sq. = Sequens; Sqq. = Sequentes Następne (*najczęściej o zdaniach*).

Stabat Mater Dolorósa Stała Matka boleściwa. (*z hymnu maryjnego*)

Stante pede Na stojącej nodze, *czyli natychmiast; na jednej nodze*. (*Horacy, Satyry I, 4, 9*)

Stat pro ratióne voluntas Wola stoi zamiast rozumu; *Wola władzy jest jakby uzasadnieniem rozumowym dla poddanych*.

Status nascendi Stan powstawania, rodzenia się.

Status quo ante Stan, który był przedtem; stan dawniejszy.

Status quo Stan, w którym jest; stan aktualny.

Stilus est óptimus magister dicendi Pióro do pisania jest najlepszym nauczycielem wymowy. (*Cyceron, O mówcy 1, 33, 150*); *Wpierw dobrze napisz, a potem i dobrze wygłosisz*.

Stricte Dokładnie, ściśle.

Stridor dentium Zgrzytanie zębów. (*Ew. Mat. 8, 12*). Zob. *Fletus... Taka ponoć ma być sytuacja potępionych*.

Stulíssimus est, qui hóminem aut ex veste, aut ex condicione aéstimat Najgłupszym jest ten, kto człowieka ocenia według szaty albo pozycji życiowej.

Stultítia, etsi adepta est, quod concupívit, numquam se tamen satis consecútam putat Głupota, chociaż osiągnęła to, co zapragnęła, to jednak ciągle będzie uważała, że nie osiągnęła dość.

Stultórum infinítus est númerus Niezliczona jest liczba głupców.

Stultórum plena sunt omnia Głupców wszystko jest pełne. (*Cyceron, Listy do przyjaciół 9, 22, 4*)

Stultum facit Fortúna, quem vult pérdere Kogo Fortuna (bogini losu) chce zgubić, czyni go głupcem.

Sua cuique fortúna in manu est Każdy dzierży swój los we własnej dłoni; *Każdy jest kowalem swojego szczęścia.*

Sua sponte Z własnej woli; z własnego odruchu.

Suae quisque fortúnae faber est Każdy jest cieślą swojego losu; *Każdy jest kowalem swojego losu. (Cezar)*

Suáviter in modo, fórtiter in re Łagodnie co do sposobu, stanowczo co do samej sprawy; *Delikatnie, ale skutecznie.*

Sub conditióne Pod warunkiem.

Sub hasta Pod drewnianą poprzeczką, *czyli w czasie licytacji.*

Sub Iove Pod Jowiszem, *czyli pod gołym niebem.*

Sub iúdice lis est Spór *jeszcze* u sędziego, *czyli sprawa jeszcze nie rozstrzygnięta.*

Sub lege libertas Wolność pod panowaniem prawa.

Sub secréto W tajemnicy.

Sub sigillo (signo) confessionis Pod pieczęcią (znakiem) tajemnicy spowiedzi, *czyli w konfesjonale, gdzie obowiązuje całkowita dyskrecja.*

Sub specie aeternitátis Pod postacią wieczności, *czyli z punktu widzenia nieskończoności.*

Sub specie Pod postacią; pod pozorem.

Sub Tuum praesidium confúgimus, Sancta Dei Génitrix Pod twoją obronę uciekamy się, Święta Boża Rodzicielko. *(z hymnu maryjnego)*

Sublata causa tóllitur effectus Z usunięciem przyczyny znika też skutek.

Sui géneris Swego rodzaju; swoistego typu.

Summa cum laude Z najwyższą pochwałą.

Summa sedes non capit duos Najwyższe stanowisko nie mieści dwóch; *Na najwyższym stanowisku miejsca starczy tylko dla jednego.*

Summa summárum Suma sum, *czyli po zsumowaniu wszystkiego razem. (Plaut, Gbur 1, 1, 4)*

Summum bonum Najwyższe dobro. *(Cyceron, O największym dobru i złu 1, 9, 29)*

Summum ius, summa iniúria Najwyższe prawo może być najwyższą krzywdą. (*Cyceron, O powinnościach I, 10, 33*); *Najwznieślejsze prawo, ale wykonywane bezdusznie, staje się krzywdzącą maszyną.*

Summum malum Największe zło.

Suo témpore W swoim czasie; w czasie właściwym.

Supérflua non nocent Nadmiar nie szkodzi.

Supra vires Ponad siły.

Sursum cápita! Głowy do góry! *Nie bądźcie zgnębieni!*

Sursum corda! W górę serca! (*z liturgii katolickiej*)

Sus Minérvam docet Świnia uczy Minerwę; *Uczył głupi mądrego.* (*Cyceron, Księgi akademickie 1, 5, 18*)

Sústine et ábstine Cierp i panuj nad sobą! Wytrzymaj i od zbytku się wstrzymaj! (*Dewiza stoików*).

Sutor ne supra crépidam iudicárit! Szewc niechaj nie wydaje wyroków dalej niż w okolicach trzewików. (*Pliniusz Starszy, Historia naturalna 35-36*); *Każdy niech pilnuje swojego nosa.*

Suum cuique Każdemu, co jego.

Tábula in naufrágio Deska z rozbitego statku; *Ostatnia deska ratunku.*

Tábula rasa Wyczyszczona tablica; czysta, nie zapisana tablica. (*Wg Locka taka jest dusza człowieka w chwili rodzenia się*).

Tácito consensu Za milczącym przyzwoleniem; za milczącą zgodą.

Taedium vitae Wstręt do życia. *Psychiczny dołek.*

Tandem bona causa triumphat Wreszcie słuszna sprawa tryumfuje; *Oliwa na wierzch wypływa.*

Tanta est potentia veritátis, ut se ipsa sua claritáte defendat Tak wielka jest potęga prawdy, że broni sama siebie samą oczywistością. (*Seneka*)

Tanta vis probitátis est, ut eam étiam in hoste diligámus Tak wielka jest moc szlachetności, że uznajemy ją nawet u wroga.

Tantum ergo Sacramentum Przed tak wielkim Sakramentem. (*z hymnu katolickiego*)

Tantum religio pótuít suadére malórum Do takiego nieszczęścia mogła popchnąć tylko religia. (*Lukrecjusz, O naturze rzeczy 1, 101*)

Tantum scimus, quantum memória tenémus Tyle wiemy, ile pamiętamy.

Tarde veniéntibus ossa Dla zbyt późno przychodzących - kości, czyli resztki z jedzenia; *Kto późno przychodzi, sam sobie szkodzi.*

Te Deum laudamus Ciebie, Boże, wielbimy. (z hymnu chrześcijańskiego)

Telum imbélle sine ictu Pocisk nieuzbrojony bez siły ciosu, czyli bezsilna groźba; *Osa, której wyrwano żądło; Pies, któremu wypadły zęby.*

Temperáta fortúna óptima Umiarkowane szczęście jest najlepsze.

Témpora labuntur tacitisque senéscimus annis Czas upływa, a my starzejemy się z cicho biegnącymi latami. (Owidiusz, *Fasti* 6, 771)

Témpora mutantur, nos et mutámur in illis Zmieniają się czasy, a my zmieniamy się wraz z nimi.

Témporis filia véritas Prawda jest córką czasu; *Czas i tak ukaże prawdę. Czas pokaże.*

Tempus dolórem lenit Czas łagodzi ból.

Tempus edax rerum Czas jest pożeraczem wszystkiego. (Owidiusz, *Metamorfozy* XV, 234)

Tempus est óptimus magister vitae Czas jest najlepszym nauczycielem życia.

Tempus fugit Czas ucieka. (Wergiliusz, *Georgiki* 3, 284)

Tempus omnia révelat Czas wszystko wyjawia.

Tempus veritátis filia Czas jest córką prawdy; *Czas pokaże; czas wyświecili prawdę.*

Tendit in árdua virtus Cnota zmierza ku rzeczom trudnym. (Owidiusz, *Listy z Pontu* 2, 2, 113)

Términus a quo Granica, od której się mierzy; *Data, od której coś się zaczyna.*

Términus ad quem Granica, do której się zmierza; punkt końcowy. *Czas, do którego się oblicza.*

Términus ante quem Granica, która była wcześniej; *Czas, przed którym coś nastąpiło.*

Terra incógnita (ignóta) Ziemia niepoznana (nieznana).

Terra, quae fluit lacte et melle Ziemia mlekiem i miodem płynąca. (Ks. *Wyjścia* 3, 8)

Tértium datur Jest dane trzecie wyjście; jest trzecia możliwość.

Tértium non datur Trzeciego wyjścia nie ma; nie ma trzeciej możliwości (*przy alternatywie*).

Testimonium maturitátis Świadek dojrzałości.

Testis enim mihi Deus Bóg mi świadkiem. (*List Pawła do Filipian 1, 8*)

Testis unus, testis nullus Jeden świadek to żaden świadek.

Theátrum mundi Teatr świata.

Theátrum virtutis consciéntia Sumienie jest widownią cnoty.

Thesaurus vitae fidéles amíci Skarbem w życiu są prawdziwi przyjaciele.

Tibi et igni Dla ciebie i ognia, *czyli po przeczytaniu spal*.

Tímeo Danaos et dona ferentes Boję się Danaów (Greków), nawet gdy przynoszą dary. (*Wergiliusz, Eneida II, 49*)

Tímeo hóminem uníus libri Lękam się człowieka jedynej książki, *czyli nieobiektywnego, ukierunkowanego jednostronnie*. (*św. Tomasz z Akwinu*)

Timor primus in urbe deos fecit Strach jako pierwszy stworzył bogów u mieszkańców miasta. (*Stacjusz, Tebaida III, 661*)

Tollátur abúsus, máneat usus! Niech będzie odrzucone nadużycie, niech zaś pozostanie użycie!

Tota philosophórum vita commentátio mortis est Całe życie filozofa jest rozmyślaniami o śmierci.

Totus mundus agit histrionem Cały świat gra komedię.

Tótiens quótiens Tylekroś ilekroś.

Tráhimur omnes stúdio laudis Wszystkich nas pociąga pragnienie sławy.

Trahit sua quemque voluptas Każdego pociąga jego własna namiętność. (*Wergiliusz, Bukoliki 2, 65*)

Tránseat a me calix iste Niech odejdzie ode mnie ten kielich. (*Ew. Mat. 26, 39*)

Tres faciunt collégium Trzej tworzą zespół.

Triginta argénteos Trzydzieści srebrników. (*Ew. Mat. 26, 15*). *Za tyle został zdradzony Jezus przez Judasza. Symbol zdrady.*

Tristis est ánima mea usque ad mortem Smutna jest dusza moja aż do śmierci. (*Ew. Mat. 26, 38*)

Tu es Petrus Ty jesteś Piotr. (*Ew. Mat. 16, 18*)

Tu ne cede malis, sed contra audéntior ito! Ty nie ustępuj przed złem, ale przeciwnie, mężniej idź do przodu.

Tu quoque, mi fili, Brute? Ty także, mój synu, Brutusie? (*słowa Cezara przed śmiercią, gdy także Brutus uderzał sztyletem. Swetoniusz, Boski Juliusz 82*).

Túnica própior pállio Tunika bliższa od płaszcza; *Bliższa ciała koszula. (Plaut, Trinummus 1159)*

Tu régere imperio pópulos, Románe, memento,

Hae tibi erunt artes: pacisque impónere mores,

Párcere subiectis et debelláre superbos.

Pamiętaj, Rzymianinie, że we władnym panowaniu nad ludami te niechaj ci przyświecają sztuki: wprowadzaj pokojowe obyczaje, bądź łaskawy dla podbitych, ale zwalczaj krnąbrnych. (*Wergiliusz, Eneida VI, 851*)

Turpe est áliud loqui, aliud sentíre Rzeczą obrzydliwą jest co innego mówić, a co innego myśleć (czuć).

Turpis avis proprium qui foedat stércore nidum Zły to ptak, który kala własne gniazdo.

Tuta timens Bojąc się nawet rzeczy bezpiecznych.

Ubi bene, ibi patria Gdzie dobrze, tam ojczyzna. (*Cyceron, Dysputy tuskulańskie V, 37*)

Ubi enim est thesaúrus tuus, ibi est et cor tuum Gdzie bowiem jest skarb twój, tam i serce twoje. (*Ew. Mat. 6, 21*)

Ubi enim sunt duo vel tres congregáti in nómine meo, ibi sum in medio eorum Gdzie bowiem dwóch albo trzech zgromadziło się w imię moje, tam ja jestem pośród nich. (*Ew. Mat. 18, 20*)

Ubi est concordia, ibi est victoria Gdzie zgoda, tam i zwycięstwo.

Ubi est confessio, ibi est remissio Gdzie jest wyznanie winy, tam i odpuszczenie grzechu. *Gdzie skrucha, tam i przebaczenie.*

Ubi ius incertum, ibi ius nullum Gdzie prawo niejasne (wątpliwe), tam w ogóle nie ma prawa.

Ubi lex, ibi poena Gdzie jest prawo, tam i kara (*za przekroczenie go*).

Ubi opes, ibi amíci Gdzie jest bogactwo, tam i przyjaciele. (*Pakuwiusz*)

Ubi ordo déficit, nulla virtus súfficit Gdzie brak porządku, tam żadna cnota nie wystarcza.

Ubi societas, ibi ius Gdzie społeczeństwo, tam musi być i prawo.

Ubi tu Caius, ibi ego Caia Gdzie ty, Gajuszu, tam i ja Gaja. (*słowa wypowiedane w starożytnym Rzymie przez narzeczoną przy ślubie; formuła przy zaślubinach*)

Ubicúmque homo est, ibi beneficii locus est Gdziekolwiek jest człowiek, tam i miejsce na czynienie dobra.

Última ratio Ostateczny argument; racja ostateczna.

Última Thule Najdalsza wyspa Thule. (*Kres czegoś, ostateczna granica. Wergiliusz, Georgiki I, 32*)

Ultra posse nemo obligátur Nikt nie jest zobowiązany czynić więcej niż może.

Ultra vires Ponad siły.

Umbram suam timet Boi się własnego cienia. (*o człowieku strachliwym*)

Una hirundo non facit ver Jedna jaskółka nie czyni wiosny. (*Arystoteles, Etyka nikomachejska 1, 1098 a*)

Una salus victis nullam speráre salútem Jedyne ocalenie dla zwyciężonych to nie oczekiwać żadnego ocalenia. (*Wergiliusz, Eneida II, 354*)

Una via ex multis Jedna z wielu dróg; *jedna z wielu możliwości.*

Una voce Jednym głosem; jednogłośnie.

Unitis víribus Wspólnymi siłami.

Univérsitas (Litterárum) Ogół nauk; Uniwersytet.

Uno acto Jednym, *nieprzerwanym* działaniem.

Uno ánimo Jednym duchem, jednomyślnie.

Uno crine tráhitur voluntárius Ochotnika wystarczy ciągnąć za jeden tylko włos; *Ochotnik nie musi być przymuszany do działania.*

Unum óvile et unus pastor Jedna owczarnia i jeden pasterz. (*Ew. Jana 10, 16*)

Unus et incorporális Deus Jeden jest Bóg i bezcielesny. (*Ksenofanes*)

Unus et sempiternus tantum Deus est Jedyne Bóg jest jedyny i wieczny. (*Melissos*)

Unus homo nobis cunctando restítuit rem Jeden człowiek zwlekaniem przywrócił nam sprawę do porządku. (*Cyceron, O starości 4, 10*)

Unus pro multis Jeden za wielu. (*Wergiliusz, Eneida 5, 814*)

Unus testis, nullus testis Jeden świadek to żaden świadek.

Urbi et orbi Miastu (Rzymowi) i światu. (*błogosławieństwo papieskie*)

Urbs aeterna Wieczne miasto, czyli Rzym.

Usque ad consummationem saeculi Aż do skończenia wieku. (*Ew. Mat. 28, 20*)

Usque ad finem Aż do końca.

Usque ad naúseam Aż do znudzenia.

Usurpatio iuris Przywłaszczenie sobie prawa (uprawnienia).

Usus est magister rerum Praktyka jest nauczycielem wszystkiego.

Usus est tyrannus Zwyczaj jest tyranem.

Usus est unus legum corrector Praktyka jest jedynym korektorem prawa. *Skuteczność prawa można sprawdzić jedynie w życiu.*

Usus magister est óptimus Praktyka jest najlepszym nauczycielem.

Ut ager, quamvis fértilis, sine cultúra fructuósus esse non potest, sic sine doctrína ánimus Jak rola, chociaż żyzna, bez pielęgnacji nie może przynosić obfitego owocu, tak i duch bez nauki. (*Cycceron, Dysputy tuskulańskie II, 4*)

Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas Chociaż brak sił, to jednak sama chęć jest godna pochwały. (*Owidiusz, Listy z Pontu III, 4, 79*)

Ut fábula docet Jak poucza bajka.

Ut fama fert Jak wieść niesie.

Ut hómini ridére, ita cani latráre próprium est Jak człowiekowi właściwy jest śmiech, tak psu szczekanie.

Ut mos est Według zwyczaju; jak nakazuje obyczaj. (*Juwenalis, Satyry VI, 392*)

Ut salutábis, ita salutáberis Jak będziesz pozdrawiał, tak i zostaniesz pozdrowiony; *Jak ty komu, tak on tobie.*

Ut sementem féceris, ita metes Jak posiejesz, tak i będziesz żął; Jaki siew, taki plon. (*Cycceron, O mówcy 2, 65, 261*)

Ut sis nocte levis, sit tibi cena brevis Byś był lekki w nocy, krótko przebywaj na uczcie; *Nie objadaj się wieczorem, jeśli chcesz spokojnie spać.*

Ut unum sint Aby byli jednością. (*Ew. Jana 17, 22*)

Uti, non abúti! Używać, ale nie nadużywać!

Útile dulci miscére Łączyć pożyteczne z przyjemnym.

Útinam falsus vates sim! Obym był fałszywym prorokiem! (*Liwiusz, Dzieje Rzymu XXXI, 10*).

Útinam ita velint súperi! Oby taka była wola niebian!

V. = Vide! Patrz!

Vacat Miejsce jest wolne.

Vácuá vasa plúrimum sonant Puste naczynia najwięcej dźwięczą. *Im kto w środku bardziej pusty, tym bardziej hałasuje.*

Vade in pace! Idź w pokoju! (*Ew. Mat. 8, 48*)

Vade mecum! Chodź ze mną! *Nazwa podręcznika, z którym stale się przebywa; poradnik.*

Vae mihi! Biada mi!

Vae mísero mihi! Biada mi nieszczęsnemu!

Vae mundo a scándalis Biada światu z powodu zgorszenia. (*Ew. Mat. 18, 7*)

Vae soli! Biada samotnemu!

Vae victis! Biada zwyciężonym! (*Liwiusz, Dzieje Rzymu V, 48*)

Vale et memor sis mei! Żegnaj i pamiętaj o mnie!

Vale! Valéte! Żegnaj! Żegnajcie!

Valles lacrimárum Padół łez. (*Ps 83, 7*)

Vánitas vanitátum et ómnia vánitas Marność nad marnościami i wszystko marnością. (*Księga Eklezjastes I, 2*)

Vare, Vare, redde mihi legiónes! Warusie, Warusie, zwróć mi moje legiony! (*Słowa cesarza Oktawiana po klęsce w Lesie Teutoburskim. Swetoniusz, Życie Augusta 23*)

Vária Rozmaitości.

Váriae sunt rerum figúrae Różne są kształty rzeczy; *Różnie się rzeczy układają.*

Variante causa variátur effectus Zmiana przyczyny powoduje zmianę skutku.

Variátio delectat Rozmaitość cieszy.

Varietas delectat Różnorodność zachwyca.

Varium et mutabile est semper femina Kobieta jest zawsze istotą kapryśną i zmienną. (*Wergiliusz, Eneida 4, 568*)

Vasa inania plurimum sonant Puste naczynia najbardziej dźwięczą;
Kto ma pusto w głowie, ten najbardziej hałasuje.

Vaticinia post eventum Przepowiednie po wydarzeniu.

Vel Lub

Vel sapientissimus errare potest Nawet najmądrzejszy może się pomylić.

Veni, Creator Spiritus Przybądź, Duchu Stworzycielu. (*z hymnu o Duchu Świętym*)

Veni, vidi, vici Przybyłem, zobaczyłem, zwyciężyłem. (*Tak Cezar zawiadomił senat rzymski o zwycięstwie pod Zelą*)

Veni, vidi, Deus vicit Przybyłem, zobaczyłem, Bóg zwyciężył. (*Tak sparafrazował słowa Cezara Jan Sobieski po zwycięstwie pod Wiedniem*)

Venia docendi (loquendi) Zezwolenie na nauczanie (przemawianie).

Venia primum delinquenti Pobłażliwość wobec dopuszczającego się przestępstwa po raz pierwszy.

Venia sit! Niech będzie wolno! Za pozwoleniem!

Veniam petimusque damusque O łaskę prosimy i łaską obdarzamy.
(*Horacy, Sztuka poetycka 11*)

Venit morbus eques, suevit abire pedes Choroba przybywa szybko jak koń, odchodzić zaś zwykła jak piechur.

Ventis verba profunderere Rzucić słowa na wiatr. (*Lukrecjusz, O naturze rzeczy 4, 931*)

Venturae memores iam nunc estote senectae Już teraz pamiętajcie o nadchodzącej starości. (*Owidiusz, Sztuka kochania IV, 59*)

Verae amicitiae sempiternae sunt Prawdziwe przyjaźnie są wieczne.

Verba magistri Słowa nauczyciela (mistrza), czyli o pełnym autorytecie.

Verba movent (docent), exempla trahunt Słowa wzruszają (pouczają), przykłady pociągają.

Verba praescripta Słowa polecane, wskazane.

Verba prave detorta Słowa złośliwie przekręcone.

Verba veritatis Słowa prawdy.

Verba volant, scripta manent Słowa ulatują, ale to, co napisane, trwa.

Verbum est magnus dóminus Słowo jest wielkim panem; *słowem można wiele zdziałać. (Gorgiasz)*

Verbum nóbile Słowo szlacheckie; słowo honoru.

Verbum nóbile debet esse stáBILE Słowo honoru powinno być niezmiennie; *To, co przyrzeczone, powinno być dotrzymane.*

Verbum sapienti sat est Mądrymu wystarczy jedno słowo.

Véritas est adaequatio rei et intellectus Prawda jest zgodnością rzeczy i myśli.

Véritas filia témporis Prawda jest córką czasu. *(Geliusz, Noce attyckie)*

Véritas liberábit vos Prawda was wyzwoli. *(Ew. Jana 8, 32)*

Véritas ódium parit, obséquium amícos Prawda rodzi nienawiść, uległość - przyjaciół. *(Terencjusz, Andria 1, 68)*

Véritas prémitur, non opprímitur Prawda jest uciskana, ale nie zdławiona.

Véritas vitae est viáticum caríssimum Prawda jest najdroższym podarkiem na drogę życia.

Verso Na odwrotnej stronie. *Tak oznacza się lewą stronę książki, najczęściej parzystą. (zob. Recto)*

Verte! Odwróć kartkę!

Verum amícum pecunia non parábis Prawdziwego przyjaciela za pieniądze nie kupisz.

Verum est, ut bonos boni díligant Prawdą jest, że szlachetni kochają szlachetnych.

Vetérrimus hómini óptimus amícus est Najstarszy przyjaciel jest dla człowieka najlepszy.

Veto Nie pozwalam; zabraniam.

Vetustátem nóvitas, umbram fugat véritas, nocem lux elíminat
Nowość unika dawności, prawda odgania ciemności, noc stroni od światłości.

Vexat censúra columbas Cenzura nęka gołębie. *Wiesza się drobnych złodziei, a przyjmuje na salonach aferzystów.*

Via Drogą przez jakąś miejscowość.

Via crucis Droga krzyżowa.

Via trita, via tuta Droga przetarta jest drogą bezpieczną.

Vice versa Na odwrót; nawzajem.

Vicínus bonus ingens bonum Dobry sąsiad to ogromne dobro.

Vicísti, Galilaée! Galilejczyku, zwyciężyłeś! (*ostatnie słowa Juliana Apostaty o Jezusie*)

Victus et amíctus Wyżywienie i odzienie; Wikt i opierunek.

Vídeant cónsules, ne quid detrimenti res pública cápiat! Niechaj baczą konsulowie, by rzeczpospolita nie doznała uszczerbku! (*formuła senatu rzymskiego przy ogłaszaniu stanu wyjątkowego. Zob. Caveant consules...*)

Vidélicet Mianowicie. Rozumie się.

Vídeo lupum Widzę wilka. *O wilku mowa, a wilk tuż, tuż.*

Vídeo melióra probóque, deterióra sequor Widzę, to co lepsze, próbuję to osiągnąć, ale idę za gorszym. (*Owidiusz, Metamorfozy VII, 20*)

Vidére nostra mala non póssumus; alii simul delínquunt, cen-sóres sumus Nie potrafimy dostrzec naszych przywar; gdy jednak inni popełniają błędy, stajemy się cenzorami.

Vides féstucam in óculo fratris tui, et trabem in óculo tuo non vides? Widzisz źdźbło w oku brata twego, a belki w oku twoim nie widzisz? (*Ew. Mat. 7, 3*)

Vigiláte itaque, quia nescítis diem neque horam Czuwajcie zatem, bo nie znacie dnia ani godziny. (*Ew. Mat. 25, 13*)

Vile donum, vilis gratia Marny podarunek, marna też wdzięczność.

Vílius argentum est auro, virtútibus aurum Srebro marniejsze niż złoto, ale złoto mniej warte od cnoty.

Vim vi repéllere licet Wolno siłę odpierać siłą. "*Gwałt niech się gwałtem odciska*".

Víncere scis, Hállnibal, victoria uti nescis Potrafisz, Hannibalu, zwyciężać, ale nie umiesz zwycięstwa wykorzystać. (*Liwiusz, Dzieje Rzymu III, 1, 4*)

Víncula da linguae vel tibi víncula dabit Nałóż więzy na język albo tobie więzy nałóży; *Nie bądź gadułą, bo gadulstwo stanie się dla ciebie zgubą.*

Vincuntur molli péctora dura prece Nawet twarde serca miękną pod wpływem łagodnej prośby.

Vino p llite curas! Winem rozpraszcacie troski!; *Na frasunek dobry trunek (Horacy).*

Vinum laetificat cor hóminis Wino rozwesela serce czlowieka. *(Ps 103, 15)*

Vir bonus semper tiro Dobry czlowiek zawsze nowicjuszem *(zawsze ma się czego uczyć).*

Vires mentis et c rporis sine lab ris exercitati ne torpescunt Siły umysłu i ciała słabną bez pracowitego treningu.

Viribus un tis Połączonymi siłami.

Virtus amicitiam et gignit et c ntinet Cnota rodzi i podtrzymuje przyjaźń.

Virtus nullam m rcedem p stulat Cnota nie domaga si  żadnej zapłaty.

Virtus sola hómines beatos reddit Tylko cnota czyni ludzi szcz liwymi.

Virt ti milit ri Żołnierskiemu m stwu *(krzyż wojskowy za odwag ).*

Virt ti  mnia parent Wszystko jest posłuszne cnocie. *(Salustiusz)*

Vis centr fuga Siła odśrodkowa.

Vis centr peta Siła dośrodkowa.

Vis cómica Siła komizmu.

Vis in rtiae Siła bezwładności.

Vis legis Siła prawa.

Vis maior Siła wyższa.

Vis probandi Siła dowodzenia.

Vis vim vi pellit Siła sił  sił  odpiera.

Vis vit lis Siła życiowa, siła żywotności.

Vita brevis, ars longa Życie trwa krótko, sztuka zaś dluo. *(Hippokrates)*

Vita comm nis Życie wspólnotowe, *np. w klasztorze.*

Vita mortu rum in memória viv rum est p sita Życie zmarłych zostało złozone w pamięci żywych. *Pamięć o zmarłych jest obowiązkiem żywych. (Cyceron, Przeciw Antoniuszowi 9, 5)*

Vita mutatur, non t llitur Życie się zmienia, ale się nie kończy. *(z liturgii pogrzebowej)*

Vita saepius regitur fortuna quam sapientia Życiem częściej kieruje los (przypadek) niż mądrość (rozum).

Vita sine litteris mors est Życie bez nauki to śmierć.

Vita somnium breve Życie jest krótkim snem.

Vita, si uti scias, longa est Życie jest wystarczająco długie, jeśli tylko potrafisz go używać.

Vitae sal amicitia Przyjaźń jest solą życia.

Vitae, non scholae discendum est Należy się uczyć nie dla szkoły, ale dla życia.

Vitia sine praeceptore discuntur Występków uczymy się bez nauczyciela.

Vituperia stultorum laus est Nagana ze strony głupców jest pochwałą.

Viva voce Żywym głosem, czyli w ustnym oświadczeniu.

Vivant! Vivat! Niech żyją! Niech żyje!

Vivat Académia, vivant professóres! Niech żyje Uczelnia, niech żyją profesorowie! (z pieśni studenckiej "Gaudeamus igitur")

Vivat, crescat, flóreat! Niech żyje, wzrasta, kwitnie!

Vive memor, quam sis aevi brevis Żyj pomny tego, jak jesteś krótkowieczny.

Vivere est cogitare Życ to znaczy myśleć. (Cyceron, Dysputy tuskulańskie V, 38, 111)

Vivere est militare Życ to znaczy walczyć; Życie to walka. (Seneka, Listy moralne 96, 5)

Vivos voco, mórtuos plango, fúlgura frango Żywych zwołuję, zmarłych oplakuję, gromy przełamuję. (napis na dawnych dzwonach kościelnych)

Volatília caeli Ptaki niebieskie. (Ew. Mat. 6, 26)

Volens nolens Chcąc, nie chcąc.

Volentem fata ducunt, nolentem trahunt Chętnego losy prowadzą, wloką zaś opornego. (Seneka, Listy 107, 11)

Volenti nil impossíbile Dla chcącego nic niemożliwego.

Volenti non fit iniúria Chcącemu (zgadzającemu się) nie dzieje się krzywda. (w sprawach o gwałt)

Voluntário nihil diffícile Dla chcącego nie ma nic trudnego. Dobrowolnie potrafimy więcej zrobić niż pod przymusem.

Voluntas regis suprēma lex Wola króla jest najwyższym prawem.
(zasada monarchii absolutnej).

Voluptas ventris tui est principium et radix omnis boni Pierwszą zasadą i korzeniem wszelkiego dobra jest rozkosz dla żołądka. (Epi-
kur)

Vos estis lux mundi Wy jesteście światłem świata. (Ew. Mat. 5, 14)

Vos estis sal terrae Wy jesteście solą ziemi. (Ew. Mat. 5, 13)

Vos valéte et plaúдите! Wy zaś żegnajcie i głośno klaskajcie! (formuła
oznaczająca koniec przedstawienia).

Votum separátum Odrębne zdanie; wniosek inny niż pozostałych;
Zdanie mniejszości odmienne od wniosku większości.

Vox clamantis in deserto Głos wołającego na pustyni (O Janie
Chrzycielu. Ew. Mat. 3, 3).

Vox pópuli, vox Dei Głos ludu jest głosem Boga. (zasada demokracji)

Vox uníus, vox nullíus Głos jednego to głos żadnego; Głos jednego to
żaden głos.

Vulgus amicítias utilitáte probat Motłoch docenia przyjaźń według
korzyści.

Vulgus profánum Tłum nieuświadomiony.

Vúlnerant omnes, última necat Wszystkie (godziny) ranią, ostatnia
zabija. (napis na zegarach)

Vúlpes pílum mutat, non mores Lis tylko sierść zmienia, a nie oby-
czaje. (Swetoniusz, Boski Wespazjan 16)

1. Sentencje łacińskie z tłumaczeniem polskim - 1

2. Sentencje łacińskie z tłumaczeniem polskim i niemieckim - 112

3. Sentencje greckie z tłumaczeniem łacińskim i polskim - 184

4. Wykaz autorów sentencji - 223

Sentencje łacińskie
z tłumaczeniem polskim (Piotr Wietrzykowski)
i niemieckim (Sabina Traut)

A cápite

Od głowy, od początku; w drukiarstwie: od początku wiersza, od nowej linijki (akapit).

Vom Anfang an (bezogen z.B. auf ein Buchkapitel; in der Musik: Da capo).

A línea

Od nowej linijki.

Vom Anfang des Kapitels an.

A máximis ad mínima

Od największych do najmniejszych; od spraw najważniejszych do najbardziej błahych.

Vom Größten zum Kleinsten.

A notióribus ad ignotióra

Od bardziej znanych do znanych mniej; badając coś wychodzimy od rzeczy znanych, by poznać nieznaną.

Vom Bekannteren zum weniger Bekanntem.

A novo

Od nowa; od nowego.

Von Neuem.

A posterióri

Wychodząc w rozumowaniu od następnego, późniejszego; na podstawie doświadczenia, faktów; wnioskowanie ze skutków (o przyczynach).

Vom Späteren her; im nachhinein.

A prióri

Wychodząc w rozumowaniu od wcześniejszego, przed doświadczeniem, z założenia; wnioskowanie z przyczyn o skutkach; wyrażam sąd będąc np. do kogoś uprzedzonym.

Vom Früheren her; *von vornherein.*

A.Ch. n. = Ante Christum natum

Przed narodzeniem Chrystusa.

Vor Christi Geburt.

A.m. = Ante merídiem

Przed południem.

Vormittags.

A.U.C. = Ab Urbe cóndita

Od założenia Miasta (*czyli Rzymu, ponieważ Urbs, pisane z dużej litery = Rzym. Tytuł dzieła Liwiusza*).

Von der Gründung der Stadt Rom an *gerechnet. Titel des Geschichtswerkes des Livius.*

Ab imo corde

Z głębi piersi, serca, *serdecznie.* (Lukrecjusz)

Aus tiefstem Herzen; *aus Herzensgrund..* (Lukrez)

Ab orígene

Od początku.

Vom Ursprung an.

Ab ovo usque ad mala

Od jaja aż do jabłek, *od samego początku aż do końca. U Rzymian uczta zaczynała się od przekąski - jajka, a kończyła na jabłkach. (Horacy)*

Vom Ei bis zu den Äpfeln; *vom Anfang bis zum Ende, weit ausholend. Eier bildeten den Anfang, Äpfel den Abschluss einer römischen Hauptmahlzeit. (Horaz)*

Absolútum dominium

Władza absolutna.

Unbedingte Herrschaft.

Acta est fábula

Sztuka została odegrana; *Sprawa została zakończona.*

Die Geschichte ist zu Ende.

Ad acta

Do akt odłożyć sprawę; *sprawa być może znalazła swój koniec już tylko w archiwum.*

Zu den Akten.

Ad arbitrium

Do samodzielnego osądu, rozstrzygnięcia według woli.

Nach Willkür, willkürlich, *nach freiem Ermessen.*

Ad captandam benevolentiam

Dla pozyskania życzliwości; *by wzbudzić przychylne nastawienie do siebie, pod publiczność.*

Um das Wohlwollen *der Zuhörerschaft* zu gewinnen.

Ad deliberandum

Do rozważenia; *rozważ to, byś nie strzelił głupstwa!*

Zur Überlegung.

Ad exemplum

Dla przykładu.

Zum Beispiel.

Ad finem

Do końca.

Bis zum Ende.

Ad gustum

Do smaku; *przypraw sobie tak, aby ci smakowało.*

Nach Geschmack.

Ad hoc

Specjalnie, tylko do tego; bez zamiaru ogólniejszego zastosowania; doraźnie, na chwilę, na już, na teraz.

Für dies; *für jetzt, für den Augenblick.*

Ad infinitum

Do nieskończoności.

Ins Unbegrenzte; *ohne Ende.*

Ad ínterim

Na tymczasem, tymczasowo; *bez określenia stałego czasu pobytu.*
Einstweilen, für die Zwischenzeit.

Ad Kalendas Graecas

Na Greckie Kalendy (*a tych Grecy nie mieli, czyli na “święty Nigdy”*).
An den griechischen Kalenden; *nie, am “Sankt Nimmerleins–Tag”*.

Ad líbitum

Do woli; jak się podoba; według swojego zdania.
Nach Belieben.

Ad meliora témpora

Do lepszych czasów.
Auf bessere Zeiten.

Ad multos annos

Do wielu lat *żyj!*; *Sto lat! żyj nam wiele lat!*
Auf viele Jahre! (*als Glückwunsch*)

Ad patres (veníre)

Do ojców (pójść), *tnz. umrzeć.*
Zu den Vätern (kommen), *sterben.*

Ad perpétuam rei memoriam

Na wieczną rzeczy pamiątkę. (*napis na pamiętnikach*)
Zur ewigen Erinnerung an diese Angelegenheit.

Ad persónam

Do osoby się odnieść; *w dyskusji podnieść argument tyczący rozmówcy.*
Auf eine *bestimmte* Person bezogen.

Ad rem

Do rzeczy wrócić (gdy rozmowa zbacza z tematu).
Zur Sache.

Ad unum omnes

Wszyscy co do jednego, *bez wyjątku.*
Alle bis auf den Letzten, *alle ohne Ausnahme.*

Ad usum Delphíni

Na użytek Delfina, *czyli młodocianego następcy tronu we Francji; publikacja okrojona na użytek młodzieży.*

Zum Gebrauch für den Dauphin; *zensiert (für die Erziehung des französischen Kronprinzen).*

Ad usum externum

Do użytku zewnętrznego (*o lekarstwach np. maściach, ale i coś na użytek dla kogoś z zewnątrz*).

Zum externen Gebrauch.

Ad usum internum

Do użytku wewnętrznego (*o lekarstwach np. czopki, ale i dla naszej wewnętrznej grupy*).

Zum internen Gebrauch.

Ad usum proprium

Do użytku własnego, na własny użytek.

Zum eigenen Gebrauch.

Ad vitam aeternam

Na życie wieczne, *na zawsze; pójść do życia wiecznego, do nieba.*

Zum ewigen Leben; *auf ewig.*

Ad vocem

Do słowa *tegoż chcę się odnieść; chcę coś dopowiedzieć.*

Zum Wort; *bezüglich.*

Addenda

To, co należy dołożyć; przypisy, załączniki.

Ergänzungen.

Adulescentia est tempus discendi, sed nulla aetas sera est ad discendum

Młodość jest czasem nauki, ale żaden wiek nie jest zbyt późny do podjęcia nauki.

Die Jugend ist die Zeit des Lernens, aber zu keiner Zeit ist es zu spät zum Lernen.

Advocatus Dei

Adwokat Boga (*w procesach kanonizacyjnych uzasadniający świętość kandydata na ołtarze*).

Anwalt Gottes; *derjenige, welcher für die Selig- oder Heiligsprechung einer Person eintritt*.

Advocatus diaboli

Adwokat diabła (*w procesach kanonizacyjnych szuka dziury w całym, stara się wynajdywać wszystkie mankamenty z życia kandydata na ołtarze*); *przenośnie: obrońca złej sprawy*.

Anwalt des Teufels; *derjenige, welcher gegen die Selig- oder Heiligsprechung einer Person Bedenken äußert*.

Álea iacta est!

Kości (dosł. kostka do gry) zostały rzucone (*powiedział Cezar przekraczając Rubikon i rozpoczynając w 49 r. p.n.e. wojnę domową. Swetoniusz*); *rozpoczęła się hazardowa gra o niepewnym wyniku*.

Der Würfel ist geworfen; *das Wagnis ist eingegangen; die Entscheidung ist gefallen. (Caesar 49 v. Chr. bei der Überschreitung des Grenzflusses Rubikon, die den Bürgerkrieg gegen Pompeius eröffnete. Sueton)*.

Álias

Inaczej zwany; innym razem.

Ein andermal; sonst.

Álibi

Gdzie indziej *być w momencie popełnienia przestępstwa; dowód niewinności, bo mnie na miejscu przestępstwa nie było*.

Anderswo; *Nachweis, dass man zur Tatzeit woanders war*.

Álitur vitium vivitque tegendo

Wada podраста i życie jej jest podtrzymywane, gdy jest w ukryciu.

Ein Missstand erhält Nahrung und Leben, wenn man versucht, ihn zu verhehlen.

Alma Mater

Matka Karmicielka (*studenci o swojej uczelni*).

Nährende Mutter; *ehrende Bezeichnung von Universitäten und Hochschulen*.

Alter áterum docet.

Jeden uczy drugiego.

Einer lehrt den anderen.

Áltius, cítius, fórtius

Wyżej, szybciej, mocniej. (*zasada olimpizmu*)

Höher, schneller, stärker. (*Als heutiges Motto der Olympischen Spiele: schneller, höher, weiter*).

Amícus certus in re incerta cérnitur

Niezawodnego przyjaciela poznaje się w sytuacji niepewnej; *prawdziwych przyjaciół poznajemy w biedzie*. (Enniusz)

Ein zuverlässiger Freund wird in unsicherer Lage erkannt. (*Ennius bei Cicero*)

Amittit merito proprium, qui alienum áppetit

Słusznie traci swoje, kto sięga po cudze. (Fedrus)

Zu Recht verliert sein Eigentum, wer Fremdes begehrt. (*Phaedrus*)

Amor patriae

Miłość ojczyzny; patriotyzm.

Liebe zum Vaterland.

Amóre, more, ore, re iunguntur amicitiae

Przyjaźnie nawiązują się z miłości, zwyczaju, wyglądu, interesu.

Durch Liebe, Verhalten, Worte und Taten werden Freundschaften geknüpft/gefestigt.

Anáthema sit!

Niech będzie przeklęty! (*uroczysta klątwa kościelna*)

Verflucht sei er! *Formel für die Exkommunikation aus der katholischen Kirche*.

Ánima damnáta

Dusza potępiona; skazana na zagładę.

Verdammte Seele.

Ánimal rationále

Zwierzę rozumne.

Vernunftbegabtes Wesen.

Anno currente

W bieżącym roku.

Im laufenden Jahr.

Anno Dómini

W roku Pańskim.

Im Jahre des Herrn.

Antídotum

Odtrutka.

Gegengabe; *Gegengift*.

Appendix

Dodatek; aneks, suplement.

Anhang.

Aqua destilláta

Woda destylowana, skroplona.

Destilliertes Wasser.

Aqua vitae

Woda życia; *wódka*.

”Lebenswasser”; *Aquavit*.

Árbiter elegentiárum

Znawca w sprawach elegancji, mody (*przydomek Petroniusza. Tacyt*).

Schiedsrichter in Angelegenheiten des Geschmacks (*so Tacitus über Petron*).

Árdua prima via est

Pierwsza droga jest stroma.

Im Anfang ist der Weg beschwerlich; *aller Anfang ist schwer*.

Arma virumque cano

Opiewam czyny orężne męża. (*Pierwsze słowa Eneidy Wergiliusza*)

Waffen besinge ich und den Mann. (*Beginn der Aeneis Vergils*).

Ars amandi

Sztuka kochania.

Die Kunst zu lieben.

Ars longa, vita brevis

Życie jest krótkie, długo zaś trwa *prawdziwa* sztuka. (Hippokrates)

Die Kunst ist lang (*beansprucht lange Zeit*), das Leben ist kurz. (Hippokrates).

Ars non habet osórem nisi ignorantem

Sztuka nie ma wroga, chyba że to ignorant.

Die Kunst hat nur den zum Hasser, der sie nicht kennt.

Arte et Marte

Sztuką i Marsem (*czyli orężem*) walczyć. *Dyplomatycznymi sposobami i zbrojnie.*

Mit *diplomatischer* Kunst und Krieg.

Artes liberáles

Sztuki wyzwolone (*w średniowieczu 7 nauk świeckich stanowiących wstęp do studiów wyższych. Składały się z a. trivium: gramatyka, retoryka, dialektyka; b. quadrivium: arytmetyka, geometria, muzyka, astronomia*).

Die freien Künste; *die sieben wissenschaftlichen Disziplinen, die eines freien Menschen würdig sind. Sie werden unterteilt in das sogenannte Trivium (Grammatik, Rhetorik, Dialektik) und das Quadrivium (Arithmetik, Geometrie, Musik, Astronomie).*

Artíficem commendat opus

Dzieło poleca artystę.

Den Künstler empfiehlt das Werk.

Ásinus ásino pulchérrimus

Osioł dla osła jest najpiękniejszy.

Der Esel ist für den Esel der Schönste.

Assídue addiscens ad senium venio

Doucząc się nieustannie dochodzę do starości.

Beständig hinzulernend werde ich alt.

Audentes Fortúna iuvat decoratque coróna

Odważnych Los wspiera i koroną wieńczy. (Wergiliusz)

Die Wagemutigen unterstützt das Glück und ziert sie mit einer Krone. (Vergil)

Audi multa, dic pauca!

Słuchaj wiele, mów mało!

Höre vieles, sage wenig!

Audi, vide, sile!

Słuchaj, patrz i milcz!

Höre, sieh, schweige!

Audiatur et áltera pars!

Niech również i druga strona zostanie wysłuchana! (*zasada prawnicza*)

Auch die andere Partei soll gehört werden!

Aurea mediócritas

Złoty umiar, złoty środek. (Horacy)

Die goldene Mitte; *der goldene Mittelweg*. (Horaz)

Aut prodésse volunt aut delectáre poétae

Poeci zaś pragną albo pomagać albo też wzbudzać zachwyty. (Horacy)

Die Dichter wollen entweder nützen oder erfreuen. (Horaz)

Ave, Caesar, moritúri te salútant

Witaj, cesarze, pozdrawiają cię idący na śmierć. (*tak witali cesarza gladiatorzy*)

Sei gegrüßt, Caesar, die Todgeweihten grüßen dich.

Beneficia meminisse debet is, in quem collata sunt; non commemorare debet, qui cóntulit

O dobrodziejstwach powinien pamiętać ten, kto ich doświadczył; nie powinien wypominać ten, kto nimi obdarzył.

An Wohltaten soll sich erinnern, wem sie zuteil wurden; nicht an sie erinnern soll, wer sie erwiesen hat.

Biblia paúperum

Biblia ubogich, czyli w obrazkach dla analfabetów.

Bibel der Armen *d.h. der Analphabeten*; *gemeint sind die bildlichen Darstellungen biblischer Texte im Kirchenraum*.

Bis dat, qui cito dat

Dwa razy daje, kto szybko daje.

Zweifach gibt, wer schnell gibt.

Bis

Dwa razy.

Zweimal; noch einmal (als Aufforderung zu einer Wiederholung).

Bis vincit, qui se vincit in victoria

Dwukroć zwycięża, kto siebie zwycięsko pokona. (*zasada etycznej walki z wadami*)

Zweifach siegt, wer sich im Sieg besiegt (*sich bei einem Sieg maßvoll verhält*).

Bona fide

W dobrej wierze.

Gewissenhaft, aufrichtig, ernsthaft; in gutem Glauben.

Bono dómno quot servi tot amíci, malo dómno quot servi tot inimíci

Dobry pan ilu ma niewolników, tylu też przyjaciół, zły zaś pan ilu ma niewolników, tylu wrogów.

Ein guter Herr hat so viele Freunde wie Sklaven; ein schlechter Herr hat so viele Feinde wie Sklaven.

Bonum commúne/públicum

Dobro wspólne, powszechne, ogólne.

Gemeingut.

Bonus intra, melior exi!

Wejdz dobry, wyjdź zaś jeszcze lepszy!

Als Guter gehe hinein, als Besserer gehe heraus!

Bráccium civíle

Ramię władzy cywilnej.

Der Arm der zivilen Gewalt; *der Arm des Gesetzes*.

Bráccium saeculáre

Ramię władzy doczesnej, świeckiej, (*w odróżnieniu od władzy duchownej kleru*).

Der Arm der weltlichen Macht.

Brevi manu

Krótką ręką, *w skrócie, stenograficznie*.

Kurzerhand; *ohne Umstände*.

Cámara obscura

Ciemne pomieszczenie; *rodzaj aparatu fotograficznego*
Dunkle Kammer; *auch: Fotoapparat.*

Carpe diem!

Uszczknij z dnia!, *czyli korzystaj z tego świata.* (Horacy)
Pflücke den Tag! (Horaz)

Carum est, quod rarum est

Drogie jest to, co rzadkie.
Teuer ist, was selten ist.

Céterum cénseo Cartháginem esse delendam

A na koniec uważam, że Kartaginę należy zniszczyć. (Marek Porcjusz
Katon)

Im übrigen meine ich, Karthago sei zu zerstören. (Marcus Porcius Cato)

Cernuntur in agendo virtútes

Cnoty sprawdzają się w działaniu.
Im Handeln werden die Tugenden sichtbar.

Circa (círciter)

Około, mniej więcej.
Ungefähr.

Civium concordia murus urbium

Zgoda obywateli jest murem miast.
Die Eintracht der Bürger ist die Mauer der Städte.

Clarā voce

Czystym głosem; *wyraźnie sformułowanym zdaniem.*
Mit klarer Stimme; *deutlich.*

Cógito, ergo sum

Myślę, więc jestem. (Kartezjusz)
Ich denke, also bin ich. (Descartes)

Commúnis consensus gentium

Powszechne przekonanie narodów; *taki jest wspólny osąd narodów.*
Allgemeine Übereinstimmung der Völker.

Commúnis opinio

Opinia powszechna, wspólne przekonanie.

Allgemein verbreitete Ansicht.

Concordiā parvae res crescunt, discordiā vel máximae dilabuntur

W klimacie zgody małe stają się wielkie, w klimacie niezgody upada w ruinę nawet to, co największe. (Salustiusz)

Durch Eintracht wachsen kleine Dinge, durch Zwietracht zerfallen sogar die größten. (Sallust)

Conditio sine qua non

Warunek, bez którego nie...; *Warunek konieczny*.

Unabdingbare Voraussetzung.

Contra legem

Wbrew prawu.

Gegen das Gesetz.

Contra naturam

Przeciw naturze.

Gegen die Natur.

Contradictio in términis

Sprzeczność w zestawieniu terminów, określeń.

Widerspruch in sich.

Corpus delicti

Rzeczowy dowód przestępstwa.

Gegenstand des Vergehens; *Beweisstück*.

Cui bono (fúerit)?

Dla kogo to będzie z korzyścią?

Zu wessen Nutzen (könnte es dienen)?

Cum débita reverentia

Z należnym szacunkiem.

Mit der geschuldeten Verehrung.

Cum laude

Z pochwałą, *czyli wyróżniająco*.

Mit Lob.

Cura, ut váleas

Troszcz się o to. byś był zdrów.

Sorge dafür, dass es dir gut geht (*d.h. dass du gesund bleibst*)

Currículum vitae (c.v.)

Przebieg życia, życiorys.

Lebenslauf.

D.O.M. = Deo Óptimo Máximo

Bogu Najlepszemu, Najwyższemu.

Gott, dem Besten, Größten.

De audítu

Znać coś ze słyszenia.

Vom Hörensagen (kennen).

De die in diem

Z dnia na dzień.

Von Tag zu Tag.

De facto

Na podstawie wykonanego czynu; *w rzeczywistości; istotnie, rzeczywiście.*

Tatsächlich, in der Tat, in der Praxis.

De gústibus non est disputandum

O gustach nie należy dyskutować.

Über Geschmack läßt sich nicht streiten.

De iure

Na podstawie prawa; na mocy stanowiska prawnego; O prawie.

Von Rechts wegen, nach bestehendem Recht.

De mórtuis nil nisi bene

O zmarłych nic, chyba że dobrze. (Chilon)

Über die Toten nichts als Gutes (sagen).

De públicis

O sprawach publicznych, państwowych.

Über öffentliche Angelegenheiten, über Staatsangelegenheiten.

De visu

Z widzenia; z naocznego świadectwa.

Vom Sehen.

Deliberandum est saepe, statuendum semel

Zastanawiać się trzeba często, postanowić zaś należy raz.

Abwägen sollte man oft, einen Beschluss fassen nur einmal.

Deus ex máchina

Bóg z maszynerii (*w tragedii greckiej, gdy akcja się tak pogmatwała, że nie dało się jej rozwiązać po ludzku, wtedy niespodziewanie wkra-
czał z maszyny teatralnej Bóg i rozwiązywał sprawę*).

Ein Gott aus der Maschine (*In der antiken Tragödie ließ man, um un-
überwindliche tragische Verwicklungen aufzulösen, überraschend ei-
nen Gott auftreten. Der betreffende Schauspieler wurde üblicherweise
mit einem Kran auf die Bühne herabgelassen*).

Dictis facta respóndeant!

Czyny niech słowom odpowiadają!

Den Worten sollen die Taten entsprechen!

Dictum

To, co powiedziane; powiedzenie.

Ausspruch; das, was gesagt ist.

Dies diem docet

Dzień poucza następny dzień; *Z każdym dniem jesteście mądrzejsi.*

Ein Tag lehrt den anderen.

Dimidium facti, qui coepit, habet

Półowę dzieła wykonał, kto *dzieło rozpoczął; Dobry początek jest póło-
wą dzieła.*

Die Hälfte der Tat hat, wer begonnen hat. *Frisch gewagt ist halb ge-
wonnen.*

Discípulus est prióris postérior dies.

Następny dzień jest uczniem poprzedniego.

Der folgende Tag ist ein Schüler des vergangenen.

Do, ut des

Daję, abyś dał. (*zasada oczekiwanego odwzięczenia się*)

Ich gebe, damit du gibst (*Grundsatz antiker römischer Religiosität*).

Dónec erís felíx multós numerábis amícos;

témpora sí fuerínt núbila, sólus erís

Póki będziesz szczęśliwy, licznych będziesz miał przyjaciół; gdy czasy dla ciebie staną się niepewne, pozostaniesz sam. (Owidiusz)

Solange du erfolgreich bist, hast du viele Freunde; wenn die Zeiten sich verdüstert haben, bist du allein. (Ovid)

Dulce et decórum est pro patria mori

Miło jest i zaszczytnie umrzeć dla ojczyzny. (Horacy)

Süß und ehrenvoll ist es, für das Vaterland zu sterben. (Horaz).

Dum inter hómines sumus, colámus humanitátem

Póki wśród ludzi jesteśmy, pielęgnujmy humanizm.

Solange wir unter Menschen sind, wollen wir edles Menschentum pflegen.

Duóbus litigántibus tertius gaudet

Gdy dwóch się kłóci, trzeci się cieszy.

Wenn zwei sich streiten, freut sich der Dritte.

Dura lex, sed lex

Twarde prawo, ale prawo. *Lepsze twarde prawo, niż lekkie bezprawie.*

Hart ist das Gesetz, aber Gesetz.

Dura necéssitas

Twarda konieczność.

Bittere Notwendigkeit.

Éffugiúnt structós nómen honósque rogós

Imię i godność unikają stosu pogrzebowego. (Horacy)

Namen und Ehre fliehen vor dem aufgeschichteten Scheiterhaufen. (Horaz)

Eo ipso

Tym samym; przez to samo.

Von sich aus; aus sich selbst heraus.

Erráre humánum est

Błądzenie jest rzeczą ludzką. Mylić się to ludzka rzecz. (Cyceron)

Irren ist menschlich. (Cicero)

Errata

Wykaz błędów.

Irrtümer.

Et cétera (etc.)

I pozostałe; i tak dalej.

Und so weiter.

Et óptima et péssima pars córporis est lingua

Język jest najlepszą częścią ciała, ale i najgorszą.

Sowohl der beste als auch der schlechteste Teil des Körpers ist die Zunge.

Et seq. = Et sequentes

I następne *zdania*.

Und die folgenden (*Sätze*).

Et tu, Brute, contra me?

I ty, Brutusie, przeciwko mnie? (Cezar)

Auch du, Brutus, gegen mich? (Caesar)

Etiám sanáto vólnere cícatríx manét

Chociaż rana się zagoiła, to blizna pozostaje.

Auch wenn die Wunde verheilt ist, bleibt die Narbe.

Ex aequo

Na równi, jednakowo.

”Aus dem Gleichen”, *im gleichen Rang*.

Ex cáthedra

Z katedry (*podwyższonego siedzenia jako oznaki władzy, urzędu*);
urzędowo.

Vom *pápstlichen* Stuhl aus, aus päpstlicher Vollmacht.

Ex definitione

Z definicji.

Gemäß Definition.

Ex iure

Z mocy prawa.

Rechtmäßig; von Rechts wegen.

Ex lege

Z mocy prawa, z mocy ustawy.

Gesetzmäßig, auf Grund des Gesetzes

Ex libris

Spośród książek; z księgozbioru.

Aus den Büchern, *aus der Bibliothek*.

Ex necessitate

Z konieczności.

Zwangsläufig.

Ex officio

Z urzędu, urzędowo; na mocy sprawowanej władzy.

Pflichtgemäß, von Amts wegen.

Ex post

Z tego co potem, po fakcie.

Im nachhinein.

Ex professo

Z urzędu; zawodowo, według swej specjalności.

“Aus dem Erklärten”, erklärtermaßen.

Ex promptu

Bez przygotowania, na oczekaniu.

Ohne Vorbereitung.

Ex usu

Na mocy zwyczaju; według zwyczaju; z praktyki.

Aus Gewohnheit.

Ex utraque parte

Z obu stron.

Von beiden Seiten.

Ex voto

Na mocy ślubowania, przyrzeczenia.

Aufgrund eines Gelöbnisses.

Éxegi monuméntum aére perénniús

Zbudowałem posąg trwalszy od spiżu. (Horacy)

Ich habe ein Denkmal errichtet, das dauerhafter ist als Erz.

Exempla praeceptis utilióra sunt

Przykłady są bardziej pożyteczne niż przepisy.

Beispiele sind nützlicher als Belehrungen.

Exempli causā (gratiā)

Dla przykładu; na przykład.

Zum Beispiel.

Explicite

Bez ukrywania; jasno, wyraźnie; bez ogródek.

In entfalteter Form; ausdrücklich; klar und ausführlich

Expressis verbis

Wyraźnymi słowami; dokładnie, dobitnie, bez ogródek. *Słownie, gdy są cyfry.*

“Mit ausgedrückten Worten”, ausdrücklich.

Extra

Nadzwyczajnie, dodatkowo.

Außerhalb.

Extra órdinem

Poza porządkiem.

Außer der Reihe, außerordentlich.

Fac sapienter opus, fer patienter onus!

Mądrze wykonuj zadanie i cierpliwie znoś ciężar!

Verrichte weise deine Arbeit, trage geduldig deine Last!

Fac símile

‘Zrób podobne’ (*dokładne odwzorowanie podpisu*)

”Tu es ähnlich”; *genaue Reproduktion, Faksimile.*

Fama crescit eundo

Rozgłos wzrasta samym jej głoszeniem. (Wergiliusz) *Plotka wylatuje wróblem, a powraca wołem.*

Ein Gerücht nimmt zu bei seiner Verbreitung. (Vergil)

Fames ártium magistra

Głód jest nauczycielką sztuk.

Hunger ist der Lehrer der Künste.

Fas et nefas

To, co godziwe i niegodziwe.

Recht und Unrecht.

Féci, quód potuí; faciánt melióra poténtes

Wykonałem, co potrafiłem; rzeczy lepsze niech więksi zdziałają. (*Formuła ustępujących konsulów*)

Ich habe getan, was ich konnte; sollen die Besseres vollbringen, die es können

Ferro et igni

Ogniem i mieczem. (Lukan)

Mit Eisen und Feuer. (Lukan)

Festína lente

Spiesz się powoli. (Oktawian August)

Eile mit Weile. (Augustus)

Fiat lux!

Niech się stanie światło! (Księga Rodzaju 1, 3)

Es werde Licht! (Genesis 1, 3)

Fide malā

W złej wierze; *Z nieszczerą intencją.*

In böser Absicht.

Fide, sed ante vide, cui tuto fídere possis

Ufaj, lecz wcześniej bacz, komu bezpiecznie mógłbyś zaufać.

Vertraue, aber sieh vorher zu, wem du gefahrlos vertrauen kannst.

Finis corónat opus

Koniec wieńczy dzieło. (Owidiusz)

Der Abschluss krönt das Werk. (Ovid)

Forti fortunā

Szczyśliwym trafem.

Der Starke hat Glück.

Fortuna dicitur caeca

Mówi się, że Los jest ślepy.

Man sagt vom Schicksal, es sei blind.

Frons animi ianua

Oblicze wrotami ducha.

Die Stirn ist die Tür der Seele.

Furor poeticus

Szał poetycki. *Napad natchnienia to wena tworzenia.*

Poetische Raserei; *dichterische Begeisterung.*

Gaudeamus igitur, iuvenes dum sumus

Radujmy się więc, póki jesteśmy młodzi. (*Z pieśni studenckiej*)

Wir wollen uns freuen, solange wir jung sind. (Studentenlied)

Genius loci

Duch opiekuńczy miejsca.

Der Geist des Ortes.

Gloria in excelsis Deo!

Chwała na wysokościach Bogu!

Ehre sei Gott in der Höhe!

Gloria victis

Chwała zwyciężonym.

Ruhm den Besiegten.

Gradus ad Parnassum

Krok na Parnas, *czyli krok w zdobywaniu doskonałości w sztuce.*

Stufe zum Parnass. *Ein Schritt auf dem Weg zur Beherrschung einer Kunst.*

Gratis

Bezpłatnie.

Umsonst, ohne Bezahlung.

Graviores ac difficiliores animi morbi sunt quam corporis

Cięższe i trudniejsze w leczeniu są choroby duszy niż ciała.

Die Krankheiten der Seele sind schwerer und schwieriger zu heilen als die des Körpers.

Gravíssimum est imperium consuetúdinis

Najcięższa jest władza przyzwyczajenia.

Der energischste Befehl ist der der Gewohnheit.

Gutta cavát lapidém non ví, sed saépe cadéndo

Kropla drąży kamień nie siłą, lecz częstym padaniem.

Der Tropfen höhlt den Stein nicht durch Gewalt, sondern durch häufiges Fallen. *Steter Tropfen höhlt den Stein.*

H.S.E. = Hic sepultus est

Tutaj został pochowany (pogrzebany).

Hier ist begraben.

H.T. = Hoc témpore

W tym czasie.

Zu dieser Zeit.

Hánnibal ad (ante) portas

Hannibal u bram (Rzymu), *czyli bezpośrednio zagrożenie tuż, tuż.* (Liwiusz)

Hannibal vor den Toren (Roms), Gefahr im Verzug. (Livius)

Hic et nunc

Tu i teraz.

Hier und jetzt.

Hic iacet...

Tu leży... (*napis na nagrobkach*).

Hier liegt... (*Grabinschrift*).

Hic mórtui vivunt, hic muti loquuntur

Tutaj żyją umarli, tu niemi przemawiają. (*napis przy wejściach do bibliotek*)

Hier leben die Toten, hier sprechen die Stummen. (*Inschrift an Bibliothekseingängen*).

Hic spinas cólligit, ille rosas

Ten zbiera ciernie, a tamten róże.

Dieser sammelt Dornen, jener Rosen.

Historia vitae magistra

Historia jest nauczycielką życia.

Die Geschichte ist die Lehrerin des Lebens.

Hoc anno

W tym roku.

In diesem Jahr.

Hoc loco

W tym miejscu.

An diesem Ort.

Hodie mihi, cras tibi

Dzisiaj mnie, jutro tobie.

Heute mir, morgen dir.

Hómini cibus simplex utilíssimus est

Dla człowieka najbardziej odpowiedni jest pokarm prosty.

Für den Menschen ist die einfache Ernährung die zuträglichste.

Hómini hómine nihil pulchrius vidétur

Dla człowieka nic nie wydaje się bardziej piękne niż człowiek.

Dem Menschen scheint nichts schöner *zu sein* als der Mensch.

Hóminis mens discendo álitur cogitandoque

Nauka i myślenie jest karmą dla ludzkiego umysłu.

Der Geist des Menschen nährt sich durch Lernen und Denken.

Homo ártifex

Człowiek artysta (jest artystą).

Der Mensch *ist* ein Künstler.

Homo creátor

Człowiek twórca (jest twórcą).

Der Mensch *ist* ein Schöpfer.

Homo doctus secum semper divitias habet

Człowiek uczony zawsze ma bogactwo przy sobie.

Ein gebildeter Mensch hat immer Reichtümer bei sich.

Homo est animal sociale

Człowiek jest zwierzęciem społecznym.

Der Mensch ist ein Gemeinschaftswesen.

Homo faber

Człowiek rzemieślnik (jest wytwórcą).

Der Mensch ist ein Handwerker.

Homo hómini lupus est

Człowiek dla człowieka jest wilkiem. (Plaut)

Der Mensch ist für den Menschen ein Wolf. (Plautus)

Homo hómini non lupus, sed amicus esse debet

Człowiek dla człowieka powinien być nie wilkiem, ale przyjacielem.

Der Mensch soll dem Menschen nicht Wolf, sondern Freund sein.

Homo políticus

Człowiek o społecznym usposobieniu; polityk.

Politiker; politisch denkender Mensch.

Homo res sacra hómini

Człowiek dla człowieka jest rzeczą świętą. (Seneka)

Der Mensch ist eine heilige Sache für den Menschen.

Homo sapiens

Człowiek myślący (*termin naukowy dla oznaczenia rodzaju ludzkiego*).

Der vernunftbegabte Mensch.

Homo súm, humáni níhil a me álienúm putó

Jestem człowiekiem i sądzę, że nic co ludzkie, nie jest mi obce. (*Było to i jest naczelne hasło humanizmu*). (Terencjusz)

Ich bin ein Mensch, ich glaube, dass nichts Menschliches mir fern steht. (Terenz)

Homo uníus libri

Człowiek jednej książki, *czyli ograniczony, niedouczony, nietolerancyjny*. (Tomasz z Akwinu)

Ein Mensch, der nur ein Buch kennt. *Ein Mensch mit sehr beschränktem Horizont*. (Thomas von Aquin)

Honesta fama melior pecuniā

Porządna opinia jest lepsza niż pieniądze.

Ein guter Ruf ist besser als Geld.

Horas non número nisi serénas

Wskazuję tylko godziny pogodne. (*napis na zegarze słonecznym*)

Ich zähle nur die heiteren Stunden. (*auf Sonnenuhren zu lesen*)

Horribile dictu

Straszne do powiedzenia. Aż strach powiedzieć. *O zgrozo!*

Schrecklich zu sagen.

Horror vácu

Strach przed próżnią; *Przyroda nie znosi próżni.* (Arystoteles)

Angst vor der Leere. (Aristoteles)

I.e. = Id est

To jest; to znaczy.

Das heißt.

I.O.M. = Iovi Óptimo, Máximo

Jowiszowi Najlepszemu, Największemu (*formuła dedykacyjna*).

Jupiter, dem Besten, Größten. (*Weiheformel*)

I.U.D. = Iuris utriusque doctor

Doktor obojga praw, *czyli cywilnego i kościelnego (kanonicznego)*.

Doktor beider Rechte, *des zivilen und des kirchlichen*.

Ib. = Ibid. = Íbidem

Tamże; w tym samym miejscu.

Ebendort; am selben Ort.

Id. = Idem

Tenże, ten sam autor.

Derselbe; derselbe Autor.

Ignávis semper feriae

Lenie zawsze mają święto. (Teokryt)

Die Trágen haben immer frei. (Theokrit)

Igni et ferro

Ogniem i mieczem. (Lukan)

Mit Feuer und Schwert. (Lukan)

Ignoranti, quem portum petat, nullus suus ventus est

Żaden wiatr nie jest przychylny dla tego, kto nie wie, do jakiego portu zmierza. *Trzeba mieć ściśle określony cel, by skutecznie działać.* (Seneka)

Für den, der nicht weiss, welchen Hafen er anstrebt, ist kein Wind der seine. (Seneca)

Ignorantia iuris (legis) nocet

Nieznajomość prawa (ustawy) szkodzi.

Die Unkenntnis des Rechts (Gesetzes) schadet.

Ignótum per ignótius

Nieznane przez bardziej nieznane; *Określanie nieznanego przez terminy jeszcze bardziej niejasne.*

Das Unbekannte durch das noch weniger Bekannte.

Ignótum per ignótum

Wyjaśnianie nieznanego przez nieznane. *Tłumaczenie komuś czegoś przy użyciu nieznanych mu, trudnych terminów.*

Das Unbekannte durch das Unbekannte.

Imperium in imperio

Państwo w państwie; *W jednym państwie nie może być dwuwładzy, bo prowadzi to do wojny domowej.*

Ein Reich im Reich.

Imponderabilia

Wartości nie dające się zważyć; *rzeczy niewymierne (moralne, estetyczne).*

Unwägbarkeiten, unberechenbare Dinge.

In absentia

W nieobecności; pod nieobecność.

In Abwesenheit.

In abstracto

W oderwaniu od rzeczywistości; abstrakcyjnie.

Im Abstrakten; *im Allgemeinen betrachtet.*

In actu

W działaniu.

In Tätigkeit.

In aeternum

Na wieki; na zawsze.

Auf ewig.

In artículo mortis

W momencie śmierci; w sytuacji bliskiej śmierci.

Im Augenblick des Todes.

In concreto

W określonej sytuacji.

Im Konkreten; *am Einzelfall betrachtet*.

In corpore

W pełnym składzie; *wszyscy razem*.

In Körperschaft; *alle gemeinsam, geschlossen*.

In dubio

W wątpliwym przypadku; w razie wątpliwości.

Im Zweifelsfalle.

In exténso

Dokładnie, dosłownie, w pełnym brzmieniu.

Ausführlich.

In extrémis

W ostateczności; w chwili śmierci.

In den äußersten *Todesnöten*.

In fine

Na końcu *stronicy, rozdziału*.

Am Ende.

In flagranti (crímine comprehensi)

Pochwyceni w momencie popełniania przestępstwa; na gorącym uczynku.

Auf frischer Tat ertappt.

In flammam flammis, in mare fundis aquas

Płomień podsycasz płomieniem, wodę do morza lejesz; *Dolewać oliwy do ognia.*

In die Flamme gießt du Flammen, in das Meer Wasser. *Öl ins Feuer gießen.*

In génere

W gatunku; w danej klasie, *a nie tylko osobnika.*

Allgemein.

In gremio

W łonie całości; zbiorowo, w komplecie.

Mittendrin.

In labóre virtus et vita

Cnota i (dobre) życie bazuje na pracy.

Tugend und Leben *finden sich* in der Tätigkeit.

In loco parentis

Zamiast rodzica; pełniący obowiązki rodzica.

Anstelle der Eltern.

In médias res

W środek rzeczy, w sedno sprawy, w istotę sprawy.

Mitten in die Dinge hinein; *ohne Umschweife zur Sache (kommen).*

In memóriam

Na pamiątkę.

Zum Gedenken.

In minus

Na niekorzyść, na minus.

Zum Ungünstigeren hin.

In naturálibus

W stanie naturalnym; nago.

Im Naturzustand; nackt.

In péctore

W piersi coś przechowywać; *sekretnie.*

In der Brust; *noch unausgesprochen.*

In periculo mortis

W niebezpieczeństwie śmierci; w sytuacji zagrażającej życiu (*np. przed bitwą*).

In Todesgefahr.

In perpétuam rei memóriam

Na wieczną rzecz pamiątkę.

Zum ewigen Gedenken an die Sache.

In persóna

W osobie własnej, *czyli osobiście*.

In Person, persönlich.

In pleno

W pełnym składzie, w komplecie.

Vollzählig.

In plus

Na korzyść, na plus.

Zum Günstigeren hin.

In potentia

W stanie możliwości.

Im Besitz der Macht.

In praesenti

W obecności; obecnie.

Im Augenblick, gegenwärtig.

In promptu

Na oczekaniu, natychmiast.

Sichtbar, öffentlich, vor aller Augen.

In propria persóna

We własnej osobie.

In eigener Person.

In re

W rzeczy samej; w sprawie.

In der Sache *selbst*.

In rerum natúra

W naturze rzeczy.

Im Wesen der Dinge.

In spe

W nadziei; oczekując na to, co będzie.

In der Hoffnung/Erwartung.

In statu nascendi

W stanie rodzenia się; *w chwili powstawania, w stanie zaczątkowym.*

Im Zustand des Werdens; im Werden.

In statu praesenti

W stanie obecnym.

Im gegenwärtigen Zustand.

In statu quo ante

W sytuacji, która była przed; w stanie poprzednim.

Im Zustand, in dem *etwas vorher war; im früheren Zustand.*

In summa

W całości; razem, w komplecie.

Insgesamt.

In suspenso

W zawieszeniu; *w sytuacji nie podjętej decyzji, zwłaszcza korzystnej.*

In der Schwebe; *in einer Situation, deren Ausgang noch offen ist.*

In temporálibus

W sprawach doczesnych.

Im Zeitlichen (*z.B. verhaftet sein*).

In témpore opportúno

W odpowiednim czasie; w czasie właściwym.

Zu passender/gegebener Zeit.

In toto

W całości.

Insgesamt.

In usu

W użyciu; w praktyce.

In Gebrauch.

In usum Delphíni

Na użytek Delfina (*francuskiego następcy tronu*); *ocenzurowana wersja utworu na użytek młodzieży*.

Zum Gebrauch für den Dauphin, *d.h. für den französischen Thronfolger, der nur zensierte (um als anstößig empfundene Stellen gekürzte) Texte zu lesen bekam.*

In usum

Na użytek, do użytku.

Zum Gebrauch.

In utrámque partem

Na jedną i na drugą stronę; *za i przeciw*.

Zu einen und zur anderen Seite; *für und wider*.

In vino féritas

W winie dzikość; *pijaństwo czyni ludzi dzikimi*.

Im Wein *ist die* Wildheit.

In vino véritas

W winie prawda (*człowiek podpity mówi niechcący prawdę, której by na trzeźwo nigdy nie odważył się powiedzieć*).

Im Wein *ist die* Wahrheit.

In virtúte pósita est felícitas

Szczęście osadzone zostało na cnotcie. *Tylko człowiek cnotliwy może się czuć szczęśliwy*.

In der Tugend liegt das Glück.

In vitro

W szkle; w szklanym naczyniu; w probówce.

Im *Reagenz*-Glas.

Incógnito

Pod zmyślonym, nieznanym nazwiskiem. *Skrycie*.

Unbekannterweise; *ohne den Namen zu nennen*.

Index nóminum

Wykaz imion; spis nazw własnych.

Namensverzeichnis.

Index rerum

Spis rzeczy.

Sachverzeichnis.

Inédita

Utwory literackie nie wydane.

Nicht Veröffentlichtes.

Invidia gloriae umbra est

Zawiść jest cieniem sławy. *Spróbuj być lepszym, a zaraz będą cię podkopywać.*

Neid ist der Schatten des Ruhms.

I pede fausto!

Idź stopą szczęśliwą! (*słowa pożegnania*)

“Gehe gesegneten Schrittes”; *viel Glück!*

Ipsa facto

Na mocy samego faktu; przez sam ten fakt; przez to właśnie.

Durch die Tat selbst; ebendadurch.

Ipsa iure

Z samego prawa; na mocy tegoż uprawnienia.

Durch das Recht selbst; ohne weiteres; von Rechts wegen.

Is fecit, cui prodest

Ten uczynił, komu przynosi to korzyść. (*zasada domniemania sprawcy*)

Dies hat der getan, dem es nützt.

It. = Item

Także; również.

Genauso; ebenfalls.

Iucundi (per)acti labóres

Przyjemny jest trud, gdy już ukończony. (Cyceron)

Angenehm sind überstandene Mühen. (Cicero)

Iunctim

Łącznie; razem.

Zusammen.

Iunctis víribus

Połączonymi siłami; wspólnymi siłami.

Mit vereinten Kräften.

Iure cadúco

Prawem kaduka, *czyli na mocy nie istniejącego prawa; prawem siły.*

Nach falschem Recht, *unter Verkehrung des Rechts*

Ius Canónicum

Prawo Kanoniczne (kościelne).

Kanonisches (*kirchliches*) Recht.

Ius gentium

Prawo narodów; prawo międzynarodowe.

Völkerrecht.

Ius naturále

Prawo naturalne, przyrodzone.

Naturrecht.

Ius privátum

Prawo prywatne, cywilne.

Privatrecht.

Ius públicum

Prawo publiczne.

Öffentliches Recht.

Ius Románum

Prawo rzymskie.

Römisches Recht.

Ius taliónis

Prawo odwetu, zemsty; *oko za oko.*

Talionsrecht; *Auge um Auge, Zahn um Zahn.*

Iustitia civitatis fundamentum

Sprawiedliwość jest fundamentem (podstawą) państwa. (dewiza Habsburgów)

Gerechtigkeit ist das Fundament des Staates. (Grundsatz der Habsburger)

L. B. S. = Lectóri benévolo salútem

Pozdrowienia dla życzliwego czytelnika (*słowa na początku książki*).

Ein Gruß an den geneigten Leser (*zu Beginn eines Buches*).

L.C.

1. = **Liber citátus** Książka już wcześniej zacytowana; 2. = **Loco citáto** W miejscu cytowanym.

1. Das schon zitierte Buch. 2. Am angegebenen Ort.

L.S. = Locus sigilli

Miejsce *na postawienie* pieczęci.

Platz für das Siegel.

Labor omnia vincit.

Praca wszystko przewycięża.

Anstrengung überwindet alles.

Lapsus cálami

Mimowolny błąd rylca (*w piśmie*).

Schreibfehler.

Lapsus linguae

Mimowolny błąd języka (*w mowie, przejęzyczenie się*).

Fehler beim Sprechen; Versprecher.

Lapsus memóriæ

Błąd pamięci.

Fehler des Gedächtnisses; Gedächtnislücke.

Lato sensu

W szerokim rozumieniu.

Im weiteren Sinne.

Lege artis

Według prawa (reguły) sztuki; po mistrzowsku.

Nach den Regeln der Kunst.

Legenda

To co należy przeczytać.

Das, was *vorher* zu lesen ist.

Lenior et melior fis accedente senectā

Łagodniejszym i lepszym się stajesz, gdy nadchodzi starość.

Sanfter und besser wird man, wenn das Alter naht.

Leve fit, quod bene fertur onus

Lekki staje się ciężar, który jest dobrze niesiony. (Owidiusz)

Leicht wird die Last, die gut (*auf richtige Weise*) getragen wird. (Ovid)

Léviór est rerum quam témporis iactura

Lżejsza do zniesienia jest strata materialna niż czasu. (Seneka)

Leichter als der Zeitverlust wiegt der Verlust an Dingen.

Lex non scripta

Prawo niepisane, *czyli zwyczajowe*.

Ungeschriebenes Gesetz.

Líberum arbítrium

Wolny osąd; wolna wola.

Freier Wille.

Líberum veto

Wolne "Nie pozwalam".

Freies Einspruchsrecht.

Libri amíci, libri magistri

Książki są przyjaciółmi, książki też nauczycielami.

Bücher *sind* Freunde, Bücher *sind* Lehrer.

Licentia poética

Dowolność poetycka.

Dichterische Freiheit.

Licet

Wolno; jest dozwolone.

Es ist erlaubt.

Lingua vulgáris

Wulgarny język.

Vulgäre Sprache.

Littera docet, littera nocet

Litera uczy, litera (*zła literatura*) szkodzi.

Geschriebenes lehrt, Geschriebenes schadet.

Loci commúnes

Miejsca wspólne (*odnoszące się do podobnych spraw*)

Gemeinplätze.

Loco

W miejscu, na miejscu.

Am Ort.

Longum iter est per praecepta, breve et éfficax per exempla

Długa droga wiedzie przez wskazania (rady), a krótka i skuteczna przez przykłady. (Seneka)

Ein langer Weg führt über Vorschriften, ein kurzer und erfolgreicher über Beispiele. (Seneca)

Lupus in fábula

Wilk w bajce (Terencjusz); *O wilku mowa, a wilk tuż.*

Der Wolf in der Fabel; *Ausruf beim unverhofften Auftauchen eines Menschen, von dem gerade die Rede war: Wenn man von der Sonne spricht, dann scheint sie.*

Lusus natúrae

Wybryk natury (*np. człowiek z sześcioma palcami, cielę z dwoma głowami*).

Spiel der Natur.

Macte ánimo!

Bądź silny duchem! Śmiało! Odważnie! (Wergiliusz).

Glück auf! Bravo!

Magnā cum laude

Z wielką pochwałą.

Mit großem Lob.

Magnalia

Rzeczy wielkie; wspaniałe czyny.

Große Dinge, große Werke.

Maiori cede!

Ustąp starszemu!

Tritt vor dem Überlegenen (Älteren?) zurück!

Malā fide

W złej wierze; złośliwie.

Böswillig.

Malum ne alienum féceris tuum gaudium

Nie raduj się z cudzego nieszczęścia.

Freue dich nicht über das Unglück eines Anderen.

Manu própriā

Własną ręką, własnoręcznie.

Mit eigener Hand.

Máximā cum laude

Z najwyższą pochwałą.

Mit größtem Lob.

Máximae fortunae mínime crede!

Najmniej ufaj największej fortunie!

Dem größten Glück vertraue am wenigsten!

Máximo cum studio

Z największą starannością.

Mit größtem Eifer.

Meā culpā, meā máximā culpā

Moja wina, moja bardzo wielka wina. (*z liturgii katolickiej*)

Durch meine Schuld, durch meine so große Schuld.

Medio tutíssimus ibis

Najbardziej bezpiecznie pójdiesz środkiem drogi.

In der Mitte wirst du am sichersten gehen.

Melióres, prudentióres, constantióres nos tempus facit

Lepszymi nas czyni czas, roztropniejszymi i bardziej stałymi.

Die Zeit macht uns besser, klüger, beständiger.

Memento mori!

Pamiętaj o śmierci!

Denke daran, dass du sterben musst!

Memento te hóminem esse!

Pamiętaj, że jesteś człowiekiem!

Denke daran, dass du ein Mensch bist!

Memorabilia

Sprawy godne zapamiętania.

Denkwürdiges.

Mens sana in córpore sano

W zdrowym ciele zdrowy duch.

Ein gesunder Geist *möge* in einem gesunden Körper *sein*.

Mente captus

Pochwycony na umyśle, *czyli głupkowaty, ograniczony*.

Im Geiste befangen; *verrückt; beschränkt*.

Mirabile dictu

Przez swą dziwność trudne do powiedzenia.

Erstaunlich zu sagen.

Mirabile visu

Zadziwiający widok.

Erstaunlich anzusehen.

Mirabilia

Rzeczy przedziwne, cudowności.

Bewundernswertes.

Modo antíquo

Na dawny sposób; po staroświecku.

Auf alte Weise.

Modus faciendi (operandi)

Sposób działania.

Handlungsweise.

Modus procedendi

Sposób postępowania.

Vorgehensweise.

Modus vivendi

Sposób życia; *Sposób układania stosunków współżycia międzyludzkiego.*

Lebensart.

More antíquo

Starym obyczajem; po staroświecku.

Nach alter Sitte.

Móribus antiquis stat res Romána virisque.

Państwo Rzymskie utrzymuje się dzięki starożytnym mężom i obyczajom; Państwo rzymskie zawdzięcza swoją stabilność przestrzeganiu dawnych obyczajów i wielkości poprzedników. (Ennius)

Der römische Staat verdankt seine Existenz althergebrachten Sitten und Persönlichkeiten. (Ennius)

Mors non reddit, quod ábstulit

Śmierć nie zwraca tego, co raz już zabrała.

Der Tod gibt nicht zurück, was er genommen hat.

Mos maiórum

Zwyczajowe prawo przodków.

Sitte der Vorfahren.

Mos pro lege

Obyczaj zastępuje prawo; obyczaj ma moc prawa.

Eine Sitte tritt an die Stelle eines Gesetzes.

Motu próprio

Z własnego odruchu, z własnej woli, z własnego natchnienia.

Aus eigenem Antrieb.

Multa peténtibus desunt multa

Dla pragnących wiele ciągle wiele brak.

Denen, die viel wollen, fehlt viel.

Multi non omnes

Liczni, *to jednak* nie wszyscy.

Viele, *aber* nicht alle.

Multi, cum possídeant plurima, plura petunt

Wielu, chociaż posiadają bardzo wiele, sięgają po więcej.

Viele begehren, obwohl sie sehr viel besitzen, noch mehr.

Multum in parvo

Wiele w małym. *Dużo powiedziane w tak drobnym utworze.*

Viel im Kleinen.

Multum, non multa

Dogłębnie, a nie wiele *i powierzchownie; Lepiej mało, a gruntownie, niż wiele, a "po lebkach"*.

Viel, nicht vielerlei.

Mutátis mutandis

Po zmianie tego, co zmienić należy.

Nach Veränderung des Änderungsbedürftigen.

Mutáto nómine de te fábula narrátur

Gdy zmieni się imię, to bajka o tobie w sam raz. (Horacy)

Unter geändertem Namen wird über dich eine Geschichte erzählt. (Horaz)

Mutus consensus

Ciche przyzwolenie, milcząca zgoda.

Stillschweigende Übereinstimmung.

Natura aliud álii iter ostendit

Natura każdemu ukazuje inną drogę.

Die Natur zeigt dem einen diesen, dem anderen jenen Weg.

Naturae lusus

Wybryk natury.

Spiel der Natur.

Nec Hercúles contra plures

Ani Herkules nie pomoże przeciwko tłumowi.

Auch Herkules *kämpfte* nicht gegen zahlreichere *Feinde*.

Nec plus ultra!

Nic więcej ponad! Ani kroku dalej!

Nicht weiter! *Keinen Schritt mehr weiter!*

Nemo est casu bonus; virtus discenda est!

Nikt nie jest dobry z przypadku; cnoty należy się uczyć!

Niemand ist durch Zufall rechtschaffen; Tugend lässt sich lernen!

Nemo ignavia immortalis factus est

Nikt żyjąc niedbale (bimbając sobie) nie osiągnął nieśmiertelności.

Niemand ist noch durch Feigheit unsterblich geworden.

Nemo timendo ad summum pervénit locum

Nikt kierując się strachem nie dosięgnął szczytu.

Niemand kam je durch Ängstlichkeit zum höchsten Ziel.

Nihil (nil) novi sub sole

Nic nowego pod słońcem.

Nichts Neues unter der Sonne.

Nihil difficile amanti esse puto

Myślę, że dla kochającego nic trudnego.

Für den Liebenden ist nichts schwierig, glaube ich.

Nihil est ab omni parte beatum

Nie istnieje byt szczęśliwy pod każdym względem.

Nichts ist in jeder Hinsicht glücklich (gelungen).

Nihil fit sine causa

Nic się nie dzieje bez przyczyny.

Nichts geschieht ohne Grund.

Nihil novi

Nic nowego.

Nichts Neues.

Nihil obstat

Nic nie stoi na przeszkodzie (*formuła cenzury kościelnej, że dzieło nie sprzeciwia się zasadom wiary i moralności*).

Nichts steht dagegen (*kirchliche Genehmigungsformel*).

Nil agendo hómines male ágere discunt

Przez brak działania ludzie uczą się postępować źle. (Katon)

Durch Nichtstun lernen die Menschen schlecht zu handeln. (Cato)

Nil hómini certum est

Nic dla człowieka nie jest pewne.

Nichts ist für den Menschen sicher.

Nil mortálibus árdui est

Nic nie jest trudne dla śmiertelnych. (Horacy)

Nichts ist für die Sterblichen schwierig. (Horaz)

Nocentem qui defendit, sibi crimen parit

Kto staje w obronie przestępcy, sam staje w roli winnego.

Wer einen Verbrecher verteidigt, macht sich schuldig.

Nolens volens

Chcąc, nie chcąc.

Nichtwollend wollend; *ob man will oder nicht*.

Nómina sunt odiósa

Imiona są zawistne, *czyli wymienianie kogoś po imieniu czy nazwisku, gdy nie jest tego miejsce, jest niewskazane i może spowodować przykrości*. (parafraza Cycerona)

Namen sind verhasst/verpönt. *Eine Wendung Ciceros, die besagt, dass es in manchen Fällen besser ist, keine Namen zu nennen*.

Non bis in idem (Ne bis in idem)

Nie dwukrotnie w tej samej sprawie; *Nie należy wznowiać sprawy już osądzonej; Nie należy karać dwa razy za to samo*.

Man darf nicht zweimal gegen dasselbe gerichtlich vorgehen. (Grundsatz des Strafrechts)

Non decet

Nie przystoi; nie godzi się.

Es gehört sich nicht.

Non dictis, sed factis

Nie słowami, ale czynami.

Nicht mit Worten, sondern mit Taten.

Non est beatum, qui se beatum esse non putat

Nie jest szczęśliwym ten, kto nie ma poczucia, iż jest szczęśliwy.

Der ist nicht glücklich, der sich nicht für glücklich hält.

Non faciunt meliorem aurei freni

Złote cugle nie czynią konia lepszym.

Goldene Zügel machen ein Pferd nicht besser.

Non licet

Nie wolno; nie godzi się.

Es ist nicht erlaubt.

Non multa, sed multum

Nie wiele, *a powierzchownie*, ale dogłębnie *coś umieć* (Pliniusz Młodszy).

Nicht vielfältige Dinge, aber viel.

Non omne, quod nitet, aurum est

Nie wszystko, co się świeci, jest złotem.

Nicht alles, was glänzt, ist Gold.

Non omnis error stultitia est dicenda

Nie każdy błąd należy nazywać głupotą.

Nicht jeder Irrtum ist Dummheit zu nennen.

Non omnis moriar

Nie umrę całkowicie. (Horacy)

Ich werde nicht ganz sterben. (Horaz)

Non progredi est regredi

Nie postępować w przód, to jest cofanie.

Nicht voranschreiten bedeutet rückwärts gehen. *Stillstand ist Rückschritt.*

Non satis est unus opinio

Nie jest wystarczająca opinia jednego człowieka.

Die Meinung eines Einzigen reicht nicht aus.

Non scholae, sed vitae discimus

Uczymy się nie dla szkoły, lecz dla życia. (Seneka)

Nicht für die Schule, für das Leben lernen wir. (Seneca)

Nonnulli digito se caelum putant attingere

Niektórzy uważają, że już palcem nieba dotykają, *tzn. są już prawie świętymi.*

Manche glauben mit dem Finger den Himmel berühren zu können.

Nosce te ipsum!

Poznaj samego siebie! (*napis na świątyni Apollona w Delfach*)

Erkenne dich selbst! (*Inskrypcja am Tempel des Apoll in Delphi*)

Nota bene! (N.B.)

Dobrze zanotuj! Zwróć na to uwagę!

Wohlgemerkt; achte darauf!

Nulla ars imitari naturam potest

Żadna sztuka nie potrafi w pełni odwzorować natury.

Keine Kunst kann die Natur nachahmen.

Nulla dies sine linea

Nie ma dnia bez *zapisania choćby* linijki. (Pliniusz Starszy)

Kein Tag ohne Linie. (*Mahnung zu beständiger Übung*) (Plinius der Ältere)

Nullus in dies longus est

Dla aktywnego żaden dzień się nie dłuży.

Dem Tätigen wird kein Tag lang.

Numerus clausus

Liczba zamknięta, *czyli ilość miejsc ograniczona.*

Beschränkte Anzahl *von Plätzen.*

Numquam periculum sine periculo vincitur

Nigdy nie przewycięża się niebezpieczeństwa *bez narażenia się na* niebezpieczeństwo.

Niemals wird Gefahr ohne Gefahr überwunden.

Numquam retrorsus!

Nigdy wstecz!

Niemals zurück!

O nomen dulce libertátis!

O miłe słowo “wolność”! (Cyceron)

O süßes Wort Freiheit! (Cicero)

O témpora, o mores!

O, co za czasy! o, co za obyczaje! (Cyceron)

O Zeiten, o Sitten! (Cicero)

OB. = Óbiit

Odszedł, *czyli umarł.*

Er ist davongegangen (*gestorben*).

Obséquo retinentur amíci

Przyjaciół utrzymujemy (w przyjaźni) uległym nastawieniem (łagodnym usposobieniem).

Durch Nachgiebigkeit hält man sich Freunde.

Odi et amo

Nienawidzę, a równocześnie też kocham. (Owidiusz)

Ich hasse und ich liebe. (Ovid)

Officium officio provocátur

Uprzejmość odpowiada na uprzejmość. *Dobry przykład pobudza innych do podobnego działania.*

Verpflichtung wird durch Verpflichtung hervorgerufen.

Om. = Omittit

Pomija, opuszcza.

Er lässt aus.

Omne vivum ex vivo

Wszystko, co żywe, *powstaje z żywego.*

Alles, was lebt, *entsteht* aus Lebendigem.

Omnes hómines natura libertati student et condicionem servitutis odérunt

Wszyscy ludzie z natury dążą do wolności i nienawidzą niewolniczego stanu. (Cyceron)

Alle Menschen bemühen sich von Natur aus um Freiheit und hassen die Situation der Knechtschaft. (Cicero)

Omni modo

Na każdy sposób; wszelkim sposobem.

Auf jede Weise.

Omnia hómini, dum vivit, speranda sunt

Człowiek, póki żyje, we wszystkim powinien mieć nadzieję.

Auf alles kann der Mensch hoffen, solange er lebt.

Omnia mea mecum porto

Wszystko, co posiadam, noszę ze sobą. (Filozof Bias o mądrości)

All meinen Besitz trage ich bei mir. (Der Philosoph Bias über die Weisheit)

Omnia mutantur, nihil ínterit

Wszystko się zmienia, ale nic nie ginie.

Alles ändert sich, nichts vergeht.

Omnium consensu

Za wspólną zgodą wszystkich.

Unter Übereinstimmung aller.

Op. cit. = Opus citátum

Dzieło cytowane

Das zitierte Werk.

Ópera ómnia

Dzieła wszystkie.

Alle Werke.

Ópera selecta

Dzieła wybrane; wybór dzieł.

Ausgewählte Werke.

Opínio multiplex, patria una

Zdania różne, ale ojczyzna jedna.

Es gibt verschiedene Meinungen, aber nur eine Heimat.

Óptima fide

W najlepszej wierze.

Mit äußerster Zuverlässigkeit.

Óptimi mortalium altíssima cupiunt

Najlepsi ze śmiertelnych sięgają po rzeczy najbardziej wzniosłe.

Die tüchtigsten Sterblichen streben das Höchste an.

Óptimo modo

W najlepszy sposób.

Auf beste Weise.

Opus citátum

Dzieło cytowane.

Das zitierte Werk.

Ora et labóra!

Módl się i pracuj! (św. Benedykt)

Bete und arbeite! (Hl. Benedikt)

Otium post negotium

Odpoczynek po trudzie.

Muße nach der Arbeit.

Otium sine litteris mors est et hóminis vivi sepultúra

Odpoczynek bez literatury jest śmiercią i grobem dla żywego człowieka.

Muße ohne geistige Beschäftigung ist Tod und Begräbnis für einen lebendigen Menschen

P.m. 1. = **Post merídiem**; Po południu; 2. = **Post mortem** Po śmierci.

1. Nachmittags. 2. Nach dem Tode.

P.s. = Post scriptum

Po napisanym liście; *Uzupełnienie listu, dopisek do zasadniczej treści listu.*

Nach dem Geschriebenen; *Nachtrag.*

P.T. = Pleno título

Pełnym tytułem; z zachowaniem pełnego tytułu.

Mit vollständigem Titel.

Panem et circenses!

Chleba i igrzysk!

Brot und Spiele!

Pares cum páribus facillime congregantur

Równi z równymi najłatwiej się schodzą.

Gleich und gleich gesellt sich gern.

Pars pro toto

Część zamiast całości.

Ein Teil anstelle des Ganzen.

Parva domus, parva cura

Mały dom to mała troska.

Kleines Haus, kleine Sorge.

Passim

Tu i ówdzie; w różnych miejscach.

Hier und da; *an verschiedenen Stellen*.

Patria commúnis est ómnium nostrum parens

Ojczyzna jest wspólną rodzicielką nas wszystkich. (Cyceron)

Die Heimat ist unser aller gemeinsame Mutter. (Cicero)

Paupérrimi non semper misérrimi

Najubożsi nie zawsze są najbardziej nieszczęśliwymi.

Die Ärmsten sind nicht immer die Unglücklichsten.

Pax intrántibus, salus exeuntibus

Życzenia pokoju dla wchodzących, wychodzącym zdrowia.

Friede den Eintretenden, Wohlergehen den Hinausgehenden.

Pecuniae imperáre, non servíre opórtet

Peniądzom trzeba wydawać rozkazy, a nie być ich niewolnikiem.

Es gehört sich, dem Geld zu gebieten, nicht, ihm zu dienen.

Per áccidens

Przez przypadek; przypadkiem.

Durch Zufall; zufällig.

Per acclamatiónem

Przez aklamację, jednogłośnie.

Durch Zuruf.

Per áspera ad astra

Przez ciernie do gwiazd. (Seneka)

Durchs Rauhe zu den Sternen; *durch Nacht zum Licht*.

Per exemplum

Na przykład; jako przykład.

Zum Beispiel.

Per fas et nefas

Środkami godziwymi i niegodziwymi; prawem i bezprawiem.

Durch Recht und Unrecht.

Per iocum

Przez żart; dowcipnie.

Zum Scherz.

Per occasiõnem

Przy okazji; przez okazję.

Bei Gelegenheit.

Per pedes

Pieszõ; na nogach.

Zu Fuß.

Per procura(tionem)

W zastępstwie; na podstawie pełnomocnictwa.

In Vollmacht; *in Vertretung*.

Per se

Samo przez się.

Durch sich; an sich.

Per testamentum

Na mocy testamentu.

Durch ein Zeugnis.

Perpétuum móbile

Urządzenie ciągle w ruchu; przyrząd wiecznie sam z siebie poruszający się.

Das, was sich unaufhörlich bewegt.

Persóna cómica

Postać komiczna.

Komische Gestalt.

Persóna grata

Osoba miła.

Erwünschte Person.

Persóna non grata

Osoba niemiła; osoba nie pożądana; *w dyplomacji: osoba, która utraciła kredyt zaufania i z danego państwa powinna wyjechać.*

Unerwünschte Person. *Ein Diplomat, der seine Tätigkeit einstellen muss.*

Pleno iure

Przy całkowitym poparciu prawie.

Mit vollem Recht.

Plurália tantum

Rzeczowniki używane tylko w liczbie mnogiej.

Wörter, die nur im Plural auftreten.

Plúrimos ánnos!

Bardzo wielu lat! *Sto lat!*

Sehr viele Jahre! *(Glück- und Segenswunsch)*

Plus minus

Mniej więcej.

Mehr oder weniger.

Poetae nascuntur, oratóres fiunt

Poetami się rodzą, mówcami się stają. (Cyceron)

Dichter werden geboren, Redner entwickeln sich.

Post factum

Po dokonanym czynie; po fakcie.

Nach der Tat.

Post óbitum

Po odejściu, *czyli po śmierci.*

Nach dem Tode.

Potestas vitae necisque

Władza życia i śmierci.

Gewalt über Leben und Tod.

Potius sero quam numquam.

Lepiej późno niż wcale.

Lieber spät als nie.

Praef. = Praefatio

Przedmowa.

Vorwort.

Praesente médico nihil nocet

W obecności lekarza nie doznaje się żadnej szkody.

Wenn der Arzt anwesend ist, schadet nichts.

Praesumptio iuris

Domniemanie prawne.

Vorwegnahme des Rechts.

Primo loco

Na pierwszym miejscu.

An erster Stelle.

Primo voto

Z pierwszego ślubu (małżeństwa).

In erster Ehe.

Primum non nocere

Przede wszystkim nie szkodzić.

Das Wichtigste ist, nicht zu schaden.

Primus inter pares

Pierwszy wśród równych.

Erster unter Gleichen.

Principes mortales, res publica aeterna

Władcy są śmiertelni, nieśmiertelna zaś jest Rzeczpospolita.

Staatsoberhäupter sind sterblich, der Staat unvergänglich.

Pro bono público sive Pro público bono

Dla dobra publicznego.

Für das Gemeinwohl.

Pro domo suā

W obronie własnego domu; *We własnej sprawie.*

Für das eigene Haus; *in eigener Sache.*

Pro et contra

Za i przeciw.

Für und Wider.

Pro fide, rege et lege

Za wiarę, króla i prawo.

Für Treue, König und Gesetz.

Pro forma

Dla formy; dla pozorów.

Der Form halber.

Pro futuro

Dla przyszłości.

Für die Zukunft.

Pro memória

Dla pamięci.

Zum Gedenken.

Pro patria

Dla (dobra) ojczyzny.

Für das Vaterland.

Propria manu

Własną ręką; własnoręcznie.

Mit eigener Hand.

Proprio motu

Z własnego odruchu, swojej inicjatywy.

Aus eigenem Antrieb.

Provocatio ad pópulum

Odwołanie się do ludu.

Berufung an das Volk.

Púnica fides

Punicka wierność, *czyli wiarołomstwo.*

Punische Treue; *Hinterhältigkeit.*

Pxt. = Pinxit

Namalował (*skrót przed podpisem malarza na obrazie.*)

...hat es gemalt. (*auf Gemälden, mit dem Namen des Künstlers.*)

Q.B.F.F.Q.S. (P.R.) = Quod bonum, felix, faustum fortunatumque sit (pópulo Románo)!

Oby to było dla dobra, szczęścia, błogosławieństwa i pomyślności (narodu rzymskiego)! *Napis częsty na akademiach inauguracyjnych, zwłaszcza na rozpoczęciu roku akademickiego.*

Das möge erfolgreich, segensreich und glücklich ausgehen (für das römische Volk)!

Q.e.d. = Quod erat demonstrandum

Co należało udowodnić.

Was zu beweisen war.

Q.p. = Quantum placet

Ile się podoba.

Soweit es gefällt.

Q.s. = Quantum satis (Quantum súfficit)

Ile wystarczy; ile trzeba.

Soweit es ausreicht.

Q.v. = Quantum vis

Ile chcesz; ile pragniesz.

Soviel du willst.

Quae potest esse vitae iucúnditas sublátis amicítiis?

Jakaż może być przyjemność życia, jeśli usuniemy przyjaźń?

Was kann das Leben Angenehmes bieten ohne Freundschaften?

Quae tua sunt, tibi habe, quae mea, redde mihi!

Co twoje, zachowaj dla siebie, co zaś moje, oddaj mi!

Was dir gehört, behalte, was mir gehört, gib mir zurück!

Quem di diligunt, adulescens moritur

Kogo miłują bogowie, umiera młodo. (Menander)

Wen die Götter lieben, der stirbt jung. (Menander)

Qui se nihil scire dicit, fortasse plura scit, quam qui multa se scire dicunt

Kto mówi, że nic nie wie, może wie więcej niż ten, który mówi, że dużo wie.

Wer sagt, dass er nichts weiß, weiß vielleicht mehr als die, die sagen, dass sie viel wissen.

Quis (quid) pro quo?

Kto (co) zamiast kogoś (czegoś)?

Wer (was) für wen (wofür)? *Wer (was) wurde mit wem (womit) verwechselt?*

Quid leges sine moribus (proficiunt)?

Cóż (mogą pomóc) prawa bez dobrych obyczajów.

Was nützen Gesetze ohne Gesittung?

Quidquid agis, prudenter agas et respice finem

Cokolwiek czynisz, czyń roztropnie i patrz na skutek. (Solon, Owidiusz)

Was du auch immer tust, handle klug und beachte das Endergebnis.

Quidquid discis, tibi discis

Czegokolwiek się uczysz, uczysz się dla siebie.

Was du auch immer lernst, lernst du für dich.

Quo difficilius, eo honestius

Im trudniej, tym szlachetniej.

Je schwieriger, umso ehrenvoller.

Quo iure?

Jakim prawem?

Mit welchem Recht?

Quo modo?

W jaki sposób?

Auf welche Weise?

Quódlibet

Co się podoba, cokolwiek; *też: przedstawienie złożone z różnych urywków.*

Was gefällt; *nach Belieben.*

Quod male fers, assuésce ferre: feres bene

Co znosisz z trudnością, przyzwyczaj się znosić: będziesz znosił dobrze.

Lerne zu tragen, was du mit Mühe trägst: du wirst es gut (*mit Leichtigkeit*) tragen.

Quod scimus, gutta est, ignorámus mare

To co znamy, jest kroplą, czego nie znamy - morzem.

Was wir wissen, ist ein Tropfen; das Meer kennen wir nicht.

Quo semel est imbúta recens, servábit odórem testa diu

Czym skorupka za młodu nasiąknie, tym na starość trąci.

Den Geruch, den ein Krug zu Anfang angenommen hat, wird er lange behalten.

Quod vide! (q.v.)

Co zobacz! (*Odsyłacz*).

Darauf richte dein Augenmerk!

Quorum (praesentia súfficit)

Których (obecność wystarcza) *do prowadzenia obrad lub podjęcia uchwał.*

Deren (Anwesenheit genügt); *Mindestanzahl für eine Abstimmung.*

Quot hómines (cápita), tot sententiae

Ile ludzi (głów), tyle opinii (zdań). (Horacy)

Wie viele Menschen (Köpfe), so viele Meinungen. (Horaz)

R.I.P. = Requiescat in pace!

Niech odpoczywa w spokoju!

Er/sie möge in Frieden ruhen!

Rara avis

Rzadki ptak, *czyli coś niezwykle rzadkiego.*

Seltener Vogel; *ein Mensch, wie es ihn nur selten gibt.*

Ratio iustificata

Powód usprawiedliwiający.

Berechtigter Grund.

Ratio legis

Uzasadnienie ustawowe.

Der Sinn des Gesetzes.

Ratio sufficiens

Racja wystarczająca.

Hinreichende Begründung.

Rebus sic stantibus

Przy takim stanie rzeczy; gdy rzeczy tak się mają.

Da die Dinge so stehen; *da die Lage so ist.*

Rec. = Recénsuit

Ocenił.

... hat es durchgesehen.

Reductio ad absurdum

Sprowadzanie do niedorzeczności (*gdy twierdzenie fałszywe, to przez kolejną serię wnioskowań doprowadza się do niedorzeczności*).

Zurückverfolgen bis zum Sinnlosen.

Rem tene, verba sequentur

Trzymaj się tematu, a słowa same popłyną. (Katon Starszy)

Beherrsche die Sache, die Worte werden folgen. (Cato maior)

Repetitio est mater studiorum

Powtarzanie jest matką uczenia się. (Horacy)

Wiederholung ist die Mutter der Studien.

Requiem

Odpoczynek (*nazwa mszy żałobnej od pierwszego słowa tej mszy*).

Totenmesse (*sie beginnt mit Requiem aeternam... – Die ewige Ruhe...*).

Res pública mihi carior quam vita mea

Rzeczpospolita jest dla mnie droższa niż życie moje. (Cyceron)

Der Staat ist mir lieber als mein Leben. (Cicero)

Rp. = Récipe!

Weź! (*napis na receptach*).

Nimm! (*Beginn eines Rezepts*)

Saéculum obscúrum

Ciemny wiek. (*o dziesiątym stuleciu papieżstwa*)

Düsteres Jahrhundert.

Salus rei públicae (pópuli) supréma lex esto!

Dobro państwa (rzeczpospolitej, ludu) niech będzie najwyższym prawem! (Cyceron)

Das Wohl des Staates (Volkes) sei das höchste Gesetz (Cicero).

Salúta libenter

Pozdrawiaj chętnie!

Grüße gern!

Sane et tranquille vivit, qui honeste vivit

Zdrowo i beztrosko żyje ten, kto uczciwie żyje.

Gesund und ruhig lebt, wer anständig lebt.

Sápere aude!

Odważ się myśleć! (Horacy)

Wage es, deinen Verstand zu gebrauchen! (Horaz)

Sápere auso.

Dla odważającego się myśleć. (*napis na medalach*)

Denken für ein Wagnis/damit etwas Gewagtes gelingt.

Sapiens est ómniū beatíssimus

Mędrzec jest najszcześniejszy z wszystkich ludzi. (Sokrates)

Der Weise ist der Glückliche von allen.

Sapienti sat (est)

Mądrymu tyle wystarczy. *Mądrej głowie dość dwie słowie.* (Plaut)

Für einen Weisen (ist es) genug. (Plautus)

Sc. = Scílicet

Oczywiście; rozumie się samo przez się.

Selbstverständlich; gemeint ist natürlich...

Scio me nihil scire

Wiem, że nic nie wiem. (Sokrates)

Ich weiß, dass ich nichts weiß. (Sokrates)

Scríbere scríbendó, dicéndo dícere díscis

Uczysz się pisania pisaniem, a mówić mówieniem.

Schreiben lernt man durch Schreiben, Reden durch Reden.

Séd fugit íntereá, fugit írreparáble témpus

A tymczasem ucieka, ucieka nieodwracalny czas. (Wergiliusz)

Aber inzwischen entflieht die Zeit, entflieht unwiderruflich. (Vergil)

Senectútem ut adipiscantur omnes optant, eandemque adepti queruntur

Wszyscy życzą sobie, by osiągnąć wiek starczy, a boleją, gdy go osiągnęli.

Alle hoffen das Alter zu erreichen; wenn sie es dann erreicht haben, klagen sie

Sensu largo (lato)

W szerokim znaczeniu.

Im weiteren Sinne.

Sensu stricto

W ścisłym znaczeniu.

Im strengen Sinne.

Sensus commúnis

Powszechny pogląd; zdanie ogółu.

Gemeinsames Empfinden; allgemeine Anschauung.

Seq. = sequentes, sequentia

Następne (*wiersze, zdania, słowa*).

Die Folgenden; das Folgende.

Sero veniéntibus ossa

Dla spóznialskich pozostają obgryzione kości. *Kto późno przychodzi, sam sobie szkodzi.*

Denen, die zu spät kommen, bleiben die Knochen. *Wer nicht kommt zur rechten Zeit, der muss nehmen, was übrig bleibt.*

Si vivis Romae, Románo vívito more

Jeśli żyjesz w Rzymie, żyj na sposób rzymski. *Jeśli wejdiesz między wrony, trzeba krakać jak i one.*

Wenn du in Rom lebst, lebe auf römische Art.

Sibi imperáre máximum imperium est, sibi servíre gravíssima sérvitus

Sobie wydawać rozkazy to największa władza, sobie ulegać to najcięższa niewola.

Sich zu beherrschen bedeutet höchste Macht, sich unterlegen zu sein tiefste Knechtschaft.

Sic transit gloria mundi

I tak przemija światowa chwała.

So vergeht der Glanz der Welt.

Sic!

Tak! Właśnie tak! *(Wzmacniająca uwaga napisana po wyrazie czy zwrocie stwierdzająca, że tak właśnie został napisany oryginalny tekst).*

So! Genau so!

Signum témporis

Znak czasu.

Zeichen der Zeit.

Símilis símili gaudet

Podobny raduje się, gdy znajdzie podobnego. (Makrobiusz)

Der Ähnliche freut sich über den Ähnlichen. (Makrobius)

Sine ira et studio.

Bez gniewu i zaangażowanej stronnictwośći; *obiektywnie.* (Tacyt)

Ohne Missgunst und Sympathie. (Tacitus)

Sine loco

Bez oznaczenia miejsca wydania książki.

Ohne Stellenangabe.

Sine mora

Bez zwłoki.

Ohne Verzug; unverzüglich.

Sine sole síleo.

Bez słońca milczę. (*napis na zegarze*)

Ohne Sonne schweige ich. (*Inscription auf einer Sonnenuhr*)

Sit modus in rebus!

Niech będzie zachowany umiar w sprawie (w postępowaniu)!

Es soll ein Maß in den Dingen herrschen!

Sit tibi terra levis!

Niechaj ci ziemia lekką będzie!

Möge dir die Erde leicht sein!

Sit venia verbo!

Niech zostanie okazany wzgląd na słabość słowa! (Pliniusz Młodszy)

Wenn es erlaubt ist zu sagen... (Plinius der Jüngere)

Spíritus movens

Duch poruszający; *sprężyna działania*.

Treibende Kraft.

Sponte sua

Z własnej woli; z własnego odruchu.

Aus eigenem Antrieb von selbst.

Sq. = Sequens

Następny.

Der Folgende.

Sqq. = Sequentes

Następne (*najczęściej o zdaniach*).

Die Folgenden.

Stante pede

Na stojącej nodze, *czyli natychmiast, na jednej nodze.*
Stehenden Fußes; im Stehen.

Status nascendi

Stan powstawania, rodzenia się.
Zustand des Entstehens.

Status quo ante

Stan, który był przedtem; *stan dawniejszy.*
Zustand, in dem *etwas* vorher *war*.

Status quo

Stan, w którym jest; stan aktualny.
Aktueller Zustand.

Stricte

Dokładnie, ściśle.
Genau; streng.

Suā sponte

Z własnej woli; z własnego odruchu.
Aus eigenem Antrieb; von selbst.

Suae quisque fortunae faber est

Każdy jest cieślą swojego losu; Każdy jest kowalem swojego losu.
(Cezar)
Ein jeder ist seines Glückes Schmied. (Cäsar)

Suavis est labórum praeteritórum memoria

Słodkie jest wspomnienie minionych już trudów.
Süß ist die Erinnerung an überstandene Mühen.

Sub condicióne

Pod warunkiem.
Unter der Bedingung.

Sub Iove

Pod Jowiszem, *czyli pod gołym niebem.*
Unter Jupiter; *unter freiem Himmel.*

Sub secréto

W tajemnicy.

Unter *dem Siegel der Verschwiegenheit*.

Sub specie aeternitátis

Pod postacią wieczności, *czyli z punktu widzenia nieskończoności*.

Im Angesicht der Ewigkeit.

Sub specie

Pod postacią; pod pozorem.

Im Angesicht; angesichts.

Sui géneris

Swego rodzaju; swoistego typu.

Eigener Art.

Summā cum laude

Z najwyższą pochwałą.

Mit höchstem Lob.

Summa summarum

Suma sum; całkowite podsumowanie.

Summe der Summen; Gesamtsumme.

Summum bonum

Najwyższe dobro.

Höchstes Gut.

Summum malum

Największe zło.

Größtes Übel.

Suo témpore

W swoim czasie; w czasie właściwym.

Zu seiner Zeit.

Sursum corda!

W górę serca!

Die Herzen in die Höhe! Erhebet die Herzen!

Suum cuique.

Każdemu, co jego.

Jedem das Seine.

Tábula rasa

Wyczyszczona tablica; czysta, nie zapisana tablica (*dusza człowieka w chwili rodzenia się*).

Abgewischte Schreibtafel; *unbeschriebenes Blatt*. (*eine Vorstellung von der Seele des Menschen bei seiner Geburt*)

Tácito consensu

Za milczącym przyzwoleniem; za milczącą zgodą.

In schweigender Übereinstimmung.

Taedium vitae

Wstręt do życia. *Psychiczny dołek*.

Lebensüberdruß; Lebensmüdigkeit.

Tam diu discendum est, quam diu vivas

Tak długo należy się uczyć, jak długo żyjesz.

Du musst so lange lernen, wie du lebst.

Tanta est potentia veritátis, ut se ipsam sua claritáte defendat

Tak wielka jest potęga prawdy, że broni samej siebie swoją oczywistością.

So groß ist die Macht der Wahrheit, dass sie sich selbst durch ihre Klarheit verteidigt.

Tanto brevius omne, quanto felícitus tempus

Każdy moment o tyle krótszy, o ile szczęśliwszy.

Je beglückender jeglicher Augenblick ist, um so kürzer ist er.

Témpora mutantur et nos mutámur in illis

Zmieniają się czasy, a my zmieniamy się wraz z nimi.

Die Zeiten ändern sich und wir ändern uns in ihnen.

Tempus fugit

Czas ucieka.

Die Zeit entflieht.

Términus a quo

Granica, od której się mierzy; Data, od której coś się zaczyna.
Zeitpunkt, von dem ab...; Anfangstermin.

Términus ad quem

Granica, do której się zmierza. Czas, do którego się oblicza. *Punkt końcowy.*
Zeitpunkt, bis zu dem...; Endtermin.

Términus ante quem

Granica, która była wcześniej; Czas, przed którym coś nastąpiło.
Zeitpunkt, vor dem...

Terra incógnita (ignóta)

Ziemia niepoznana (nieznana).
Unbekanntes Land (Gebiet).

Tráhimur omnes studio laudis

Wszystkich nas pociąga pragnienie sławy. (Cyceron)
Alle werden wir vom Streben nach Lob motiviert.

Tres faciunt collegium

Trzy osoby tworzą zgromadzenie. Musi być co najmniej trzech, by było kolegium.
Drei bilden ein Kollegium; *drei Teilnehmer sind erforderlich, damit eine Veranstaltung stattfinden kann.*

Tu nihil invitā dices faciesve Minervā

Ty niczego nie będziesz mówił czy czynił wbrew woli Minerwy.
Du wirst nichts gegen Minervas Willen sagen oder tun.

Tu régere ímperió populós, Románe, memento:

Párcere súbiectís et débelläre supérbos.

Pamiętaj, Rzymianinie, że ty władasz nad ludami; bądź łaskawy dla podbitych, ale zwalczaj krnąbrnych.
Du, Römer, denke daran, die Völker zu regieren: die Unterwürfigen schonen und die Widerspenstigen niederringen. (Vergil)

Ultima ratio

Ostateczny argument; racja ostateczna.
Letzte Möglichkeit.

Ultima Thule

Najdalsza wyspa Thule, *czyli kres czegoś, ostateczna granica*. (Wergiliusz).

Das äußerste Thule; *das Ende der Welt*. (Vergil)

Una salus victis nullam sperare salutem

Jedyny ocalenie dla pokonanych to nie mieć żadnej nadziei. (Wergiliusz)

Die einzige Rettung für die Besiegten ist es, auf keine Rettung mehr zu hoffen. (Vergil)

Unā voce

Jednym głosem; jednogłośnie.

Einstimmig.

Únitis víribus

Wspólnymi siłami.

Mit vereinten Kräften.

Univérsitas (Litterárum)

Ogół nauk; Uniwersytet.

Universität.

Uno acto

Jednym, nieprzerwanym działaniem.

Auf einmal.

Uno ánimo

Jednym duchem, jednomyślnie.

Mit ein und derselben Gesinnung; einträchtig.

Unus pro multis

Jeden za wielu. (Wergiliusz)

Einer für viele. (Vergil)

Urbi et orbi

Miastu i światu (*uroczyste papieskie błogosławieństwo dla Rzymu i całego świata*).

Der Stadt (*Rom*) und dem Erdkreis. (*Segen des Papstes*)

Urbs aeterna

Wieczne miasto, czyli *Rzym*.

Ewige Stadt. (*Rom*)

Usque ad finem

Aż do końca.

Bis zum Ende.

Usque ad nauseam

Aż do znudzenia.

Bis zum Überdruß.

Usurpatio iuris

Przywłaszczenie sobie prawa (uprawnienia).

Beanspruchung eines Rechts.

Usus efficacissimus omnium rerum magister

Praktyka jest najbardziej skutecznym nauczycielem wszystkich spraw.

Die Erfahrung ist die erfolgreichste Lehrerin aller Dinge.

Usus magister óptimus

Praktyka jest najlepszym nauczycielem.

Übung ist die beste Lehrerin.

Ut fama fert

Jak wieść niesie.

Wie man sagt.

Ut salútas, ita salutáris

Jak pozdrawiasz, tak jesteś pozdrawiany.

Wie du grüßt, so wirst du gegrüßt. *Wie man in den Wald hineinruft, so schallt es heraus.*

Ut sementem féceris, ita metes

Jaki zrobisz zasiew, taki uzyskasz plon.

Wie du säst, so wirst du ernten.

V. = Vide!

Patrz!

Sieh!

Vacat

Miejsce jest wolne.

Der Platz ist frei.

Vade in pace!

Idź w pokoju!

Geh in Frieden!

Vade mecum!

Chodź ze mną! *Nazwa podręcznika, z którym stale się przebywa; poradnik.*

Geh mit mir! *Kurzgefasster Ratgeber, der sich zum Mitnehmen eignet.*

Vae mihi!

Biada mi!

Wehe mir!

Vae mísero mihi!

Biada mi nieszczęsnemu!

Wehe mir Armem!

Vae victis!

Biada zwyciężonym! (Plaut)

Wehe den Besiegten! (Plautus)

Vanam gloriám qui spréverit, veram habébit

Kto wzgardzi próżną chwałą, uzyska prawdziwą.

Wer den falschen/eitlen Ruhm verschmäh't hat, wird den wahren besitzen.

Vánitas vanitátum et ómnia vánitas

Marność nad marnościami i wszystko marnością.

Windhauch des Windhauchs und alles ist Windhauch. (Kohelet/Buch des Predigers 1, 2)

Vária

Rozmaitości.

Verschiedenes.

Vel

Lub

Oder.

Veni, vidi, vici

Przybyłem, zobaczyłem, zwyciężyłem. (*Tak Cezar zawiadomił senat rzymski o zwycięstwie pod Zelą*)

Ich kam, sah, siegte. (*Caesar nach seinem Sieg über Pharnakes II. von Bosphorus 47 v.Chr.*)

Ventúrae mémoires iam nunc estóte senectae

Już teraz pamiętajcie o nadchodzącej starości.

Denkt schon jetzt an das Alter, das kommen wird.

Verba docent, exempla trahunt

Słowa pouczają, przykłady zaś pociągają. (Seneka)

Worte belehren, Beispiele reißen mit.

Verba volant, scripta manent

Słowa są ulotne, co zaś spisane – trwa. (Horacy)

Worte fliegen dahin, Geschriebenes bleibt.

Verbum nóbile debet esse stábile

Słowo honoru powinno być niezmiennie; *To, co przyrzeczone, powinno być dotrzymane.*

Ein Ehrenwort muss von Dauer sein.

Verecundia omnium virtútum custos

Poczucie przyzwoitości jest strażniczką wszystkich cnót.

Die Zurückhaltung ist die Wächterin aller Tugenden.

Verte!

Odwróć kartkę!

Bitte wenden!

Veto

Nie pozwalam; zabraniam.

Ich verbiete; *Verbot.*

Vice versā

Na odwrót; nawzajem.

...und umgekehrt.

Vidélicet

Mianowicie; rozumie się.

Zu verstehen in dem Sinne...zu ergänzen...

Víribus iunctis

Połączonymi siłami.

Mit vereinten Kräften.

Vis cómica

Siła komizmu.

Kraft der Komik.

Vis inertiae

Siła bezwładności.

Kraft der Trägheit; *Durchhaltevermögen*.

Vis legis

Siła prawa.

Macht des Gesetzes.

Vis maior

Siła wyższa.

Höhere Gewalt.

Vis probandi

Siła dowodu.

Kraft des Beweises.

Vis vitális

Siła życiowa, siła żywotności.

Lebenskraft.

Vita commúnis

Życie wspólnotowe (*np. w klasztorze*).

Gemeinsames Leben.

Vita sine libertáte nihil

Życie bez wolności jest niczym.

Leben ohne Freiheit ist nichts.

Vita sine lítteris mors est

Życie bez nauki to śmierć.

Leben ohne geistige Betätigung ist der Tod.

Vitae sal amicitia

Przyjaźń jest solą życia.

Des Lebens Salz ist die Freundschaft.

Vivā voce

Żywym głosem, *czyli w ustnym oświadczeniu.*

Mit lebendiger Stimme; *durch mündliche Erklärung.*

Vivant! Vivat!

Niech żyją! Niech żyje!

Sie sollen leben! Er/sie soll leben!

Vivere est militāre

Życie to walka.

Leben heißt Kriegsdienst leisten.

Vivitur parvo bene

Ubogiemu żyje się dobrze. (Horacy)

Man lebt mit wenig gut. (Horaz)

Vixi et, quem déderit cursum fortuna, perégi

Przeżyłem i dokonałem biegu, który wyznaczył mi los.

Ich habe gelebt und den Lauf, den das Schicksal vorgab, vollführt. (Horaz)

Volens nolens

Chcąc, nie chcąc.

Wollend nicht wollend; *ob man will oder nicht.*

Vos exemplaria Graeca nocturna versáte manu, versáte diurna

Wy badajcie greckie przykłady i w noc, i w dzień wertując ich wskazania. (Horacy)

Rollt ihr nur die griechischen Musterbeispiele bei Tag und Nacht mit fleißiger Hand auf. (Horaz)

Vox clamantis in deserto

Głos wołającego na pustyni. *Daremne przekonywanie.*

Die Stimme des Rufers in der Wüste.

Vox pópuli, vox Dei

Głos ludu jest głosem Boga.

Die Stimme des Volkes ist die Stimme Gottes.

Vox unius, vox nullius

Głos jednego to głos żadnego; Głos jednego to żaden głos.

Die Stimme eines Einzigen *zählt soviel wie* die Stimme keines Menschen.

Vultus animi index

Twarz *jest* obrazem duszy.

Das Gesicht ist der Ausdruck des Geistes.

Wanderlied der Prager Studenten

Nach Süden nun sich lenken die Vöglein allzumal;
viel Wanderer lustig schwenken die Hüt´ im Morgenstrahl.
Das sind die Herrn Studenten, zum Tor hinaus es geht;
auf ihren Instrumenten sie blasen zum Valet:

Ade in die Läng´ und Breite,
o Prag, wir ziehn in die Weite!
*Et habeat bonam pacem,
qui sedet post fornacem.*

Nachts wir durchs Städtlein schweifen, die Fenster schimmern weit,
am Fenster drehn und schleifen viel schön geputzte Leut.
Wir blasen vor den Türen und haben Durst genung,
das kommt vom Musizieren, Herr Wirt, ein´ frischen Trunk!

Und siehe, über ein kleines
mit einer Kanne Weines
*venit ex sua domo
beatus ille homo.*

Nun weht schon durch die Wälder der kalte Boreas,
wir streichen durch die Felder von Schnee und Regen naß,
der Mantel fliegt im Winde, zerrissen sind die Schuh,
da blasen wir geschwinde und singen noch dazu:

*Beatus ille homo,
qui sedet in sua domo
et sedet post fornacem
et habet bonam pacem!*

Joseph von Eichendorff

Szkoło! Szkoło!
Gdy cię wspominam,
Tęsknota w serce się wgryza,
Oczy mam pełne łez.
... *Gallia est omnis divisa*
In partes tres ...

Książko podarta!
Niejedną tobie rzuciłem obelgę,
A dzisiaj każda twa karta
Słodkim wspomnieniem rani!
... *Quarum unam incolunt Belgae,*
Aliam Aquitani ...

Ileż to z serca
Płynęło nad tobą skarg:
Czy mają cel te przekłady,
Przekłady z rzymskich awantur?
... *Tertiam,*
Qui ipsorum lingua Celtae,
Nostra Galli appellantur ...

Dzisiaj
Z burzami się mozolę
Na wielkim morzu, dokąd los mnie zagnał,
A w szkole, w szkole
Palus erat non magna ...

Nigdy nie zgłębię gruntu,
Ani do portu nigdy nie zaginę!
Cesarze!
Dum haec geruntur,
Magnis itineribus ku śmierci płynę ...

Julian Tuwim

1. Sentencje łacińskie z tłumaczeniem polskim - 1
2. Sentencje łacińskie z tłumaczeniem polskim i niemieckim - 112
3. Sentencje greckie z tłumaczeniem łacińskim i polskim - 184
4. Wykaz autorów sentencji - 223

Sentencje greckie z tłumaczeniem polskim i łacińskim

A fructibus eorum cognoscetis eos.

Po ich owocach poznacie ich.

ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε αὐτούς. *Ew. Mat. 7, 16*

Adversus stimulum calcitrare.

Wierząc przeciwko ościeniowi (*naostrzonemu kijowi spełniającemu rolę ostrogi*); *walczysz, a przecież głowa muru nie przebijesz.*

πρὸς κέντρα λακτίζειν. *Dz. Ap. 26, 14*

Aedificavit domum suam super arenam.

Zbudował dom swój na piasku; *budować coś na niepewnym gruncie, bez fundamentu.*

ᾠκοδόμησεν αὐτοῦ τὴν οἰκίαν ἐπὶ τὴν ἄμμον. *Ew. Mat. 7, 26*

Alii sementem faciunt, alii metunt.

Jedni czynią zasiew, inni zbierają plony; kto inny sieje, kto inny zbiera.

Ἄλλος ἐστὶν ὁ σπείρων καὶ ἄλλος ὁ θερίζων. *Ew. Jana 4, 37*

Altari serviens de altari vivere debet.

Kto służy ołtarzowi, powinien żyć z ołtarza.

οἱ τὰ ἱερὰ ἐργαζόμενοι [τὰ] ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἐσθίουσιν. *por. 1 List Pawła do Koryntian 9, 13*

Alter alterius ónera portáte.

Jeden drugiego brzemiona noócie.

Ἀλλήλων τὰ βάρη βαστάζετε. *List Pawła do Galatów 6, 2*

Amícus Plato (amícus Sócrates), sed magis amíca véritas.

Przyjacielem mi Platon (przyjacielem Sokrates), ale większą przyjaciółką jest prawda; *Kocham cię Platonie, ale bardziej kocham prawdę.*

Φίλος Σωκράτης [Πλάτων], ἀλλ' ἀμείνων φίλη ἀλήθεια. *Platon, Państwo 595 B; także Arystoteles*

Anáthema sit!

Niech będzie przeklęty! (*uroczysta klątwa koócielna, ceremonialna ekskomunika*); *anatema, obłożenie klątwa.*

ἀνάθεμα ἔστω. *List Pawła do Galatów 1, 8*

Antiquíssimum entium Deus; est enim ingénitus.

Pulchérimum – mundus; opus est enim Dei.

Máximum – locus; omnia enim cóntinet.

Citíssimum – mens; per omnia enim percurrit.

Fortíssimum – necéssitas; omnia enim ímperat.

Sapientíssimum – tempus; omnia enim déteget.

Najstarszą z rzeczy istniejących jest Bóg; jest bowiem niezrodzony.

Najpiękniejszą – świat; jest bowiem dziełem Boga.

Największą – miejsce; wszystko bowiem w sobie mieóci.

Najszybszą – myśl; przez wszystko bowiem przebiega.

Najmocniejszą – konieczność; wszystkim bowiem rządzi.

Najmądrzejszą – czas; wszystko bowiem odkryje.

Πρεσβύτατον τῶν ὄντων Θεός· ἀγένητος γάρ.

Κάλλιστον – κόσμος· ποίημα γάρ Θεοῦ.

Μέγιστον – τόπος· ἅπαντα γάρ χωρεῖ.

Τάχιστον – νοῦς· διὰ παντὸς γὰρ τρέχει,

Ἰσχυρότατον – ἀνάγκη· κρατεῖ γὰρ πάντων,

Σοφώτατον – χρόνος· ἀνευρίσκει γὰρ πάντα. *Heraklit z Efezu*

Ápage (a me), satana(s)!

Odejdź (ode mnie), szatanie!

Ἔπαγε, Σατανᾶ· *Ev. Mat. 4, 10*

Apud hómines id impossíbile, apud Deum autem ómnia possibília sunt.

U ludzi to niemożliwe, u Boga zaś wszystko jest możliwe.

Παρὰ ἀνθρώποις τοῦτο ἀδύνατόν ἐστιν, παρὰ δὲ θεῶ πάντα δυνατά. *Ev. Mat. 19, 26*

Beati misericórdes, quoniam ipsi misericórdiam consequentur.

Szczęśliwymi są miłosierni, albowiem oni dostąpią miłosierdzia.

Μακάριοι οἱ ἐλεήμονες, ὅτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται. *Ev. Mat. 5, 7*

Beati mites, quoniam ipsi possidébunt terram.

Szczęśliwymi są łagodni, albowiem oni posiadą ziemię.

Μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσιν τὴν γῆν. *Ev. Mat. 5, 5*

Beati mórtui, qui in Dómino moriuntur.

Szczęśliwi są zmarli, którzy umierają w Panu.

Μακάριοι οἱ νεκροὶ οἱ ἐν κυρίῳ ἀποθνήσκοντες. *Apokalipsa 14, 13*

Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum vidébunt.

Szczęśliwymi są czystego serca, albowiem oni Boga oglądać będą.

Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν θεὸν ὄψονται. *Ev. Mat. 5, 8)*

Beati pacífici, quoniam filii Dei vocabúntur.

Szczęśliwymi są czyniący pokój, albowiem będą nazwani synami Bożymi.

Μακάριοι οί εἰρηνοποιοί, ὅτι [αὐτοί] υἱοὶ θεοῦ κληθήσονται. *Ev. Mat. 5, 9*

Beati paúperes spírítu, quoniam ipsórum est regnum caelórum

Szczęśliwymi duchem są ubodzy, albowiem ich jest królestwo niebieskie.

Μακάριοι οί πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. *Ev. Mat. 5, 3*

Beati, qui esúriunt et sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabúntur.

Szczęśliwymi są ci, którzy pragną i łakną sprawiedliwości, albowiem oni będą nasyceni.

Μακάριοι οί πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην, ὅτι αὐτοὶ χορτασθήσονται. *Ev. Mat. 5, 6*

Beati, qui lugent, quoniam ipsi consolabúntur.

Szczęśliwymi są ci, którzy płaczą, albowiem oni będą pocieszeni.

Μακάριοι οί πενθοῦντες, ὅτι αὐτοὶ παρακληθήσονται. *Ev. Mat. 5, 4*

Beati, qui non vidérunt, et credidérunt.

Szczęśliwymi są ci, którzy chociaż nie zobaczyli, to jednak uwierzyli.

μακάριοι οί μὴ ἰδόντες καὶ πιστεύσαντες. *Ev. Jana 20, 29*

Beati, qui persecutiónem patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsórum est regnum caelórum.

Szczęśliwymi są ci, którzy cierpią prześladowanie dla sprawiedliwości, albowiem ich jest królestwo niebian.

Μακάριοι οί δεδιωγμένοι ἔνεκεν δικαιοσύνης, ὅτι αὐτῶν ἔστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. *Ev. Mat. 5, 10*

Beátius est magis dare, quam accípere.

Szczęśliwszą jest rzeczą dawać niż brać.

Μακάριόν ἔστιν μᾶλλον δίδοναι ἢ λαμβάνειν. *Dzieje Ap. 20, 35*

Benedíctus, qui venit in nómine Dómini.

Szczęśliwy, który przybywa w imię Pańskie.

εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου. *Ps. 117, 26*

Bonum certámen certávi, cursum consummávi, fidem servávi.

Dobry bój stoczyłem, bieg ukończyłem, wiary ustrzegłem.

τὸν καλὸν ἀγῶνα ἠγώνισμαι, τὸν δρόμον τετέλεκα, τὴν πίστιν τετήρηκα. *2 List Pawła do Tymoteusza 4, 7*

Caecus autem, si caeco ducátum praestat, ambo in fóveam cadunt.

Ślepy zaś, jeśli prowadzi ślepego, obaj wpadają do rowu.

Τυφλὸς δὲ τυφλὸν ἐὰν ὀδηγῇ, ἀμφότεροι εἰς βόθυνον πεσοῦνται. *Ev. Mat. 15, 14*

Caelum et terra transíbunt, verba autem mea non praeteríbunt.

Niebo i ziemia przeminą, ale słowa moje nie przeminą.

ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσεται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσιν. *Ev. Mat. 24, 35*

Caelum omne harmonia et número est.

Cieło niebo jest harmonią i liczbą.

Ὅλος ὁ οὐρανὸς ἀρμονία καὶ ἀριθμὸς ἐστίν. *Pitagoras*

Cáritas Christi urget nos.

Miłość Chrystusa ponagla nas.

ἡ γὰρ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ συνέχει ἡμᾶς. *2 List Pawła do Koryntian 5, 14*

Círcuit diábolus tamquam leo rugiens, quaerens quem dévoret.

Krąży diabeł jako lew ryczący szukając, kogo by pożreć.

διάβολος ὡς λέων ὠρυόμενος περιπατεῖ ζητῶν [τινα] καταπιεῖν. *1List Piotra 5, 8*

Cívitas enim cibus homínibus est, idóneus bonis, malis autem contrarius.

Państwo bowiem jest dla ludzi pokarmem: właściwym dla ludzi dobrych, a nieodpowiednim dla złych.

Πολιτεία γὰρ τροφή ἀνθρώπων ἐστίν, καλή μὲν ἀγαθῶν, ἡ δὲ ἐναντία κακῶν. *Platon, Meneksenos 238 c*

Conflábunt gladios suos in vómeres et lánceas suas in falces.

Przetopią miecze swoje na lemiesz, a włócznie swoje na sierpy.

καὶ συγκόψουσιν τὰς μαχαίρας αὐτῶν εἰς ἄροτρα καὶ τὰς ζιβύνας αὐτῶν εἰς δρέπανα. *Izajasz 2, 4*

Contra stímulum calcitráre.

Wierząć przeciw ościeniowi, czyli stawiać bezcelowy opór.

πρὸς κέντρα λακτίζειν. *Dzieje Ap. 26, 14*

Corrumpunt bonos mores colloquia prava.

Złe rozmowy psują dobre obyczaje. (*Menander, Thais; przytoczone przez św. Pawła w 1 Liście do Koryntian 15, 33*)

Φθείρουσιν ἤθη χρηστὰ ὀμιλίας κακαί.

Date, et dábitur vobis.

Dawajcie, a będzie wam dane; *Bądź dobry, a dobrocią ci odwzajemnią.*

δίδοτε, καὶ δοθήσεται ὑμῖν. *Ev. Łuk. 6, 38*

De profúndis clamávi ad te, Dómine.

Z głębokości wołałem do Ciebie, Panie.

Ἐκ βαθέων ἐκέκραξά σε, κύριε. *Ps. 129, 1*

Deo Ignoto

Nieznanemu Bogu. (*Napis na ołtarzach przeznaczonych do składania ofiar nie nazwanym z imienia bogom*)

Ἀγνώστῳ Θεῷ. *Dzieje Ap. 17, 23*

Deus cáritas est.

Bóg jest miłością.

ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστίν. *1List Jana 4, 8*

Deus superbis resístit, humílibus autem dat gratiam.

Bóg sprzeciwia się pysznym, pokornym zaś łaskę daje.

Ὁ Θεὸς ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσιν χάριν. *1List Piotra 5, 5*

Dignus est enim operarius mércede sua.

Godzien jest bowiem robotnik zapłaty swojej.

ἄξιός γάρ ὁ ἐργάτης τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ. *Ev. Łuk. 10, 7*

Díliges próximum tuum sicut te ipsum.

Będziesz miłował twojego bliźniego jak siebie samego.

Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. *Ew. Mat. 19, 19*

Dilígite inimícos vestros.

Miłujcie nieprzyjaciół waszych.

ἀγαπάτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν. *Ew. Mat. 5, 44*

Díscite a me, quia mitis sum et húmilis corde.

Uczcie się ode mnie, ponieważ jestem cichy i pokornego serca.

μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πραῦς εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ. *Ew. Mat. 11, 29*

Divítiae addunt amícos plúrimos.

Bogactwo przyczynia wielu przyjaciół.

πλοῦτος προστίθησιν φίλους πολλούς. *Ks. Przypowieści 19, 4*

Divum autem pulchrum, sapiens, bonum et omnia eórum simília.

To, co boskie, jest piękne, mądre, dobre i o przymiotach tego rodzaju.

Τὸ δὲ θεῖον καλόν, σοφόν, ἀγαθὸν καὶ πᾶν ὅ τι τοιοῦτον. *Platon*

Dómine, non sum dignus, ut intres sub tectum meum.

Panie, nie jestem godzien, abyś wszedł pod dach mój.

Κύριε, οὐκ εἰμι ἱκανὸς ἵνα μου ὑπὸ τὴν στέγην εἰσέλθῃς. *Ew. Mat. 8, 8*

Durus est hic sermo.

Twarda jest ta mowa.

Σκληρὸς ἐστὶν ὁ λόγος οὗτος. *Ew. Jana 6, 60*

Ecce ego mitto vos sicut oves in medio luporum.

Oto ja was posyłam jak owce między wilki.

Ἴδου ἐγὼ ἀποστέλλω ὑμᾶς ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων· *Ev. Mat. 10, 16*

Ecce homo!

Oto człowiek! (*Słowa Pilata do Żydów, gdy pokazywał ubiczowanego Jezusa.*)

Ἴδου ὁ ἄνθρωπος· *Ev. Jana 19, 5*

Ego sum Alpha et Oméga, principium et finis.

Ja jestem Alfa i Omega, początek i koniec.

Ἐγὼ εἶμι τὸ Ἄλφα καὶ τὸ Ὠ· *Apokalipsa, 1, 8*

Ego sum pastor bonus.

Ja jestem dobrym pasterzem.

Ἐγὼ εἶμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός· *Ev. Jana 10, 11*

Ego sum via, et véritas, et vita.

Ja jestem drogą, prawdą i życiem.

Ἐγὼ εἶμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωή· *Ev. Jana 14, 6*

Ego sum, qui sum.

Ja jestem, który jestem. *Nazwa Boga - Jahwe, Jehowy.*

Ἐγὼ εἶμι ὁ ὢν· *Ks. Wyjścia 3, 14*

Erunt duo in carne una.

Będą dwoje w jednym ciele.

ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν· *Ev. Mat. 19, 5*

Et Verbum caro factum est.

A Słowo stało się ciałem.

Καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο. *Εω. Jana 1, 14*

Euntes ergo docéte omnes gentes.

Idąc przeto nauczajcie wszystkie narody.

πορευθέντες οὖν μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη. *Εω. Mat. 28, 19*

E visibílibus invisibília homines conspícere nolunt.

Ludzie nie chcą dostrzeżać niewidzialnego z tego, co widzialne.

Οἱ δὲ ἄνθρωποι ἐκ τῶν φανερῶν τὰ ἀφανέα σκέπτεσθαι οὐ βούλονται. *Heraklit*

Ex abundantia enim cordis os lóquitur.

Z obfitości bowiem serca mówią usta.

ἐκ γὰρ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας τὸ στόμα λαλεῖ. *Εω. Mat. 12, 34*

Ex fructu arbor agnóscitur.

Drzewo jest rozpoznawane z owocu.

ἐκ γὰρ τοῦ καρποῦ τὸ δένδρον γινώσκεται. *Εω. Mat. 12, 33*

Faciámus hóminem ad imáginem et similitúdinem nostram.

Uczyńmy człowieka na obraz i podobieństwo nasze.

Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν. *Ks. Rodzaju 1, 26*

Facílius camelum per forámen acus transíre, quam dívitem intráre in regnum caelórum.

Łatwiej jest wielbładowi przejść przez ucho igielne niż bogaczowi wejść do królestwa niebieskiego.

εὐκοπώτερόν ἐστιν κάμηλον διὰ τρυπήματος ῥαφίδος διελθεῖν ἢ πλούσιον εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ.
Ew. Mat. 19, 24

Fiat lux!

Niechaj się stanie światłość! *Niech prawda wyjdzie na jaw!*

Γενηθήτω φῶς. *Księga Rodzaju I, 3*

Fiat voluntas tua.

Bądź wola Twoja.

γενηθήτω τὸ θέλημά σου. *Ew. Mat. 6, 10*

Fides sine opéribus mórtua est.

Wiara bez uczynków jest martwa.

ἡ πίστις χωρὶς τῶν ἔργων ἀργή ἐστίν. *List Jakuba 2, 20*

Fides tua te salvum fecit.

Wiara twoja cię uzdrowiła.

ἡ πίστις σου σέσωκέν σε. *Ew. Mat. 9, 22*

Fiet unum óvile et unus pastor.

Stanie się jedna owczarnia i jeden pasterz.

καὶ γενήσονται μία ποίμνη, εἰς ποιμήν. *Ew. Jana 10, 16*

Fletus et stridor dentium.

Placz i zgrzytanie zębów.

ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων. *Ew. Mat. 8, 12*

Fortis est ut mors dilectio

Miłość jest mocna jak śmierć.

κραταιὰ ὡς θάνατος ἀγάπη. *Pieśń na Pieśniami 8, 6*

Gaudete cum gaudéntibus, fléte cum fléntibus.

Cieszcie się z cieszącymi, płaczcie z płaczącymi.

χαίρειν μετὰ χαιρόντων, κλαίειν μετὰ κλαιόντων. *List Pawła do Rzymian 12, 15*

Gloria in excélsis Deo et in terra pax homínibus bonae voluntátis.

Chwała na wysokościach Bogu, a na ziemi pokój ludziom dobrej woli (życzliwości).

Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη ἐν ἀνθρώποις εὐδοκίας. *Ev. Luk. 2, 14*

Gratis accepístis, gratis date.

Darmo otrzymaliście, darmo dawajcie.

δωρεὰν ἐλάβετε, δωρεὰν δότε. *Ev. Mat. 10, 8*

Habeas fratres veros amícos.

Prawdziwych przyjaciół uważaj za braci.

Νόμιζ' ἀδελφοὺς τοὺς ἀληθινοὺς φίλους.

Heúreca.

Znalazłem, odkryłem.

Εύρηκα. *Archimedes*

Hoc est corpus meum.

To jest Ciało moje.

τοῦτό ἐστιν τὸ σῶμά μου. *Ev. Mat. 26, 26*

Hodie mecum eris in paradíso.

Dziś ze mną będziesz w raju.

σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ. *Ev. Luk. 23, 43*

Hóminem quaero.

Szukam człowieka.

Ἄνθρωπον ζητέω. *Diogenes*

Hómines deos in suas similitúdines sculpunt, sibi símiles cuncti pingunt

Ludzie nadają bogom cechy ludzkie, wszyscy malują ich podobnych sobie.

Οἱ ἄνθρωποι τοὺς μὲν θεοὺς ἀνθρωπομόρφους ἀναπλάττουσιν, ὁμοίους δὲ ἑαυτοῖς ἕκαστοι διαζωγραφοῦσιν. *Ksenofanes*

Hómines non domi divitias aut paupertatem habent, sed in án-imis.

Ludzie mają bogactwo czy ubóstwo nie w domu, ale w swoich duszach.

Οἱ ἄνθρωποι οὐκ ἐν τῷ οἴκῳ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν πενίαν ἔχουσιν, ἀλλ' ἐν ταῖς ψυχαῖς. *Antystenes*

Homo náscitur ad labórem, et avis ad volatum.

Człowiek rodzi się do trudu, a ptak do latania.

ἀλλὰ ἄνθρωπος γεννᾶται κόπῳ, νεοσσοὶ δὲ γυπὸς τὰ ὑψηλὰ πέτονται. *Ks. Hioba 5, 7*

Homo parvus mundus est.

Człowiek jest małym wszechświatem.

Ἄνθρωπος μικρὸς κόσμος.

Homo ánimál políticúm.

Człowiek to zwierzę polityczne.

Ἴνδρωπος πολιτικὸν ζῷον. *Aristoteles*

Homo metrum omnium rerum.

Człowiek jest miarą wszechrzeczy, czyli ocenia według swojego uznania.

Πάντων κρημάτων μέτρον ὁ ἄνθρωπος. *Protagoras*

I.N.R.I. = Iesus Nazarénus, Rex Iudaeórum

Jezus Nazareński, król żydowski. *Skrót napisu umieszczonego w trzech językach: po hebrajsku, grecku i łacinie na krzyżu Chrystusa.*

Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων. *Ev. Jana 19, 19*

Illum opórtet créscere, me autem mínui.

Trzeba, by on wzrastał, ja zaś bym się umniejszał.

ἐκεῖνον δεῖ αὐξάνειν, ἐμέ δὲ ἐλαττοῦσθαι. *Ev. Jana 3, 30*

In nómine Patris, et Filii, et Spíritus Sancti.

W imię Ojca, i Syna, i Ducha Świętego.

εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος.
Ev. Mat. 28, 19

In pincípio creávit Deus caelum et terram.

Na początku stworzył Bóg niebo i ziemię.

Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. *Ks. Rodzaju 1, 1*

In pincípio erat Verbum.

Na początku było Słowo.

Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος. *Ev. Jana 1, 1*

In saecula saeculorum.

Na wieki wieków; *na zawsze.*

εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. *List Pawła do Galatów 1, 5*

In signum, cui contradicetur.

Na znak, któremu się będą sprzeciwiać.

εἰς σημεῖον ἀντιλεγόμενον. *Ev. Łuk. 2, 34*

In sudore vultus tui vesceris pane.

W pocie twojego oblicza będziesz spożywał chleb.

ἐν ἰδρώτι τοῦ προσώπου σου φάγη τὸν ἄρτον σου. *Ks. Rodzaju 3, 19*

Initium sapientiae timor Domini.

Bojaźń Boża początkiem mądrości.

Ἀρχὴ σοφίας φόβος θεοῦ. *Ks. Przypowieści 1, 7*

Instaurare omnia in Christo.

Odnowić wszystko w Chrystusie.

ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα ἐν τῷ Χριστῷ. *List Pawła do Efezjan 1, 10*

Introibo ad altare Dei.

Przystąpię do ołtarza Bożego.

καὶ εἰσελεύσομαι πρὸς τὸ θυσιαστήριον τοῦ θεοῦ. *Ps. 42, 4*

Iugum enim meum suave est et onus meum leve.

Albowiem jarzmo moje jest słodkie, a brzemię moje lekkie.

ὁ γὰρ ζυγός μου χρηστός καὶ τὸ φορτίον μου ἐλαφρόν ἐστιν. *Ev. Mat. 11, 30*

Lapis anguláris.

Kamień węgielny, czyli narożny, spajający dwie części muru.

Λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας· *Ev. Mat. 21, 42*

Laudáte Dóminum omnes gentes.

Chwalcie Pana wszystkie narody.

αἰνεῖτε τὸν κύριον πάντες λαοί. *Ps. 148, 11*

Lavatio mánuum.

Obmycie rąk, czyli zrzucenie z siebie odpowiedzialności za wydany wyrok.

λαβὼν ὕδωρ ἀπενίψατο τὰς χεῖρας. *Ev. Mat. 27, 24*

Leges homínibus necessáriae sunt aut nihil différimus feríssimis béstiis.

Prawa są ludziom konieczne, w przeciwnym razie niczym nie różnimy się od najdzikszych zwierząt.

Νόμοι ἀνθρώποις ἀναγκαῖοί εἰσιν ἢ μηδὲν διαφέρομεν τῶν ἀγριωτάτων θηρίων. *Platon, Prawa 9, 874E*

Lingua multórum causa malórum.

Język jest przyczyną wielu nieszczęść.

Ἡ γλῶττα πολλῶν αἰτία κακῶν.

Littera enim occídit, Spíritus autem vivíficat.

Litera bowiem zabija, Duch zaś ożywia.

τὸ γὰρ γράμμα ἀποκτέννει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ. *2 List Pawła do Koryntian 3, 6*

Lupus in vestimentis ovium.

Wilk w owczej skórze.

ἔσωθεν δέ εἰσιν λύκοι ἄρπαγες. *Ew. Mat. 7, 15*

Lux in ténebris lucet.

Światło w ciemności świeci. *o Jezusie*

τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει. *Ew. Jana 1, 5*

Magnalia Dei

Wielkie dzieła Boże.

τὰ μεγαλεῖα τοῦ θεοῦ. *Dzieje Ap. 2, 11*

Magnificat ánima mea Dóminum.

Uwielbia dusza moja Pana.

Μεγαλύνει ἡ ψυχὴ μου τὸν κύριον. *Ew. Łuk. 1, 46*

Mandátum novum do vobis, ut diligátis ínvicem.

Daję wam nowe przykazanie, abyście się wzajemnie miłowali.

ἐντολὴν καινὴν δίδωμι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους. *Ew. Jana 13, 34*

Malum fructum ferunt mali amíci.

Zły przynoszą owoc źli przyjaciele.

Κακὸν φέρουσι καρπὸν οἱ κακοὶ φίλοι.

Mane nobiscum, quoniam advesperáscit.

Pozostań z nami, ponieważ zbliża się wieczór.

Μεῖνον μεθ' ἡμῶν, ὅτι πρὸς ἑσπέραν ἐστίν. *Ew. Łuk. 24, 29*

Manus Dómini tetigit me.

Dotknęła mnie ręka Pańska.

χειρὶ γὰρ κυρίου ἡ ἀψαμένη μου ἐστίν. *Ks. Hioba 19, 21*

Margarítas ante porcos mittere.

Rzucac perły przed wieprze, czyli wprowadzac w szlachetne tajemnice ludzi nieprzygotowanych.

μηδὲ βάλητε τοὺς μαργαρίτας ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν χοίρων. *Εω. Mat. 7, 6*

Médice, cura te ipsum!

Lekarzu, ulecz samego siebie!

Ἴατρέ, θεράπευσον σεαυτόν. *Εω. Luk. 4, 23*

Messis quidem multa, operárii autem pauci.

Żniwo wprawdzie wielkie, ale robotników mało.

Ὁ μὲν θερισμὸς πολὺς, οἱ δὲ ἐργάται ὀλίγοι. *Εω. Mat. 9, 37*

Militia est vita hóminis super terram.

Wojowaniem jest życie ludzkie na ziemi.

πειρατήριόν ἐστίν ὁ βίος ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς. *Ks. Hioba 7, 1*

Miserére mei, Deus, secundum magnam misericórdiam tuam.

Zmiłuj się nade mna, Boże, według wielkiego miłosierdzia Twego.

Ἐλέησόν με, ὁ θεός, κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου. *Ps. 50, 1*

Misericórdiam volo, non sacrificium.

Chcę miłosierdzia, a nie krwawej ofiary.

Ἐλεος θέλω καὶ οὐ θυσίαν. *Εω. Mat. 9, 13*

Módice fidéi, quare dubitásti?

Dlaczego zwątpileś, (człowieku) małej wiary?

Ὀλιγόπιστε, εἰς τί ἐδίστασας; *Ev. Mat. 14, 31*

Múlier táceat in Ecclésia.

Kobieta niechaj milczy w kościele.

αἱ γυναῖκες ἐν ταῖς ἐκκλησίαις σιγάτωσαν. *1 List Pawła do Koryntian 14, 34*

Multi sunt vocáti, pauci vero elécti.

Wielu zostało wezwanych, ale mało wybranych.

πολλοὶ γάρ εἰσιν κλητοὶ, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί. *Ev. Mat. 22, 14*

Multi mali, boni non multi.

Wielu złych, niewielu zaś dobrych.

Οἱ πολλοὶ κακοί, ὀλίγοι ἀγαθοί. *Heraklit*

Mens omnia regnat.

Umysł wszystkim rządzi.

Πάντων νόος κρατεῖ. *Anaksagoras*

Mundus immensusus est.

Świat jest bezkresny.

Ἄπειρος ὁ κόσμος ἐστίν. *Demokryt*

Mundus pulcher est, creator autem bonus.

Świat jest piękny, stwórca zaś dobry.

Ὁ κόσμος καλός ἐστι καὶ ὁ δημιουργὸς ἀγαθός.

Necesse est enim, ut veniant scándala.

Musza bowiem przyjsć zgorzenia.

ἀνάγκη γὰρ ἐλθεῖν τὰ σκάνδαλα. *Ev. Mat. 18, 7*

Nemo potest duóbus dóminis servíre.

Nikt nie może służyć dwom panom.

Οὐδεὶς δύναται δυσὶ κυρίοις δουλεύειν· *Ev. Mat. 6, 24*

Nemo prophéta in patria sua.

Nikt nie jest prorokiem we własnej ojczyźnie.

Οὐκ ἔστιν προφήτης ἄτιμος εἰ μὴ ἐν τῇ πατρίδι καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ. *Ev. Mat. 13, 57*

Neque mittunt vinum novum in utres véteres.

I nie leją młodego wina w stare bukłaki.

οὐδὲ βάλλουσιν οἶνον νέον εἰς ἀσκοὺς παλαιούς· *Ev. Mat. 9, 17*

Nesciat sinistra tua, quid faciat dextra tua.

Niechaj nie wie twoja lewica, co czyni twoja prawica.

μη γνῶτω ἡ ἀριστερά σου τί ποιεῖ ἡ δεξιὰ σου. *Ev. Mat. 6, 3*

Nescítis diem neque horam.

Nie znacie dnia ani godziny.

οὐκ οἴδατε τὴν ἡμέραν οὐδὲ τὴν ὥραν. *Ev. Mat. 25, 13*

Nihil manet: in éadem flúmina intrámus et non intrámus.

Nic nie trwa niezmiennie: wstępujemy do tej samej rzeki, ale i do tej samej nie wstępujemy.

Οὐδὲν μένει· ποταμοῖς δὲ τοῖς αὐτοῖς ἐμβαίνομέν τε καὶ οὐκ ἐμβαίνομεν. *Heraklit*

Nihil (nil) novi sub sole.

Nic nowego pod słońcem.

οὐκ ἔστιν πᾶν πρόσφατον ὑπὸ τὸν ἥλιον. *Księga Eklezjasty I, 9*

Noli me tángere!

Nie dotykaj mnie!

Μή μου ἅπτου. *Ev. Jana 20, 17*

Noli vinci a malo, sed vince in bono malum.

Nie daj się zwyciężyć złu, ale zło dobrem zwyciężaj.

μη νικῶ ὑπὸ τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ νικά ἐν τῷ ἀγαθῷ τὸ κακόν. *List Pawła do Rzymian 12, 21*

Nolíte iudicáre, ut non iudicémini.

Nie sądźcie, abyście nie byli sądzeni.

Μη κρίνετε, ἵνα μη κριθῆτε. *Ev. Mat. 7, 1*

Nolíte timére!

Nie lękajcie się!

Θαρσεῖτε, ἐγώ εἰμι· μη φοβεῖσθε. *Ev. Mat. 14, 27*

Non alligábis os bovi trituránti.

Nie zawiążesz pyska wołowi młóćącemu, *czyli godzien jest robotnik zapłaty swojej.*

Οὐ κημώσεις βοῦν ἀλοῶντα. *1 List Pawła do Koryntian 9, 9*

Non conirásci, sed conamári nascor sum.

Urodziłam się nie po to, by współnienawidzieć, ale by współkochać.

Οὗτοι συνέχθειν, ἀλλὰ συμφιλεῖν ἔφυν. *Sofokles, Antyгона 523*

Non est enim occúltum, quod non manifestétur.

Nie ma bowiem niczego ukrytego, co by nie miało być ujawnione.

οὐ γάρ ἐστιν κρυπτὸν ὃ οὐ φανερὸν γενήσεται. *Ev. Luk. 8, 17*

Non est opus valéntibus médicus, sed male habéntibus.

Nie potrzeba lekarza zdrowym, ale tym, którzy się źle czują.

Οὐ χρείαν ἔχουσιν οἱ ισχύοντες ἰατροῦ ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες.
Ev. Mat. 9, 12

Non est personárum acceptor Deus.

Bóg nie ma względu na osobę.

οὐκ ἔστιν προσωπολήμπτης ὁ θεός. *Dzieje Ap. 10, 34*

Non nobis, Dómine, sed nómini Tuo da gloriam.

Nie nam, Panie, ale imieniowi Twemu daj chwałę.

μη̄ ἡμῖν, κύριε, μη̄ ἡμῖν, ἀλλ' ἢ τῷ ὀνόματί σου δὸς δόξαν. *Ps. 113, 9*

Non potest arbor bona malos fructus fácere, neque arbor mala bonos fructus fácere.

Nie może drzewo dobre złych owoców rodić, ani drzewo złe rodić owoców dobrych.

οὐ δύναται δένδρον ἀγαθὸν καρποὺς πονηροὺς ποιεῖν, οὐδὲ δένδρον σαπρὸν καρποὺς καλοὺς ποιεῖν. *Ev. Mat. 7, 18*

Non potestis Deo servíre et mammónae.

Nie możecie służyć Bogu i mamonie.

οὐ δύνασθε θεῷ δουλεύειν καὶ μαμωνᾶ. *Ev. Mat. 6, 24*

Non quod intrat in os, coínquinat hóminem.

Nie to plami człowieka, co wchodzi do ust.

οὐ τὸ εἰσερχόμενον εἰς τὸ στόμα κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον. *Ev. Mat. 15, 11*

Non relinquétur hic lapis super lápidem.

Nie pozostanie tu kamień na kamieniu.

ὧδε λίθος ἐπὶ λίθον ὃς οὐ καταλυθήσεται. *Ev. Mat. 24, 2*

Nova et vétera.

Nowe i stare.

καινὰ καὶ παλαιά. *Ev. Mat. 13, 52*

Nudus egressus sum de útero matris meae et nudus revertar illuc.

Nago wyszedłem z łona swej matki i nago tam wróce.

Αὐτὸς γυμνὸς ἐξῆλθον ἐκ κοιλίας μητρός μου, γυμνὸς καὶ ἀπελεύσομαι ἐκεῖ. *Ks. Hioba 1, 21*

Nulla turpia fácite, nam Deus omnia videt.

Nie czyńcie niczego szpetnego, Bóg bowiem wszystko widzi.

Μὴ πράττετε μηδὲν αἰσχρόν, θεὸς γὰρ πάνθ' ὄρα. *Platon*

Nulla ars sine diligentia, et nulla diligentia sine arte.

Nie ma sztuki bez pasji, ani pasji bez sztuki.

Μηδὲν ἐστὶν μήτε τέχνη ἄνευ μελέτης, μήτε μελέτη ἄνευ τέχνης. *Protagoras*

Nunc dimittis servum tuum, Dómine.

Teraz, o Panie, uwalniasz sługę twego.

Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, δέσποτα. *Ev. Luk. 2, 29*

O, altitúdo divitiárum, sapientiae et scientiae Dei.

O, głębokości bogactwa, mądrości i wiedzy Bożej.

Ὡ βάθος πλούτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ. *List Pawła do Rzymian 11, 33*

O, puer, brevis gaudium malae voluptátis.

Chłopcze, krótka radość ze złej przyjemności.

Ὡ παῖ, βραχεῖα τέρψις ἡδονῆς κακῆς.

Oboedíre oportet Deo magis quam homínibus.

Bardziej trzeba słuchać Boga, niż ludzi.

Πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις. *Dzieje Ap. 5, 29*

Óculos habentes non vidétis?

Macie oczy, a nie widzicie?

ὄφθαλμοὺς ἔχοντες οὐ βλέπετε. *Ev. Marka 8, 18*

Omne regnum in se dívsum desolábitur.

Każde królestwo rozdzielone niezgodą będzie spustoszone.

Πᾶσα βασιλεία μερισθεῖσα καθ' ἑαυτῆς ἐρημοῦται. *Ev. Mat. 12, 25*

Omnia fluit.

Wszystko płynie.

Πάντα ρεῖ. *Heraklit*

Omnia mea mecum porto.

Wszystko, co posiadam, noszę ze sobą.

Πάντ' ἐμοῦ μετ' ἐμοῦ βαστάζω. *Filozof Bias o mądrości*

Omnia possum in eo, qui me confortat.

Wszystko mogę w Tym, który mnie umacnia.

πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με. *List Pawła do Filipian 4, 13*

Omnis arbor, quae non facit fructum bonum, excidétur et in ignem mittétur.

Każde drzewo, które nie daje dobrego owocu, będzie wycięte i w ogień wrzucone.

πᾶν οὖν δένδρον μὴ ποιοῦν καρπὸν καλὸν ἐκκόπτεται καὶ εἰς πῦρ βάλλεται. *Ev. Mat. 3, 10*

Omnis homo mendax.

Każdy człowiek jest kłamcą.

πᾶς δὲ ἄνθρωπος ψεύστης. *List Pawła do Rzymian 3, 4*

Omnis, qui se exaltat, humiliábitur, et qui se humiliat, exaltábitur.

Każdy, kto się wywyższa, będzie poniżony, a kto się unіża, wywyższony będzie.

πᾶς ὁ ὑψῶν ἑαυτὸν ταπεινωθήσεται καὶ ὁ ταπεινῶν ἑαυτὸν ὑψωθήσεται. *Ev. Łuk. 14, 11*

Ómnium animálium homo sapientíssimus est.

Spośród wszystkich bytów obdarzonych duszą człowiek jest najmądrzejszy.

Φρονιμώτατος πάντων τῶν ζῴων ἄνθρωπος. *Anaksagoras.*

**Omne bonum pulchrum est, pulchrum autem non immensábi-
le.**

Wszelkie dobro jest piękne, piękno zaś jest pełne miary.

Πᾶν δὴ τὸ ἀγαθὸν καλόν, τὸ δὲ καλὸν οὐκ ἄμετρον. *Platon*

Ordo et proportio pulchra, inordinatio et irregularitas turpis et non idónea est.

Porządek i proporcja są piękne i odpowiednie, natomiast nieuporządkowanie i brak proporcji są wstrętne i nieodpowiednie.

Ἡ τάξις καὶ συμμετρία καλὰ καὶ σύμφορα, ἢ δ' ἀταξία καὶ ἀσυμμετρία αἰσχρὰ τε καὶ ἀσύμφορα. *Pitagorejczycy*

Os ex óssibus meis et caro de carne mea.

Kość z kości moich i ciało z ciała mojego.

ὄστοῦν ἐκ τῶν ὀστέων μου καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μου. *Ks. Rodzaju 2, 23*

Panem nostrum cotidiánum da nobis hodie.

Chleba naszego powszechnego daj nam dzisiaj.

Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον. *Ew. Mat. 6, 11*

Pasce agnos meos.

Paś baranki moje.

Ποίμαινε τὰ πρόβατά μου. *Ew. Jana 21, 16*

Pater, in manus tuas commendo spíritum meum.

Ojczy, w ręce Twoje polecam ducha mego.

Πάτερ, εἰς χεῖράς σου παρατίθεμαι τὸ πνεῦμά μου. *Ew. Luk. 23, 46*

Pater, peccávi.

Ojczy, zgrzeszyłem.

Πάτερ, ἥμαρτον. *Ew. Luk. 15, 18*

**Pétite, et dábitur vobis; quaérite et inveniétis; pulsáte et ape-
riétur vobis.**

Proście, a będzie wam dane; szukajcie, a znajdziecie; kołaczcie, a bę-
dzie wam otworzone.

Αἰτεῖτε, καὶ δοθήσεται ὑμῖν· ζητεῖτε, καὶ εὕρήσετε· κρούετε, καὶ
ἀνοιγήσεται ὑμῖν. *Ev. Mat. 7, 7*

Philosóphia amor sapientiae.

Filozofia jest miłością mądrości.

Φιλοσοφία ἐστὶ φιλία σοφίας. *Pitagoras*

Philosóphia ars artium et scientia scientiarum.

Filozofia jest sztuką nad sztukami, wiedzą nad wszelką wiedzą.

Φιλοσοφία ἐστὶ τέχνη τεχνῶν καὶ ἐπιστήμη ἐπιστημῶν. *Ammoniusz*

Philosóphia est contemplatio mortis.

Filozofia jest rozważaniem o śmierci.

Φιλοσοφία ἐστὶ μελέτη θανάτου. *Ammoniusz*

Praéterit enim figúra huius mundi.

Przemija bowiem postać tego świata.

παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου. *1List Pawła do Ko-
ryntian 7, 31*

Prima elementa rerum sunt primordia.

Pierwszymi składnikami (wszech)rzeczy są atomy.

Πρώτερα στοιχεῖα πάντων εἰσὶν ἄτομοι. *Demokryt*

Principium omnium est aér.

Pierwszą zasadą wszystkiego jest powietrze.

Ἄρχὴ τῶν ὅλων ἀήρ ἐστίν. *Anaksymenes z Miletu*

Principia quattuor sunt: terra, aqua, aér et ignis, ex quibus amore iraque omnia fiunt.

Cztery są pierwsze zasady: ziemia, woda, powietrze i ogień, z których, pod wpływem sił miłości i nienawiści, wszystko powstaje.

Ἄρχαί εἰσιν τέτταρες· γῆ, ὕδωρ, ἀήρ καὶ πῦρ, ἐξ ὧν φιλότητι καὶ νεΐκει πάντα γίγνονται. *Empedokles*

Principium omnium est ánima.

Pierwszą zasadą wszystkiego jest dusza.

Ψυχὴ ἡ τῶν πάντων ἀρχή ἐστίν. *Heraklit*

Principium omnium est aqua.

Pierwszą zasadą wszystkiego jest woda.

ἘΨδωρ ἀρχὴ τῶν πάντων ἐστίν. *Tales z Miletu*

Principium omnium est Dzeus, Chronos et Terra.

Pierwszą zasadą wszystkiego jest Zeus, Chronos (Czas) i Ziemia.

Ἄρχαί τῶν πάντων Ζεῦς, Χρόνος καὶ Γῆ εἰσίν. *Ferekydes z Syros*

Principium omnium est ignis, ex quo universa fiunt.

Pierwszą zasadą wszystkiego jest ogień, z którego wszechrzecz się wywodzi.

Ἀρχὴ τῶν ὅλων τὸ πῦρ, ἐκ οὗ τὰ πάντα γίγνεται. *Heraklit z Efezu*

Principium omnium est immensum.

Pierwszą zasadą wszystkiego jest niezmierność.

Ἄπειρον ἀρχὴ τῶν πάντων. *Anaksymander*

Principium omnium est numerus et symmetria.

Pierwszą zasadą wszystkiego jest liczba i symetria.

Ἀρχαί τῶν πάντων οἱ ἀριθμοὶ καὶ συμμετρία εἰσίν. *Pitagoras*

Pulchrum est etiam mundi simplicitas.

Pięknem jest również prostota świata.

Καλὸν δὲ καὶ κόσμου λιτότης. *Stobajos*

Quaecumque vultis, ut faciant vobis homines, et vos facite illis.

Cokolwiek chcecie, aby wam ludzie czynili, to i wy im czyńcie.

Πάντα οὖν ὅσα ἐὰν θέλητε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, οὕτως καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς. *Ev. Mat. 7, 12*

Quem di diligunt, iuvenis moritur.

Kogo bogowie kochają, umiera młodo.

Ὅν οἱ θεοὶ φιλοῦσιν, ἀποθνήσκει νέος. *Sofokles*

Quem enim diligit Dominus, corripit.

Kogo bowiem miłuje Bóg, tego też karci.

ὃν γὰρ ἀγαπᾷ κύριος παιδεύει. *List do Hebrajczyków 12, 6*

Qui altari servit, ex altari vivit.

Kto służy ołtarzowi, z ołtarza żyje.

οἱ τῷ θυσιαστηρίῳ παρεδρεύοντες τῷ θυσιαστηρίῳ συμμερίζονται. *1 List Pawła do Koryntian 9, 13*

Qui autem perseveraverit usque ad finem, hic salvus erit.

Kto zaś wytrwa do końca, ten będzie zbawiony.

ὁ δὲ ὑπομείνας εἰς τέλος οὗτος σωθήσεται. *Ev. Mat. 10, 22*

Qui enim non est adversum vos, pro vobis est.

Kto bowiem nie jest przeciwko wam, jest z wami.

ὃς γὰρ οὐκ ἔστιν καθ' ἡμῶν, ὑπὲρ ἡμῶν ἔστιν. *Ev. Marka 9, 40*

Qui facit fóveam, incidit in eam.

Kto kopie dół, sam w niego wpada; Kto pod kim dółki kopie, sam w nie wpada.

ὁ ὀρύσσων βόθρον τῷ πλησίον ἐμπεσεῖται εἰς αὐτόν. *Ks. Przysłów 26, 27*

Qui gladio ferit, gladio perit.

Kto mieczem walczy, od miecza ginie.

πάντες γὰρ οἱ λαβόντες μάχαιραν ἐν μαχαίρῃ ἀπολοῦνται. *Ew. Mat. 26, 52*

Qui habet aures audiendi, audiat.

Kto ma uszy do słuchania, niechaj słucha.

ὁ ἔχων ὄτα ἀκουέτω. *Ew. Mat. 11, 15*

Qui legit, intélligat.

Kto czyta, niech rozumie.

ὁ ἀναγινώσκων νοείτω. *Ew. Mat. 24, 15*

Qui non est mecum, contra me est.

Kto nie jest te mną, jest przeciwko mnie.

ὁ μὴ ὦν μετ' ἐμοῦ κατ' ἐμοῦ ἐστίν. *Ew. Mat. 12, 30*

Qui non labórat, non mandúcat.

Kto nie pracuje, to i nie je. *Bez pracy nie ma kołaczy.*

τις οὐ ἐργάζεται μηδὲ ἐσθιέτω. (*por. Quis non vult operári, nec mandúcet* Kto nie chce pracować, niech też i nie je. 2 *List Pawła do Tesaloniczan 3, 10*)

Qui perseveráverit usque ad finem, hic salvus erit.

Kto wytrwa do końca, ten będzie zbawiony.

ὁ δὲ ὑπομείνας εἰς τέλος οὗτος σωθήσεται. *Ew. Mat. 10, 22*

Qui potest cápere, capiat.

Kto może pojąć, niechaj pojmuje.

ὁ δυνάμενος χωρεῖν χωρεῖτω. *Ev. Mat. 19, 12*

Qui sine peccáto est vestrum, primus in illam lápidem mittat.

Kto z was jest bez grzechu, niech pierwszy rzuci na nią kamieniem.

Ὁ ἀναμάρτητος ὑμῶν πρῶτος ἐπ' αὐτήν βαλέτω λίθον. *Ev. Jana 8, 7*

Quid autem vides féstucam in óculo fratris tui, et trabem in óculo tuo non vides?

Czemuż to widzisz źdźbło w oku brata twego, a belki w oku twoim nie widzisz?

τί δὲ βλέπεις τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου, τὴν δὲ ἐν τῷ σῷ ὀφθαλμῷ δοκὸν οὐ κατανοεῖς; *Ev. Mat. 7, 3*

Quid est homo, quod memor es eius?

Czymże jest człowiek, że o nim pamiętasz?

τί ἐστὶν ἄνθρωπος, ὅτι μιμνήσκη αὐτοῦ; *Ps. 8, 5*

Quid est véritas?

Czymże jest prawda?

Τί ἐστὶν ἀλήθεια; *Ev. Jana 18, 38*

Quis non vult operári, nec mandúcet.

Kto nie chce pracować, niech też i nie je.

εἷ τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι μηδὲ ἐσθιέτω. *2List Pawła do Tesaloniczan 3, 10*

Quo vadis, Dómine?

Dokąd idziesz, Panie?

Κύριε, ποῦ ὑπάγεις; *Ev. Jana 13, 36*

Quod ergo Deus coniunxit, homo non séparet.

Co więc Bóg złączył, człowiek niech nie rozłącza.

ὁ οὖν ὁ θεὸς συνέζευξεν ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω. *Ev. Mat. 19, 6*

Redde, quod debes.

Oddaj, coś winien.

Ἀπόδος εἴ τι ὀφείλεις. *Ev. Mat. 18, 28; Seneka, O dobrodziejstwach 3, 14, 3*

Réddite ergo, quae sunt Caésaris, Caésari et quae sunt Dei, Deo.

Oddajcie przeto cesarzowi, co należy do cesarza, a Bogu, co Boże.

Ἀπόδοτε οὖν τὰ Καίσαρος Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ θεοῦ τῷ θεῷ. *Ev. Mat. 22, 21*

Regnum caelórum vim pátitur et violenti rapiunt illud.

Królestwo niebieskie gwałt cierpi i gwałtownicy je zdobywają.

ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν βιάζεται, καὶ βιασταὶ ἀρπάζουσιν αὐτήν. *Ev. Mat. 11, 12*

Regnum meum non est de hoc mundo.

Królestwo moje nie jest z tego świata.

Ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου. *Ev. Jana 18, 36*

Sanctus, Sanctus, Sanctus Dóminus, Deus Sábaoth.

Święty, Święty. Święty Pan, Bóg Zastępów.

Ἅγιος ἅγιος ἅγιος κύριος σαβαωθ. *Izajasz 6, 3*

Sapientia enim huius mundi stultitia est apud Deum.

Mądrość bowiem tego świata jest głupstwem u Boga.

ἡ γὰρ σοφία τοῦ κόσμου τούτου μωρία παρὰ τῷ θεῷ ἐστίν. 1
List Pawła do Koryntian 3, 19

Saule, Saule, quid me perséqueris?

Szawle, Szawle, dlaczego mnie prześladujesz?

Σαοὺλ Σαοὺλ, τί με διώκεις; *Dzieje Ap. 9, 4*

Scio enim, cui crédidi.

Wiem bowiem, komu uwierzyłem.

οἶδα γὰρ ᾧ πεπίστευκα. 2 *List Pawła do Tymoteusza 1, 12*

Scio me nihil scire.

Wiem, że nic nie wiem.

Οἶδα μηδὲν εἰδώς. *Sokrates*

Séquere me!

Pójdź za mną!

Ἀκολούθει μοι. *Ev. Jana 1, 43*

Si Deus pro nobis, quis contra nos?

Jeśli Bóg z nami, to któż przeciwko nam?

εἰ ὁ θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν, τίς καθ' ἡμῶν; *List Pawła do Rzymian 8, 31*

Si quis te percússerit in dexteram maxíllam tuam, praebe illi et álteram.

Jeśli ktoś cię uderzy w prawy policzek, nadstaw mu i drugi.

ὅστις σε ῥαπίζει εἰς τὴν δεξιὰν σιαγόνα [σου], στρέψον αὐτῷ
καὶ τὴν ἄλλην. *Ev. Mat. 5, 39*

Si sal evanúerit, in quo salíetur.

Jeśli sól zwietrzeje, czym będzie się solić.

ἐὰν δὲ τὸ ἅλας μωρανθῆ, ἐν τίνι ἀλισθήσεται; *Ew. Mat. 5, 13*

Signum témporis.

Znak czasu.

σημεῖα τῶν καιρῶν. *Ew. Mat. 16, 3*

Signum, cui contradicétur.

Znak, któremu sprzeciwiać się będą.

εἰς σημεῖον ἀντιλεγόμενον. *Ew. Luk. 2, 34*

Símiles estis sepulcris dealbátis.

Podobni jesteście do grobów pobielanych.

παρομοιάζετε τάφοις κεκονιameνοις. *Ew. Mat. 23, 27*

Sínite parvulos veníre ad me.

Dopusćcie dzieciom przychodzić do mnie.

Ἄφετε τὰ παιδιά ἔρχεσθαι πρὸς με. *Ew. Marka 10, 14*

Sínite utrámque créscere usque ad messem.

Dopusćcie obojgu róść do żniwa.

ἄφετε συναυξάνεσθαι ἀμρότερα ἕως τοῦ θερισμοῦ. *Ew. Mat. 13, 30*

Sit autem sermo vester: est, est; non, non.

Niechaj mowa wasza będzie: tak, tak; nie, nie.

ἔστω δὲ ὁ λόγος ὑμῶν ναὶ ναί, οὐ οὐ. *Ew. Mat 5, 37*

Sit nomen Dómini benedictum.

Niech imię Pańskie będzie błogosławione.

εἷη τὸ ὄνομα κυρίου εὐλογημένον. *Ks. Hioba 1, 21*

Solem suum oriri facit super bonos et malos.

Sprawia, że słońce jego wschodzi nad dobrymi i złymi.

τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς. *Ew. Mat. 5, 45*

Spelunca latrónum.

Jaskinia zbójców.

σπήλαιον ληστῶν. *Ew. Mat. 21, 13*

Spíritus flat, ubi vult.

Duch tchnie, gdzie chce.

τὸ πνεῦμα ὅπου θέλει πνεῖ. *Ew. Jana 3, 8*

Spíritus quidem promptus est, caro autem infirma.

Duch jest wprawdzie ochoczy, ale ciało osłabłe.

τὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον ἢ δὲ σὰρξ ἀσθενής. *Ew. Mat. 26, 41*

Stridor dentium.

Zgrzytanie zębów.

ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων. *Ew. Mat. 8, 12. Zob. Fletus... Taka ponóć ma być sytuacja potępionych.*

Terra, quae fluit lacte et melle.

Ziemia mlekiem i miodem płynąca.

εἰς γῆν ῥέουσαν γάλα καὶ μέλι. *Ks. Wyjścia 3, 8*

Testis enim mihi Deus.

Bóg mi świadkiem.

μάρτυς γάρ μου ὁ θεός. *List Pawła do Filipian 1, 8*

Thesaurus vitae fidèles amici.

Skarbem w życiu są prawdziwi przyjaciele.

Θησαυρός εἰσι τοῦ βίου πιστοὶ φίλοι.

Tempus omnia révelat.

Czas wszystko wyjawia.

Χρόνος πάντα δηλοῖ.

Tránseat a me calix iste.

Niech odejdzie ode mnie ten kielich.

παρελθάτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο· *Ev. Mat. 26, 39*

Triginta argénteos.

Trzydzieści srebrników.

τριάκοντα ἀργύρια. *Ev. Mat. 26, 15. Za tyle został zdradzony Jezus przez Judasza. Symbol zdrady.*

Tristis est ánima mea usque ad mortem.

Smutna jest dusza moja aż do śmierci.

Περίλυπός ἐστιν ἡ ψυχὴ μου ἕως θανάτου· *Ev. Mat. 26, 38*

Tu es Petrus.

Ty jesteś Piotr.

σὺ εἶ Πέτρος. *Ev. Mat. 16, 18*

Ubi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum.

Gdzie bowiem dwóch albo trzech zgromadziło się w imię moje, tam ja jestem pośród nich.

οὐ γάρ εἰσιν δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἕμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν. *Ev. Mat. 18, 20*

Unum ovile et unus pastor.

Jedna owczarnia i jeden pasterz.

μία ποιμνη, εἷς ποιμήν. *Ev. Jana 10, 16*

Unus et incorporalis Deus.

Jeden jest Bóg i bezcielesny.

Ἐἷς καὶ ἀσώματος ὁ Θεός. *Ksenofanes*

Unus et sempiternus tantum Deus est.

Jedynie Bóg jest jedyny i wieczny.

Ἐἷς μόνον καὶ αἰδιος ὁ Θεός ἐστιν. *Melissos*

Usque ad consummationem saeculi.

Aż do skończenia wieku.

ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. *Ev. Mat. 28, 20*

Ut unum sint.

Aby byli jednością.

ἵνα ὧσιν ἐν. *Ev. Jana 17, 22*

Vade in pace!

Idź w pokoju!

πορεύου εἰς εἰρήνην. *Ev. Luk. 8, 48*

Vae mundo a scándalis.

Biada świata z powodu zgorszenia.

οὐαὶ τῷ κόσμῳ ἀπὸ τῶν σκανδάλων. *Ev. Mat. 18, 7*

Valles lacrimárum

Padól łez.

ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ κλαυθμῶνος. *Ps. 83, 7*

Vánitas vanitátum et ómnia vánitas.

Marność nad marnościami i wszystko marnością.

ματαιότης ματαιοτήτων, τὰ πάντα ματαιότης.

Księga Eklezjastes I, 2

Verbum est magnus dóminus.

Słowo jest wielkim panem; słowem można wiele zdziałać.

Λόγος δυνάστης μέγας ἐστίν. *Gorgiasz*

Véritas liberábit vos.

Prawda was wyzwoli.

ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς. *Ev. Jana 8, 32*

Vigiláte itaque, quia nescítis diem neque horam.

Czuwajcie zatem, bo nie znacie dnia ani godziny.

Γρηγορεῖτε οὖν, ὅτι οὐκ οἶδατε τὴν ἡμέραν οὐδὲ τὴν ὥραν. *Ev. Mat. 25, 13*

Vinum laetíficat cor hóminis.

Wino rozwesela serce człowieka.

οἶνος εὐφραίνει καρδίαν ἀνθρώπου. *Ps 103, 15*

Vive in abscondito.

Żyj w ukryciu.

Λάθη βίωσας. *Epikur*

Volatilia caeli.

Ptaki niebieskie.

τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ. *Ev. Mat. 6, 26*

Voluptas ventris tui est principium et radix omnis boni.

Pierwszą zasadą i korzeniem wszelkiego dobra jest rozkosz dla żołądka.

Ἄρρη καὶ ρίζα παντὸς ἀγαθοῦ ἢ τῆς γαστρὸς ἡδονή. *Epikur*

Vos estis lux mundi.

Wy jesteście światłem świata.

Ἦμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου. *Ev. Mat. 5, 14*

Vos estis sal terrae.

Wy jesteście solą ziemi.

Ἦμεῖς ἐστε τὸ ἅλας τῆς γῆς. *Ev. Mat. 5, 13*

Vox clamantis in deserto.

Głos wołającego na pustyni. (*O Janie Chrzcicielu*)

Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ. *Ev. Mat. 3, 3*

1. Sentencje łacińskie z tłumaczeniem polskim - 1
2. Sentencje łacińskie z tłumaczeniem polskim i niemieckim - 112
3. Sentencje greckie z tłumaczeniem łacińskim i polskim - 184
4. Wykaz autorów sentencji - 223

Autorzy Sentencji

Ammianus Marcellinus Grecki historyk z IV w. n.e. przebywający w Rzymie i piszący Rzymskie Dzieje po łacinie *Rerum Gestarum libri XXXI*.

Ammoniusz z Aleksandrii Grecki filozof z III w. n.e., najpierw chrześcijański, a później, po powrocie na pogaństwo, platoński.

Anaksagoras z Kladzomenai (500 - 421 r. p.n.e.) Filozof grecki głoszący wieczność materii w postaci pierwotnych zarodków, którym nadaje ruch rozuma siła. Pochodzenie życia na ziemi objaśniał w ten sposób, że wraz z deszczem spadły na ziemię zarodki roślin i zwierząt.

Anaksymander z Miletu (ok. 610 - 540 r. p.n.e.) Filozof ze szkoły jońskiej, autor poglądu o nieokreślonej, nieskończonej przasadzie *Apeiron* - bezkres, z którego wyłaniają się zróżnicowane przeciwieństwa (z Chaosu powstaje porządek): ciepło-zimno, wilgość-susza, ziemia-powietrze itd. Ponoć pierwszy sporządził mapę ziemi, wyobrażoną w postaci płaskiego okręgu oblanego wodą. Napisał *O naturze*.

Anaksymenes z Miletu (585 - 525 r. p.n.e.) Uczeń Anaksymandra. Za pierwotną zasadę wszechrzeczy uważał powietrze - *aer*, Pierwszy przeprowadził rozróżnienie między planetami a gwiazdami, naukowo objaśnił zaćmienie słońca i księżyca oraz powstanie śniegu i gradu.

Antygon III Doson (263 - 221 r. p.n.e.) Król Macedonii w latach 229 - 221 p.n.e.

Antystenes z Aten (440 - 366 r. p.n.e.) Filozof grecki, uczeń Sokratesa, założyciel szkoły cyników, według których do szczęścia wystarcza sama cnota. Uczniem jego był Diogenes z Synopy.

Archimedes z Syrakuz (287 - 212 r. p.n.e.) Genialny matematyk, fizyk, konstruktor. On to w wannie odkrył hydrostatyczne prawo wyporu (słynne "Heureka"), on nazwał i określił liczbę *pi* (niektórzy twierdzą, że Pitagoras). On zbudował planetarium, globus, wynalazł śrubę wodną, która pełniła rolę czerpaka, on to zginął z ręki żołdaka rzymskiego, gdy mu, depczącemu po rysunkach na piasku, rzekł: "Nie depcz moich kół".

Arystoteles ze Stagiry (384 - 323 r. p.n.e.) Najpierw uczeń Platona, później założyciel własnej filozoficznej szkoły perypatetyków w gaju Lykeion (stąd nazwa "Liceum"). W przeciwieństwie do idealizmu Platona stał mocno na gruncie realizmu odmawiając samodzielności bytu idei. Pierwszy impuls rozwoju materii dał Rozum - *nous*, który jest przyczyną wszechrzeczy, ale i ich celem. W sprawach polityki za najlepszy ustrój uważał monarchię lub oligarchię. Przez pewien czas przebywał na dworze króla macedońskiego jako nauczyciel Aleksandra. Pisał bardzo dużo, z czego najważniejsze dzieła to: *Metafizyka*, *Fizyka*, *Polityka*, *Historia zwierząt*, *Poetyka*, *Etyka nikomachejska* i inne.

Augustyn św. z Tagaste (Augustinus Aurelius 354 - 430 r. n.e.) Wybitny myśliciel chrześcijański, biskup Hippony, na którego poglądy wywarł wpływ m.in. Platon. Najważniejsze dzieła: *Wyznania (Confessiones)*, *O państwie Bożym (De civitate Dei)*.

Bernard św. z Clairvaux Teolog i mistyk cysterski (1090 - 1153 r. n.e.)

Bias z Priene Jeden z Siedmiu Mędrców greckich z VI w. p.n.e.

Boecjusz (Anicius Manlius Severinus Boethius 475 - 524 r. n.e.) Mąż stanu, filozof i pisarz łaciński. W czasie niełaski u cesarza Teodoryka, czekając na śmierć w więzieniu, napisał *Pociechę jaką daje filozofia (Consolatio philosophiae)*. Nadano mu przydomek "Ostatni Rzymianin".

Bonifacy VIII (Bernadetto Gaetani) Papież w latach 1294 - 1303.

Celsus (Aulus Cornelius Celsus) Pisarz rzymski z czasów Tyberiusza, autor encyklopedycznego dzieła *Sztuki (Artes)*.

Cezar (Caius Iulius Caesar 100 - 44 r. p.n.e.) Wybitny polityk, dowódca i pisarz rzymski. Pochodzenie swojego rodu wyprowadzał od Eneasza, syna Wenery. Najważniejsze jego dzieła to: *O wojnie domowej (Commentarii de bello civili)*, *O wojnie galijskiej (Commentarii de bello Gallico)*. Zginął 15 marca (Idy Marcowe) 44 r. p.n.e. zasztyletowany przez republikańskich spiskowców.

Cyceron z Arpinum (Marcus Tullius Cicero 106 - 43 r. p.n.e.) Wybitny polityk, mówca i pisarz rzymski. Najważniejsze z jego licznych pism: *O granicach dobra i zła (De finibus bonorum et malorum)*, *O powinnościach (De officiis)*, *Rozprawy tuskulańskie (Tusculanae disputationes)*, *Paradoksy stoików (Paradoxa stoicorum)*, *Rozprawy akademickie (Academica)*, *O prawach (De legibus)*, *O rzeczypospolitej (De re publica)*, *O istocie bogów (De natura deorum)*, *O mówcy (De oratore)*, *Listy (Epistulae)* i inne.

Cyprian (Caecilius Thascius Cyprianus ok. 200 - 258 r. n.e.) Biskup Kartaginy, pisarz chrześcijański. Zginął śmiercią męczeńską podczas prześladowania chrześcijan za cesarza Waleriana.

Demokryt z Abdery (460 - 360 r. p.n.e.) Filozof grecki, zwany "śmiejącym się filozofem", rozbudował i kontynuował teorię atomowej budowy materii Leukipposa. Napisał ok. 70 dzieł, z czego zachowały się jedynie urywki.

Diogenes z Synopy (413 - 323 r. p.n.e.) Filozof grecki ze szkoły cynicznej, uczeń Antystenesa. O nim opowiadano, że mieszkał w beczce, szukał z latarnią w ręku człowieka, choć wokół było pełno ludzi, Aleksandrowi zaś Wielkiemu odpowiedział, by mu nie zasłaniał słońca, gdy wielki wódz zaproponował mu spełnienie jakiegoś życzenia.

Empedokles z Akragas (ok. 490 - 430 r. p.n.e.) Filozof grecki ze szkoły eleatów. Głosił wieczność materii zbudowanej z czterech pierwotnych elementów: ziemi, wody, powietrza i ognia. Pierwiastki te pod wpływem *Miłości i Nienawiści* to się łączą, to rozpadają, uczestnicząc we wszechświatowym dramacie. Napisał dzieło *O naturze* oraz *Oczyszczenia*.

Ennius z Rudiae (Quintus Ennius 239 - 169 r. p.n.e.) Najwybitniejszy poeta rzymski okresu przedklasycznego. Najważniejszym jego dziełem są pisane heksametrem *Roczniki (Annales)*, czyli historia Rzymu od Eneasza do czasów sobie współczesnych, tragedie i inne.

Epikur z Samos (341 - 270 r. p.n.e.) Grecki filozof, twórca koncepcji hedonistycznej [Īdonę - przyjemność), według której brak cierpienia, umiarkowane przyjemności, brak lęku przed bogami dają ludziom szczęście. W Ogrodzie Epikura w Atenach nauczał swojej filozofii, m.in. uznawał realność istnienia bogów, ale nie mieszał się oni - wg niego - w sprawy ludzi (tzw. deizm). Duchowym jego następcą rzymskim był Lukrecjusz, który w swoim *De natura rerum* rozpowszechnił idee Epikura.

Eurypides z Salaminy (480 - 405 r. p.n.e.) Najmłodszy z wielkiej trójki tragików greckich. Napisał 92 dramaty, z których najważniejsze to: *Alkestis, Andromache, Bakchantki, Błagalnice, Elektra, Hekabe, Herakles, Hipolit, Ifigenia w Aulidzie, Ifigenia w Taurydzie, Medea, Orestes, Trojanki*.

Ezop z Frygii Grecki "ojciec bajki" żyjący w VI w. p.n.e. Wpływ wywarł na Fedrusa, ale też na wszystkich europejskich bajkopisarzy (Lafontaine, Kryłow, Rej, Krasicki, Mickiewicz).

Fedrus z Pierii (Phaedrus ok.15 - 50 n.e.) Bajkopisarz rzymski kontynuujący dzieło Ezopa tłumacząc w wierszu jambicznym jego bajki na łacinę, jak i pisząc własne.

Ferekydes z Syros Filozof i pisarz orficki z VI w. p.n.e. Napisał dzieło o bogach i powstaniu świata. Zbudował na swej wyspie zegar słoneczny.

Geliusz (Aulus Gellius) Pisarz rzymski z II w. n.e. Napisał dzieło *Noce Attyckie (Noctes Atticae)*, w którym zawarł zbiór wypisów z greckich i rzymskich pisarzy.

Gorgiasz z Leontinoi (483 - 375 r. p.n.e.) Sofista, znakomity mówca, teoretyk wymowy. Swoje przedziwne poglądy, że wszystko można udowodnić przy pomocy odpowiedniej argumentacji mowy, zawarł w dziele *O niebycie, czyli O naturze*, w którym dowodził, że nic nie istnieje, a jeśli istnieje, to jest niepoznawalne, a jeśli nawet da się poznać, to wiedzy tej nie można przekazać drugiemu.

Heraklit z Efezu (535 - 475 r. p.n.e.) Filozof grecki, z przydomkiem "niejasny" ze względu na zawiły styl pisania swego *O naturze*. Głosił bezustanny ruch i ciągłe stawanie się rzeczy, pierwotną zaś zasadą jest *ogień – pyr*. On po raz pierwszy użył terminu *Słowo – Logos* jako rozumnego prawa kierującego wszechświatem.

Herodot z Halikarnasu (ok. 484 - 424 r. pne) Pierwszy historyk we właściwym tego słowa znaczeniu, "ojciec historii". Owocem jego licznych podróży i badań jest dzieło *Historia*. Niektórzy uważają, że zbyt ubarwiał swoje historie.

Hippokrates z Kos (460 - 377 r. p.n.e.) Największy lekarz starożytności greckiej zwany "ojcem medycyny". Racjonalnie tłumaczył i leczył choroby psychiczne, zwracał uwagę na klimatyczne właściwości środowiska, właściwą dietę i higienę jako środek profilaktyczny.

Homer Pierwszy poeta grecki, "ojciec epiki" żyjący w IX w. p.n.e. Choć spory wśród uczonych trwają to jemu przypisuje autorstwo *Iliady* i *Odysei*.

Horacy z Wenuzji (Quintus Horatius Flaccus 65 - 8 r. p.n.e.) Jeden z największych poetów rzymskich. Na jego twórczość składają się: *Epody (Epodon liber)*, *Satyry (Sermones)*, *Pieśni (Carmina)*, *Listy (Epistulae)*, *Pieśń jubileuszowa (Carmen saeculare)*, *O sztuce poetyckiej (De arte poetica)*.

Huizinga Johan (1872 - 1945) Holenderski filozof kultury i historyk.

Jan św. Apostoł Jezusa, brat Jakuba, syn Zebedeusza. Autor ksiąg Nowego Testamentu: *Ewangelii, trzech Listów oraz Apokalipsy*.

Jakub de Voragine z Geuni (Iacobus de Voragine ok. 1228 -1289 r. n.e.) Średniowieczny dominikanin, autor *Złotej legendy (Legenda aurea)*, czyli zbioru uroczystych opowieści.

Jakub św. Mniejszy Apostoł Jezusa nazywany "bratem Pańskim", autor jednego z *listów* Nowego Testamentu.

Justynian (Iustinianus Flavius) Cesarz bizantyjski w latach 527 - 565 n.e. Zasługą jego jest kodyfikacja praw w tzw. *Kodeks Justyniana* (*Codex Iustinianus*). Za jego czasów została zamknięta w 529 r. n.e. platońska Akademia Ateńska, co było symbolicznym zakończeniem pogańskiej przeszłości.

Juwenalis z Akwinum (Decimus Iunius Iuvenalis ok. 55 - 130 r. n.e.) Największy rzymski poeta satyryczny, autor utworów, w których sztydzi z wad współczesnego mu społeczeństwa.

Katon Młodszy (Marcus Porcius Cato Uticensis vel Minor 95 - 46 r. p.n.e.) Polityk i stoicki filozof rzymski, nieprzejednany zwolennik ustroju republikańskiego. Popęłił samobójstwo w Utyce (stąd przydomek "Utycejski"), gdy zobaczył, że nie da się obronić republiki.

Katon Starszy z Tuskulum (Marcus Porcius Cato Censorius vel Maior 234 - 149 r. p.n.e.) Wybitny konserwatywny rzymski mąż stanu i mówca, ceniony pisarz. Z pism jego zachowała się rozprawa *O rolnictwie* (*De agricultura*), częściowo *Rady dla syna* (*Praecepta ad filium*).

Katullus z Werony (Caius Valerius Catullus 87 - 54 r. p.n.e.) Ostatni wielki poeta rzymski okresu republikańskiego, należący do tzw. neoteryków, czyli "nowych poetów". Najważniejsze są jego krótkie wiersze, które sam nazywał *Nugae* (*Fraszki, Drobiazgi*).

Klaudian z Aleksandrii (Claudius Claudianus) Poeta rzymski piszący zarówno po łacinie, jak i po grecku, żyjący w IV - V w. n.e. Podejmował się tematów mitologicznych (*Gigantomachia*) i współczesnych.

Konopnicka Maria (1842 - 1910) Poetka i nowelistka.

Ksenofanes z Kolofonu Filozof grecki, założyciel szkoły eleackiej (południowa Italia), żyjący na przełomie VI/V w. p.n.e. Zwalczał politeizm i antropomorfizm bogów. Swoją pierwszą wśród Greków pogląd monoteistyczny i panteistyczny zawarł w dziele *O naturze*.

Kwintyliian z Calagurris (Marcus Fabius Quintilianus 35 - 95 r. n.e.) Pisarz rzymski, nauczyciel retoryki. Napisał *Podręcznik wymowy* (*Institutio oratoria*).

Liwiusz z Padwy (Titus Livius Patavinus 59 r. p.n.e. - 17 r. n.e.) Historyk rzymski o tendencjach filozoficznych i wielkim talencie pisarskim. Jego wielkie dzieło *Dzieje Rzymu* (*Ab Urbe condita libri*) obejmowało aż 142 księgi.

Locke John (1632 - 1704) Angielski myśliciel, przedstawiciel empiryzmu.

Ludwik XI (1423 - 1483) Francuski król z rodu Walezjuszów.

Lukan z Korduby (Marcus Annaeus Lucanus 39 - 65 r. n.e.) Epicki poeta rzymski. Najważniejszym jego dziełem jest epopeja historyczna *Farsalia (Pharsalia)* o wojnie domowej między Pompejuszem a Cezarem.

Lukrecjusz (Titus Lucretius Carus ok. 99 - 55 r. p.n.e.) Słynny poeta rzymski, główny głosiciel starożytnej atomistyki Demokryta i hedonizmu Epikura. Jego dzieło *O naturze wszechrzeczy (De natura rerum)* jest pochwałą atomizmu, epikuryzmu i optymistycznego spojrzenia na naturę człowieka.

Łukasz św. Ewangelista, lekarz, towarzysz podróży św. Pawła. Oprócz autorstwa *Ewangelii* przypisuje mu się *Dzieje Apostolskie*. Symbolicznym przedstawieniem jego postaci jest wół. Był jedynym nie-Żydem spośród Ewangelistów.

Makrobiusz (Macrobius Theodosius) Pisarz łaciński pochodzenia nie-rzymskiego, żyjący ok. 400 r. n.e. Najważniejszym jego dziełem są *Uczty saturnalijskie (Saturnaliorum Conviviorum libri VII)*.

Marcjalis z Bilbilis (Marcus Valerius Martialis 40 - 102 r. n.e.) Epigramatyk łaciński. Jego krótkie wierszyki zebrane są w czterech grupach: *Księga widowisk (Liber spectaculorum)*, *Koloseum (Colosseum)*, *Podarki (Xenia)* i *Fanty (Apophoreta)*.

Marek św. Towarzysz podróży św. Piotra Apostoła, autor *Ewangelii*. Symbolicznym przedstawieniem jego postaci jest lew.

Mateusz św. Apostoł Jezusa, autor *Ewangelii*.

Melissos z Samos Filozofujący admirał, zwolennik koncepcji Parmenidesa, żyjący w V w. p.n.e. Jego dzieło to *O naturze, czyli O bycie*.

Nietzsche Fryderyk (1844 - 1900) Filozof niemiecki. Jego nauka, często podawana w formie aforyzmów, wywarła duży wpływ na czasy późniejsze.

Orzeszkowa Eliza (1841 - 1910) Pisarka i publicystka polska.

Owidiusz z Sulmony (Publius Ovidius Naso 43 r. p.n.e. - 18 r. n.e.) Jeden z najbardziej utalentowanych poetów epoki augustowskiej. Blisko był cesarza Augusta, ale cesarzowi się też naraził, za co został wygnany do Tomi (dzisiejsza Rumunia), gdzie zmarł, mimo że wielokroś odwoływał się do łaskawości Oktawiana. Jego utwory to: *Sztuka kochania (Ars amatoria)*, *Miłości (Amores)*, *Leki przeciwko miłości (Remedia amoris)*, *O kosmetyce (De medicamine faciei)*, *Heroidy (Heroides)*, *Przemiany (Metamorphoseon libri XV)*, *Kalendarz (Fastii)*, *Żale (Tristia)*, *Listy z Pontu (Epistulae ex Ponto)* i inne.

Pakuwiusz z Brundisium (Marcus Pacuvius 220 - 130 r. p.n.e.) Tragediopisarz rzymski, uczeń Enniusza. Napisał trzynaście tragedii, z których zachowały się nieliczne fragmenty.

Parmenides z Elei italskiej (VI - V w. p.n.e.) Filozof grecki, twórca koncepcji bytu jednego, niezmiennego, ciągłego, stałego. Swe poglądy przedstawił w poemacie *O naturze*.

Paweł św. z Tarsu (ok. 10 - 67 r. n.e.) Myśliciel, propagator pierwotnego chrześcijaństwa, "Apostoł narodów". Autor trzynastu *Listów* do różnych gmin pierwotnego chrześcijaństwa.

Piotr św. z Betsaidy (zm. w 67 r. n.e.) Apostoł Jezusa, brat innego apostoła, Andrzeja, uważany za pierwszego papieża. Autor dwóch *Listów* Nowego Testamentu.

Pitagoras z Samos (580 - 500 r. p.n.e.) Filozof, matematyk i mistyk. W swej szkole, którą założył w Krotonie, wychowywał swych zwolenników na sposób klasztorny (okresy milczenia, prób, szlachetność postępowania, rodzaj spowiedzi) oraz w duchu spekulatywnego podejścia do rzeczywistości (matematyka, astronomia, muzyka, medycyna). Głosił naukę o reinkarnacji. Nie zostawił żadnych pism, a poglądy jego znamy z relacji jego uczniów (jak relacja między Sokratesem i Platonem).

Platon z Aten (427 - 347 p.n.e.) Jeden z najwybitniejszych filozofów starożytności. Uczeń Sokratesa. Twórca idealistycznej koncepcji świata, według której rzeczywistym światem jest świat idei, a nasz świat to złudne, niedoskonałe odbicie tego świata idealnego. Czynnikiem życia jest dusza, która składa się z trzech części: rozumnej, impulsywnej i zmysłowej; jest ona niematerialna i nieśmiertelna. Uczył w gaju Akademosa (stąd nazwa "Akademia"). Pisma Platona zachowały się w całości. Obejmują one 25 *Dialogów* i *Listy*.

Plaut z Sarsiny (Titus Maccius Plautus ok. 250 - 184 r. p.n.e.) Największy komediopisarz rzymski. Pisał bardzo dużo komedii, z których najważniejsze to: *Gbur* (*Truculentus*), *Żołnierz Samochwał* (*Miles Gloriosus*), *Skarb* (*Aulularia*), *Komedia ośła* (*Asinaria*), *Kurkulio* (*Curculio*), *Pers* (*Persa*), *Punijczyk* (*Poenulus*) i wiele innych.

Pliniusz Młodszy z Comum Novum (Caius Plinius Secundus Minor 62 - 114 r. n.e.) Siostrzeniec Pliniusza Starszego, polityk za czasów cesarza Trajana, z którym zachowała się jego korespondencja - *Listy* (*Epistulae*).

Pliniusz Starszy z Comum Novum (Caius Plinius Secundus Maior 23 - 79 r. n.e.). Wielki erudyta, który w swojej *Historii naturalnej* (*Historia Naturalis*) korzystał - jak sam podaje - z 327 pisarzy greckich i 146

pisarzy łacińskich. Zginął w czasie wybuchu Wezuwiusza, niosąc uszkodowanemu pomoc od strony morza.

Plutarch z Cheronei (ok. 50 - 125 r. n.e.) Jeden z największych pisarzy greckich. W Cheronei założył szkołę, w której kształcił młodzież na szlachealnych wzorach, chcąc doprowadzić do odrodzenia etycznego narodu. Szlachealne wzorce przedstawił w *Żywotach sławnych mężów*, wskazówki dawał w swych *Pismach moralnych (Moralia)*.

Porfiriusz z Tyru (233 - 304 r. n.e.) Filozof ze szkoły neoplatońskiej, jeden z ostatnich wielkich uczonych starożytności przedchrześcijańskiej.

Propercjusz (Sextus Propertius 50 - 15 r. p.n.e.) Znakomity elegik rzymski piszący utwory głównie o treści miłosnej.

Protagoras z Abdery (481 - 411 r. p.n.e.) Znakomity mówca i teoretyk wymowy z grupy sofistów. Głosił, że jedynym kryterium prawdziwości poznania rzeczywistości są zmysły.

Salustiusz z Amiternum (Caius Sallustius Crispus 86 - 35 r. p.n.e.) Polityk i historyk rzymski. Napisał dwie monografie: *Spisek Katyliny (De coniuratione Catilinae)* oraz *Wojna z Jugurtą (Bellum Iugurthinum)*.

Scholastyk Sokrates Historyk chrześcijański z IV-V w. n.e. Napisał dzieło *Historia Kościoła*.

Seneka Młodszy (Lucius Annaeus Seneca Philosophus 5 r. p.n.e. - 65 r. n.e.) Rzymski retor, pisarz, poeta i filozof stoicki. Nauczyciel i wychowawca Nerona. Uwikłany w spisek przeciwko swojemu, nie dość właściwie wychowanemu uczniowi, musiał popełnić samobójstwo. Dużo pisał, z czego najważniejsze to: *O łagodności (De clementia)*, *O życiu szczęśliwym (De vita beata)*, *O gniewie (De ira)*, *Listy moralne (Epistularum libri XX)*, *Zagadnienia przyrodnicze (Quaestiones naturales)*, oraz tragedie: *Trojanki (Troades)*, *Medea (Medea)*, *Oktawia (Octavia)*.

Seneka Starszy z Korduby (Lucius Annaeus Seneca Rhetor vel Maior) Mówca rzymski z przełomu I w. p.n.e. - I w. n.e. Napisał zbiorek fingowanych mów sądowych *Kontrowersje (Controversiae)* oraz mów doradczych *Przekonywania (Suasoriae)*.

Sofokles z Kolonos (496 - 406 r. p.n.e.) Drugi (w porządku chronologicznym) z wielkiej trójcy tragików greckich. Napisał około 120 dramatów, z czego zachowało się siedem: *Antygona*, *Król Edyp*, *Elektra*, *Ajas*, *Trachinki*, *Filoktet*, *Edyp w Kolonie*.

Sokrates z Aten (469 - 399 r. p.n.e.) Znakomity filozof grecki, polemista z sofistami broniący niezmiennych praw etyki. Sam nie pisał, ale

poglądy jego zostały ukazane przez Platona w Dialogach. Najwyższym darem, jaki może posiadać człowiek, jest *cnota* – *arete*, która daje szczęście. Za swoje przekonania i sposób działania (niby "gorszył młodzież") został skazany przez Ateńczyków na śmierć, co się dokonało po wypiciu trucizny. Nie uciekł przed śmiercią, choć miał taką możliwość.

Solon Prawodawca ateński z VI w. p.n.e. Umorzył długi chłopów, zreformował system miar i wag, wprowadził cenzus majątkowy i związany z tym system podatków, ustanowił Radę Miasta, skodyfikował prawo. Po wypełnieniu zadania złożył władzę i opuścił ojczyznę. Przez starożytnych zaliczany był do Siedmiu Mędrców.

Spinoza Baruch (1637 - 1677) Holenderski filozof żydowskiego pochodzenia. Uważany był za panteistę (natura jest Bogiem, Bóg jest naturą).

Statiusz z Neapolu (Publius Papinius Statius 469 - 399 r. p.n.e.) Poeta rzymski, twórca m.in. epopei *Tebaida* (*Thebais*) oraz zbiorku wierszy *Drwa* (*Silvae*).

Stobajos ze Stoboj (V w. n.e.) Macedoński twórca dzieła *Wypisy, wypowiedzi, nauki* zawierające wybór tekstów ponad 500 autorów greckich.

Swetoniusz (Caius Suetonius Tranquillus 70- 160 r. n.e.) Znany historyk rzymski okresu cesarskiego, z którego dzieł zachowały się *Żywoty cesarów* (*De vita Caesarum*) oraz *O wybitnych mężach* (*De viris illustribus*). Ponieważ nie był zwolennikiem cesarzy, jego opisy są tentencyjne.

Syrus (Publilius Syrus) Pisarz rzymski z I w. p.n.e. Zachował się zbiór sentencji wyjętych zarówno z jego sztuk, jak i dodanych z innych autorów.

Tacyt (Publius Cornelius Tacitus ok. 55 - 120 r. n.e.) Najwybitniejszy historyk rzymski epoki cesarstwa. Najważniejsze dzieła: *Dzieje* (*Historiae*), *Roczniki* (*Annales*), *Germania*, *Dialog o mówcach* (*Dialogus de oratoribus*) i inne.

Tales z Miletu Jeden z Siedmiu Mędrców greckich żyjący na przełomie VII - VI w. p.n.e. Za pierwotną zasadę wszechrzeczy uznawał *wodę* – *hydor*. Zajmował się matematyką (twierdzenie Talesa), techniką (urządzenia hydrauliczne), astronomią (wyjaśniał zaćmienie słońca i księżyca), polityką (inicjator związku miast jońskich), ale przede wszystkim filozofią.

Teokryt z Syrakuz (III w. p.n.e.) "Ojciec sielanki" przedstawiający w swoich utworach *Bukolikach* oraz *Sielankach* radosne i spokojne życie ludzi na wsi.

Terencjusz (Publius Terentius Afer ok. 185 - 159 r. p.n.e.) Ostatni wybitny komediopisarz rzymski. Napisał sześć komedii, wszystkie zachowane do naszych czasów: *Dziewczyna z Andros (Andria)*, *Świekra (Hecyra)*, *Samoudręk (Heautontimorumenos)*, *Eunuch (Eunuchus)*, *Formio (Phormio)* i *Bracia (Adelphoe)*.

Tertulian z Kartaginy (Quintus Septimus Florens Tertulianus ok. 160 - 240 r. n.e.) Pisarz chrześcijański, pierwszy z ojców Kościoła piszący po łacinie.

Tomasz z Akwinu św. (ok. 1225 - 1274) Wielki myśliciel i teolog włoski czerpiący w dużym stopniu z dorobku Arystotelesa. W Kościele katolickim uważany za jednego z największych teologów (tomizm).

Tuwim Julian (1894 - 1953) Poeta i publicysta polski.

Ulpian z Tyru (Domitius Ulpianus) Wybitny prawnik rzymski z pierwszej połowy III w. n.e. Autor wielu dzieł z zakresu prawodawstwa.

Wegecjusz (Flavius Renatus Vegetius) Autor *Podręcznika o sztuce wojennej (Rei militaris Instituta)*, żyjący w drugiej połowie IV w. n.e.

Wergiliusz z Mantui (Publius Vergilius Maro 70-19 r. p.n.e.) Największy epik rzymski. Najważniejsze jego utwory to: *Eneida (Aeneis)*, *Sielanki (Bucolica, Eclogae)* oraz *Ziemiaństwo (Georgica)*.

Zebrał i w całość ujął Piotr Wierzykowski

POMOCNICZE STRONY ZWIĄZANE Z TEMATEM

SŁOWNIKI:

- [Słownik polsko-łacińsko-grecki](#)
- [Słownik grecko-łacińsko-polski do Nowego Testamentu](#)
  - [Ewangelia św. Mateusza](#)
  - [Ewangelia św. Jana](#)
- [Topograficzny Słownik Starożytnego Rzymu](#)
- [Topograficzny Słownik Starożytnych Aten](#)

ROZMÓWKI:

- [Rozmówki polsko-łacińsko-\(staro\)greckie](#)

PRZYSŁOWIA I ZWROTY:

- [Przysłowia łacińskie i greckie](#)

KULTURA ŚRÓDZIEMNOMORSKA:

- [MARE NOSTRUM, czyli co zawdzięczamy antykowi Morza Śródziemnego](#)
- [Kolędy w różnych językach Europy](#)
- [Iliada - wydanie rodzinne](#)
- [Praedestinatus](#)